

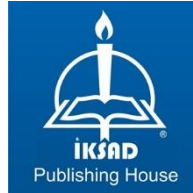
KIRSAL ALANLAR VE KALKINMA

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Bilgehan YAVUZ

KIRSAL ALANLAR VE KALKINMA

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Bilgehan YAVUZ¹

---

¹ Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü, Adana, Türkiye, hbyavuz@atu.edu.tr

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7897-06-8
Cover Design: İbrahim KAYA
April / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

ÖNSÖZ

İnsanoğlu bugün kırsal olarak tanımladığımız alanlarda tarımsal faaliyetlere bağımlı olarak ilk yaşamlarını ortaya koymuştur. Gelişen insanlık zamanla şehirleşme çalışmaları ile daha modern diye tanımlanan teknoloji ile donatılmış alanlarda yaşamaya başlamıştır. Ancak bugün itibariyle dünya üzerinde yaşayan herkes şehirlerin nimetlerinden faydalanarak teknolojik rahatlıklara sahip olamamıştır. Ne kadar gelişmiş bir insanlıktan söz etsek te, dünyada bulunan coğrafi alanların pek çoğu kırsal alan olarak tanımlanmakta ve dünya üzerinde yaşayan insanların yine büyük çoğunluğu bu alanlar üzerinde yaşayarak tarımsal faaliyetler yürütmek suretiyle yaşamlarını idame ettirmektedir.

Bu çalışma ile de dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu ilgilendiren kırsal alan tanımları üzerinde durularak, uygulanan kalkınma programları, kırsal alanlara veya nüfusa olan katkıları bağlamında incelenmiştir. Türkiye'nin kırsal kalkınma konusunda gösterdiği özel çabalar ile alınan sonuçlar değerlendirilmiştir.

Çalışmada elde edilen verilerin toplanması ve sınıflandırılması konusundaki yardımları sebebiyle Ar. Gör. Ürem ÇÜRÜK'e

Çalışma süresince verdiği fikirler ve yaptığı eleştirilerle çalışmaya yön veren Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU'ya sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

Kızım Azize Şevval Yavuz'a atfen.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
TABLolar LİSTESİ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
GİRİŞ	1
1. Tanım Olarak Kırsal Alanlar	4
2. Dünya Bankası Sınıflandırmasına Göre Kırsal Nüfus/Alan İstatistikleri	22
3. Kalkınma Sorunu ve Kırsal Kalkınma	33
3.1. Kalkınma Sorunu	33
3.2. Kırsal Kalkınma	40
4. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları	51
5. Türkiye’de Kırsal Kalkınma	58
6. Türkiye’de Kalkınma Planları ve Kırsal Kalkınma	66
6.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) Kırsal Kalkınma	67
6.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972) Kırsal Kalkınma	70
6.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) Kırsal Kalkınma.....	74
6.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979-1983) Kırsal Kalkınma ...	79
6.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989) Kırsal Kalkınma	83
6.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994) Kırsal Kalkınma.....	86
6.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000) Kırsal Kalkınma	89
6.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001-2005) Kırsal Kalkınma	92
6.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2007-2013) Kırsal Kalkınma ..	95
6.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2014-2018) Kırsal Kalkınma	98
6.11. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2019-2023) Kırsal Kalkınma	100
7. Türkiye’de Tarım Politikaları	103
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	116
EKLER	120

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Ülkeler tarafından kentsel alan tanımlamalarında kullanılan kriterler.....	19
Tablo 2. Bölgesel Olarak Kırsal Nüfus/Kırsal Alan.....	24
Tablo.3 Üst Gelir Grubuna Dahil Bazı Ülkelerde Kırsal Nüfus/Kırsal Alan.....	26
Tablo.4 Üstü-Orta Gelir Grubuna Dahil Bazı Ülkelerinde Kırsal Nüfus/Kırsal Alan.....	27
Tablo.5 Alt-Orta Gelir Grubuna Dahil Bazı Ülkelerde Kırsal Nüfus (%).....	29
Tablo.6 Düşük Gelir Grubuna Dahil Bazı Ülkelerde Kırsal Nüfus (%).....	30
Tablo.7 Planlı Kalkınma Dönemi Öncesi Seçilmiş Bazı Değişkenlere İlişkin Veriler.....	68
Tablo.8 Sektörlerin GSYİH'ya oranı.....	75
Tablo.9 Faktör Fiyatları ile GSMH'nın Bileşimi.....	77
Tablo.10 GSMH'nın ve Sektörel Katma Değerlerin Büyüme Hızları	80
Tablo.11 Plan Döneminde GSYİH'nın yapısı.....	83
Tablo.12 Ana Sektörler İtibariyle Sektörel Gelişim.....	87
Tablo.13 Sekizinci Kalkınma Planı Döneminde Sektörel Gelişme Hedefleri.....	93
Tablo.14 Plan Dönemlerinde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları.....	105
Tablo.15 Üst Gelir Grubuna Dahil Ülkelerde Kırsal Nüfus/Kırsal Alan.....	120
Tablo.16 Üstü-Orta Gelir Grubuna Dahil Ülkelerinde Kırsal Nüfus/Kırsal Alan.....	123
Tablo.17 Alt-Orta Gelir Grubuna Dahil Ülkelerde Kırsal Nüfus (%).....	125
Tablo.18 Düşük Gelir Grubuna Dahil Ülkelerde Kırsal Nüfus (%).....	127
Tablo.19 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri.....	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

Resim.1 Kırsal Nüfus Dağılımı.....	31
Resim.2 Kırsal Alan Dağılımı.....	31

GİRİŞ

İkinci Dünya savaşı sonrası dönemde popüler hale gelen kalkınma iktisadı kavramı dünyada eşitsizliklerin azaltılarak mutlak yoksulluğun en aza indirilmesi konusunda yapılan çalışmalarla ön plana çıkmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde soğuk savaşında bitmesiyle mutlak yoksulluk içerisinde yaşayan kişi sayısının dünya nüfusunun 2/5 inden 1/5 ine düştüğü görülmektedir. Bu yoksulluğun 2/3 ü ise kırsal alanlarda yaşayan ve tarımla uğraşan kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin yaşadığı yoksulluğun sadece ekonomik değil, sosyal, kurumsal ve yapısal problemlerinin çözülmesi kalkınma iktisadının özel ilgi duyduğu alanlardan birisi haline gelmiştir.²

Hangi özelliklere sahip alanların kırsal hangi özelliklere sahip alanların kentsel alanlar olduğu konusu pek çok bilimsel disiplin açısından haklı gerekçelerle farklı tanımlamalara sahiptir. Tanımlama farklılıklarının temel sebebi bilimsel disiplin çerçevesinde uygulanan program ya da projelerin içeriklerindeki farklılıklardır. Gerçekte bu farklılığı iki temel çerçevede ele almak mümkün. Birincisi coğrafi alan olarak özelliklerin dikkate alındığı tanımlamalar ve uygulamalar. İkincisi ise insan ögesini ön plana çıkararak tanımlamalar ve bu kapsamda uygulanan sosyal program ve projeler.

İnsanlık tarihi açısından baktığımızda ilk ayrımların askeri güce veya korunma ihtiyaçlarına istinaden yapıldığı görülmektedir. Ancak

---

² Todaro, M.P. Smith, 2015. S.C. Economic Development. Pearson Education Inc. USA

insanlık tarihinde gelişmelerle birlikte artarak gelişen ekonomik ve sosyal ilişkiler bu tanımlamaları farklılaştırdığı gibi insanlar arasındaki yaşam standartlarının da farklılaşmasına sebep olmuştur. Artık insanla doğa arasındaki yaşamsal ilişkilerin dışında kültürel özellikler taşıyan başka ilişkilerde gündeme gelmeye başlamıştır. Böylece bütün bu ilişkilerin göz önüne alınarak yapılan kırsal alan tanımlamalarını da dört başlık altında toplanmıştır. Sosyo-mekansal tanımlar, sosyo-kültürel tanımlar, karma tanımlar ve günlük ilişkilerin ön plana çıktığı tanımlar.

Elbette çok çeşitli parametreler dikkate alınarak tanımlama yapılırken kırsal alanlarla ilgili bir derecelendirme de söz konusu olmuştur. Böylece ayırım keskin bir şekilde kırsal-kentsel ayırımının ötesine geçerek yarı kırsal, tam kırsal, kentsel kır, kentsel gibi dereceler karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkati çeken husus tanımı yapan organizasyonun amacındaki farklılığa ve yerel özelliklere göre farklı kırsal alan tanımlamalarının geliştirilmiş olmasıdır. Elbette tanımlamalardaki farklılıklara rağmen gelişmiş ülkeler kendi içerisinde, gelişmekte olan ülkeler kendi içerisinde benzer tanımlamalara sahiptir. Böylece kırsal alanların ekolojik ölçeğe, metropollerden uzaklığına ve tarımsal yapısına bağlı olarak ülkeler açısından heterojen bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz.

Bilimsel çalışmalarda kullanılmak üzere yapılacak uluslararası karşılaştırmalarda Dünya Bankası tarafından yapılan sınıflandırmanın kullanılmasının uygun olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar Dünya Bankasının gelir sınıflandırması altında ülkelerin kırsal alan miktarı ve

kırsal alanda yaşıyan nüfus istatistikleri farklılıkların ne derece önemli olduğu konusunda bir bakış sağlamaktadır.

Kırsal alanlarla ilgili tanımlamanın yapılması konusu kırsal kalkınmanın sağlanması için uygulanacak program ve projeler açısından özel önem içermektedir. Aslında kırsal kalkınma sorunu sanayi devriminden bu yana bütün ülkelerin en önem verdikleri sorunlar arasında yer almıştır. Toplam refahın artırılması ve artan bu refahtan her kesimin eşit pay alması insan hakları açısından önemli olduğu kadar dünya barışının sağlanması açısından da oldukça önemlidir. Bunun aksine farklılıkların derinleşmesi önemli sosyal problemlere sebep olacaktır.

Kalkınma çalışmalarının Amerika Birleşik Devletleri, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler öncülüğünde özellikle II.Dünya Savaşı Sonrası dönemde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ancak bu dönemde yapılan çalışmalar her koşulda kalkınmanın sağlanmasının ötesinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması özelinde gelişmiştir. 1970'li yıllarda itibaren geliştirilen sürdürülebilir kalkınma hedef, amaç ve kriterleri kalkınma stratejilerinin de temel dayanağı olmaya başlamıştır. Devam eden dönemlerde de kalkınma politikalarında önemli değişiklikler olmaya devam etmiş kalkınma stratejileri insan ve çevre odağında geliştirilmeye çalışılmıştır.

Kalkınma sorunu genel olarak kırsal alanlarda gündeme gelen bir sorundur. Bu nedenle de kalkınma çalışmalarının ağırlık noktası kırsal kalkınmanın sağlanmasıdır. Kırsal alanlarda bulunan ekonomik ilişkilerin de genellikle tarımsal faaliyetler kapsamında olduğu göz

önüne alındığında kırsal kalkınmanın tarımsal kalkınmayla eşdeğer görülmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Tarım, hem barındırdığı nüfus açısından hem de endüstriye sağladığı gıda açısından değerlendirildiğinde kalkınmada öncü sektör olduğu kabul edilmektedir.

Tarımsal alanların önemi konusundaki algı geliştikçe bu alanların geliştirilmesine yönelik düzenlemeler ve müdahaleler de artmıştır. Bu müdahaleler daha çok ekonomik çeşitliliğin artırılması, kamunun altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşımın sağlanması, ürün çeşidi ve kalitesinin artırılması konularına odaklanmaktadır. Bu konular aynı zamanda kırsal alanlara yapılacak devlet müdahalelerinin de sınırlarını oluşturmaktadır. Tabii bu sınırlar nüfus hareketleri ve göç gibi olgular sebebiyle sürekli olarak değişmektedir. Bu değişikliklerde tarımsal alanların sadece ekonomik faaliyetler açısından değerlendirilmesinin ötesinde sosyal unsurları da içeren yaşam standartlarının geliştirilmesi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tarımsal kalkınma çalışmaları kapsamında bölgesel kalkınma stratejileri ön plana çıkmıştır. Her ülke kendi ulusal sınırları içerisinde özgün bölgesel kalkınma politikaları uygulamış olması yanında Avrupa Birliği gibi entegrasyonlarda sürekli olarak bölgesel kalkınma programları ile tarımsal kalkınmayı sağlamaya çalışmıştır. Avrupa Birliği açısından kırsal yada tarımsal kalkınma uygulamaları birliğin kuruluş yıllarına ve kuruluş anlaşmalarına kadar gitmektedir. Bu kapsamda Avrupa Birliğinde farklı fonlar oluşturularak kırsal kalkınmanın Avrupa Birliğine üye devletler, aday devletler ve üçüncü

lkeler kapsamında desteklenmesi çalışmaları yapılmıştır. Desteklerin erevesi kırsal alanlarla ilgili yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilerek altyapının gclendirilmesi olarak kendisini göstermektedir.

Türkiye’de Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında birlik müktesebatına uygun program ve projeler uygulamak suretiyle kırsal ya da tarımsal kalkınmasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Türkiye açısından kalkınma stratejilerinin ayrıntısına baktığımızda tarihsel olarak miras alınan özelliklerin etkileri görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında miras olarak alınan geniş kırsal coğrafi alan ve bu alan üzerinde yaşayan nüfusun büyüklüğü kırsal alanlarla ilgili yapılan çalışmaların önemini de ortaya koymaktadır.

Türkiye’de kalkınma çalışmaları genellikle güncel trendlere uygun olarak üç farklı dönemde incelenmektedir. Birinci dönem Osmanlıdan alınan miras üzerine yapılan çalışmaların yoğunlaştığı kuruluş yıllardır. İkinci dönem olarak Planlı kalkınma dönemi ve kalkınma planları kapsamında yapılan çalışmalar ve son dönem olarak ta Avrupa Birliği yelik sürecinde yapılan çalışmalardır. Her üç dönemde de yapılan alışmalar Türkiye’nin kırsal alanlarında gözlemlenen temel problemler açısından yapılmıştır. Bu temel problemler; küçük işletmelerin varlığı, teknolojik gerilik, üretimin verimsizliği ve Pazar ağlarının yetersizliği, taşıma ve depolama sistemlerindeki yetersizlikler ile dış sorunlar ve kısıtlar olarak belirtilebilir.

Bu kapsamda çalışmada öncelikle literatürde yapılan kırsal alan tanımlamalarına değinilerek, kırsal alan sınıflandırmasında kullanılan değişkenlerden bahsedilecektir. Daha sonra Dünya Bankası tarafından

yapılan kırsal alan tanımlamasına istinaden ülkelerin kırsal nüfus ve kırsal alan istatistiklerine bakılarak kırsal/tarımsal kalkınma politikası uygulamaları Avrupa Birliği ve Türkiye özelinde incelenecektir.

1. TANIM OLARAK KIRSAL ALANLAR

Kırsal ve kentsel alanların tanımları üzerindeki farklı yaklaşımlar yıllar boyunca farklı disiplinler açısından büyük bilimsel tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmalar içerisinde kırsal alanların planlama sorunları özel olarak dikkat edilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu planlama sorunları sadece kırsal alanların tanımlanması veya belirlenmesi açısından değil, kırsallık dereceleri arasındaki farklılıkların da belirlenmesi açısından önemlidir.³

Uzun bir süre boyunca tartışmalara sebep olan kent-kır ayrımı arasındaki tartışmalar iki düşünce sistemi etrafında yürütülmüştür. Bu düşüncelerden birincisi; kent karşıtı görüştür. Bu görüş kırsal alanların kentlilerin ekonomik faaliyetleri sebebiyle kaybolduğu endişesi taşıyan ve kırsal alanlarda yıkıcı faaliyetlerin yapılmasını istemeyen görüştür. İkincisi görüş ise; kentleşmeyi ilerlemenin, yeniliğin ve modernleşmenin öncüsü olarak gören kent yanlısı görüştür. Bu ikili yapı aslında 19.Y.Y.'da yaşayan şehirlerdeki kötülöklere karşı geliştirilmiş bir söylemdir. Bu söylem nihayetinde şehirler veya bölgeler ile ölkelerin kalkınma dinamiklerinde farklılıklara yol açan politikalara sebep olmuştur. Hatta bu yüzyılda kentlerde yaşanan sosyal, ekonomik ve sağlık sorunlarının etkin bir şekilde

---

³ Cloke, P.J. 1977. An index of rurality for England and Wales. Regional Studies. 11:1, 31-46

yönetilememesi kent karşıtı görüşlerin gelişmesine sebep olmuştur. Kent karşıtı görüş; kentleşmeyi aşırı kalabalık, hastalık ve yoksulluğun olduğu, sosyal bütünlüğün bozulduğu bir süreç olarak görmektedir. Bu görüşe göre kentleşme durdurulamazsa kırsal alanlar kentsel alanların işgali ile karşı karşıya kalacaktır.⁴

Aslında kırsal alanla kentsel alan arasındaki farklılık sanayi devrimi ile birlikte başlamıştır. Sanayi devrimine kadar bütün toplumlarda yaşam tarzı toprak ve suya bağımlı olan kırsal bir hayat tarzı özelliği göstermektedir. Ancak sanayi devriminden sonra ortaya çıkan yeni mal ve hizmetler ile bunlara ilişkin üretim yöntemleri yeni istihdam şekillerini de ortaya çıkarmıştır. Yeni istihdam şekilleri ve yeni yaşam tarzları hem nüfusu arttırmış hem de daha çok kırsal olarak devam eden yaşam tarzının önemli ölçüde değişimine sebep olmuştur. Bu değişim süreci bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı gerçekleşmiştir.⁵

Kırsal alanlar konusunda yapılacak çalışmaların temelinde neyin kırsal alan olarak kabul edilip edilmeyeceği oldukça önemlidir. Kırsal alanlarla ilgili şeffaf belirleyici bir tanım olmamasının yanı sıra bütün tanımlamalarda kullanılan ortak parametrenin insan ve doğa arasındaki ilişki ve etkileşim olduğu görülmektedir. Elbette bu ilişki üretim ilişkilerinin ötesinde kültürel özellikler taşıyan bir ilişkidir. Yapılan

---

⁴ Davoudi, S. and Stead, D. 2002. Urban-Rural Relationships: an introduction and a brief history, Built Environment: 28(4): 269-277

⁵ Başbüyük, A. 2011. Coğrafi Açından Türkiye’de Kırsal Kalkınma Sorunu / The Problem Of Rural Development In Turkey In The View Of Geography. Doğu Coğrafya Dergisi. 9 (12)

tanımlamalar dikkate alındığında kırsal alan tanımlamalarının dört ana yaklaşım altında toplanabileceği görülmektedir.

Birinci yaklaşım türünde kırsal alanları tanımlamak üzere sosyo-mekansal parametreler kullanılmaktadır. Bu parametrelere örnek olarak arazi kullanımı, nüfus yoğunluğu, istihdam türü gibi parametreler verilebilir.

İkinci tanımlama yaklaşımında sosyo-kültürel özellikler dikkate alınmaktadır. Bu özellikler kırsal alanlara özgü olan ve kentsel alandan farklı bir yaşam biçimine vurgu yapmaktadır. Örneğin kentsel alanlarda yaşayan insanların daha telaşlı bir yaşam tarzına sahip oldukları belirtilirken, kırsal alanlarda yaşayan insanların daha yavaş ve rahat bir yaşam tarzına sahip oldukları belirtilmektedir.

Üçüncü kırsallık alanı tanımlamasında mekânsal ve sosyolojik özelliklerin spesifik ilişkileri karakterize ettiği alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlarda yerel özellikler ön plana çıkarılmakta ve kırsal alanlar yarı kırsal, tam kırsal gibi sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır.

Son olarak kırsal alan tanımlamalarında kullanılan yaklaşım, kırsal alanları, günlük ilişkiler hakkındaki kişisel algıların ve yorumların ön plana çıktığı alanlar olarak tanımlamaktadır. Diğer tanımlamalar kırsal alan tanımlamalarına nesnel olarak yaklaşırken bu tanımlama yaklaşımında daha çok insani ve psikolojik değerler dikkate alınmıştır. Örneğin daha önce kentte yaşayıp da kırsala gelen kişiler buraları

güzellik ve doğallık merkezi olarak görmektedir. Böylece insanlar bu alanlarda kentsel yaşamın stresinden uzaklaştıkları algısına sahiptirler.⁶

Kırsallık derecelerinin belirlenmesinde gösterge olarak farklı değişkenler kullanılmaktadır. Bu değişkenler içerisinde en fazla dikkati çekenler; nüfus yoğunluğu, mesleki yapı, geçim kaynakları, göç olgusu, kent merkezine mesafe, altyapı olanakları gibi değişkenlerdir. Bu değişkenlerin İngiltere ve Galler açısından bir index haline getirilmesi Cloke, Edwards (1986) çalışması ile mümkün olmuştur. Buna göre seçilmiş değişkenler üzerinden temel bileşen analizi kullanılarak yapılan çalışmada, kırsal ve kentsel alanların tespit edilmesi için kullanılacak on altı değişken tespit edilmiştir. Bu değişkenleri sınıflandıracak olursak; temel olarak nüfusun yapısı, nüfusun hareketliliği, sahip olunan sosyo-ekonomik olanaklar, mesleki yapı ve coğrafi durum gibi özellikler kullanılarak kırsallık tespiti yapılmaya çalışılmıştır.⁷

Nüfusun yapısı açısından yapılan değerlendirmede; alanda yaşayan kişi sayısı veya nüfus yoğunluğu, yıllar itibari ile nüfus yoğunluğunda yaşanan değişim, 65 yaş üstü nüfus, 15-45 yaş arası erkeklerin sayısı, 15-45 yaş arası kadınların sayısı, bir hanede yaşayan kişi sayısı, bir evin bir odasında yaşayan kişi sayısı gibi özellikler temel alınmıştır.

---

⁶ Elands, B.H.M. Wiersum, K.F. 2001. Forestry and rural development in Europe: an exploration of socio-political discourses. *Forest Policy and Economics* (3) 2001. 5-16

⁷ Cloke, P. Edwards, G. 1986. Rurality in England and Wales 1981: A replication of the 1971 index. *Regional Studies*. 20:4, 289-306, DOI: 10.1080/09595238600185271

Nüfusun hareketliliği açısından yapılan değerlendirmede; 5 yıldan az bir süre için alanda yaşayan kişi sayısı, son yıllarda alandan göç eden kişilerin sayısı, alana giriş-çıkış yapan nüfusun oranı veya dengesi gibi özellikler dikkate alınmıştır.

Sosyo-ekonomik olanaklar açısından yapılan değerlendirmede; hane halkının yaşadığı evde sıcak olanaklarının bulunup bulunmadığı, WC'lerin evin içerisinde olup olmaması, evde dahili bir banyonun olup olmaması gibi kriterler dikkate alınmıştır. Yine mesleki yapı açısından; çiftçilikle uğraşan kişilerin kendi hesabına çalışıp çalışmaması, ücretli çalışanlar açısından yönetici ya da büro işlerinde çalışıp çalışmaması, tarım işçisi olup olmaması ve çalışanların işe gidiş geliş şekilleri gibi kriterler dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Son olarak coğrafi alan kriteri dikkate alındığında kentsel olarak tanımlanan nüfusun 50.000-100.000-200.000 kişinin yaşadığı kentsel alanlar dikkate alınarak, incelenen alanın bu kentsel alanlara olan uzaklığı kırsal alanın tespit edilmesinde ve derecelendirilmesinde kriter olarak kullanılmıştır.^{8 9}

Yukarıda sayılan sosyo-mekansal özellikler sadece kırsal alanların tespit edilmesinde kullanılmaz. Bu özellikler kullanılarak kentsel alanların, yerleşim alanlarının, banliyö alanlarının ve buna benzer farklı tanımlanmış bütün alanların tespit edilmesi için kullanılabilir. Yukarıda kriterleri verilen ve Cloke (1977) ile Cloke, Edwards (1986) çalışmalarında ayrıntıları verilen bu tanımlama kırsallık endekslerinin

---

⁸ Cloke, 1977

⁹ Cloke, Edwards, 1986

en yaygın örnekleridir. Bu örnek kullanılarak pek çok ülkede çevre ile ilgili kamu kurumu departmanı sınıflandırma şeması geliştirerek istihdam, nüfus, göç, barınma koşulları, arazi kullanımı, belirli merkezlere uzaklık gibi kriterler kullanılarak kırsal alanların belirlenmesine çalışılmıştır.

Bir diğer kırsal alan tanımlaması da istatistiksel, yönetsel, inşaat alanı, fonksiyonel bölge gibi kriterlere dayanarak yapılmıştır. Bu nedenle literatür olarak genel geçerliliği kabul edilmiş ölçütler olarak kabul edilmemektedir. Bir diğer deyişle kırsallığın genel bir ölçüsü olmadığı kabul edilebilir. Örneğin istatistiksel olarak yapılan sınıflandırmaya ilişkin tanımlar çeşitli sosyoekonomik çalışmalara temel olması açısından yapılmıştır. Yine benzer bir şekilde siyasal çalışmalara dayanak olması açısından idari tanımlamalar, ekonomik çalışmalara yönelik olarak fonksiyonel tanımlamalar, arazi kullanımı ve sosyal ilişkileri incelemeye yönelik olarak tarımsal tanımlamalar ve hizmet sektörüne ilişkin sunumlar açısından nüfus yoğunluğunu dikkate alan tanımlamalar yapılmıştır. Dikkat edilirse bu tanımlamaların her biri belirli bir kullanıma yönelik olarak, gerek akademik gerekse planlama amaçlarına yönelik olarak özel nedenlerle oluşturulmuş tanımlamalardır.

Bunların dışında insan ilişkilerini dikkate alarak yapılmış tanımlamalar da vardır. Örneğin Halfacree (1993) çalışmasında; Louis Wirth'in 1938 yılında insanların yaşam tarzlarının bir bölgenin şehir mi? Kırsal mı? Olduğu konusunda temel belirleyici olarak tespit ettiğini belirtmiştir. Buna göre şehirde yaşayan insanlar yada şehir bölgelerinde ilişkilerin

dinamik, istikrarsız, tabakalaşmış ve belirli bir karakteri olmayan mobil ilişkilerin geçerli olduğunu belirtmiştir. Şehir alanlarının iş, ev ve boş zamana ilişkin davranışlar dikkate alınarak belirlendiğini ileri sürmektedir. Buna karşın daha dengeli ilişkilerin olduğu, kişiler, işler ve boş zamana ilişkin belirli bir entegrasyonun geçerli olduğu, katı bir tabakalaşmanın söz konusu olduğu ve farklı durumların aynı kişilerle yaşandığı alanların daha çok kırsal olarak tanımlandığını belirtmiştir.¹⁰

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 2000 yılında yayınlanan Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporunda da kırsal alanda yaşam ortamının ve ekonomik aktivitelerin önemli ölçüde doğal kaynakların kullanımına bağlı olduğu, geleneklerin, törelerin yaşam biçimini yoğun şekilde etkilediği ve insan ilişkilerinin yüz yüze gerçekleştiği alanlar olarak tanımlanarak insan ilişkilerinin belirleyiciliğine vurgu yapılmıştır.^{11 12}

Yaşam yeri ve üzerinde yapılan faaliyet dikkate alınarak yapılan bir diğer kırsal alan tanımında üç unsur ayrı ayrı tanımlanmıştır. Unsurlardan birincisi temel kırsal alandır. Bu alanda yaşayan nüfus doğrudan doğaya bağımlı olarak yaşayan, tarım, orman, balıkçılık, madencilik gibi işlerle uğraşmaktadır. Bunların arasından balıkçılar ve

---

¹⁰ Halfacree, K.H. 1993. Locality and Social Representation: Space, Discourse and Alternative Definitions of the Rural. Journal of Rural Studies, Vol.9 No.1 pp.23-37

¹¹ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 2000. Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-2001-2005.pdf>

¹² Turhan, M.S. 2005. Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Tedbirleri Uygulama Süreci. Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi. Ankara

madencilerin büyük limanlardaki kentsel alanlarda yaşama eğilimleri olmasına rağmen, yaptıkları ekonomik faaliyetler itibariyle kırsal alanlara dahil edilmiştir. İkinci unsur kırsal alan olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre; zanaatkarlık, ustalık, tüccarlık, işçilik gibi bazı mesleklere sahip olanlar arazi sahiplerine verdikleri hizmetler sebebiyle kırsal alanda yaşadıkları kabul edilmiştir. Üçüncü olarak ta maceraperestlerin oluşturduğu nüfus kırsal alanın bir kesimini oluşturmaktadır. Bu nüfus kendi tercihleri sebebiyle kırsal alanda yaşayan ve birinci ve ikinci kırsal alan tanımına girmeyen kişilerin oluşturduğu alandır. Bu alanlardan birincisi; tarımsal-kırsal, ikincisi; kırsal, üçüncüsü de kırsal-kentsel olarak üç farklı türde ifade edilmiştir.¹³

OECD Kırsal Kalkınma Programı da kırsal alan tanımını yapmak için pragmatik tabanlı bir dizi gösterge kullanmaktadır. Bu göstergede kilometrekare başına yaşayan 150 kişilik nüfus yoğunluğu dikkate alınmaktadır. Buna göre bölgesel düzeyde coğrafi birimler nüfuslarının payına göre üç farklı tipte kırsal alan olarak tanımlanmıştır. Bu tipler; ağırlıklı olarak kırsal, önemli ölçüde kırsal ve ağırlıklı olarak kentsel alanlardır.^{14 15}

---

¹³ Isobel M. L. Robertson. 1961. The occupational structure and distribution of rural population in England and Wales. *Scottish Geographical Magazine*. 77:3, 165-179, DOI: 10.1080/00369226108735839

¹⁴ Kiper, T. Özdemir, G. 2012. *Tourism Planning in Rural Areas and Organization Possibilities, Landscape Planning*, Dr. Murat Ozyavuz (Ed.), ISBN: 978-953-51-0654-8, InTech, Available from: <http://www.intechopen.com/books/landscape-planning/tourism-planning-in-rural-areas-and-organizationpossibilities>

¹⁵ Turhan, 2005

Avrupa Birliği ise kırsal alanları ulusal ekonomilerle entegre olma derecesine göre sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmada üç kırsal alan tanımı yapılmaktadır. Bunlar;

- (1) Entegre kırsal alanlar,
- (2) Orta derece kırsal alanlar,
- (3) Tam kırsal alanlar.

Bu sınıflandırmaya göre entegre kırsal alanların nüfusu sürekli büyüme eğilimindedir. Bu bölgelerde tarım sektörü hala kilit rol oynamış olmasına rağmen istihdam yapısı daha çok tarım dışı sektörlerde yoğunlaşmaktadır. En önemli belirleyici özelliği ise büyük şehirlere yakın olmasıdır. Orta dereceli kırsal alanlar ise büyükşehirlere mesafe olarak entegre kırsal alanlardan daha uzakta bulunan yerleşim yerlerini ima eder. Bu bölgelerde ekonomik yapı itibariyle tarım ve tarım dışı sektörlerin oranları değişkenlik göstermektedir. Tam kırsal alanlar ise diğer yerleşim yerlerinden izole olmuş bir şekilde oluşturulmuş alanlardır. Bu bölgelerde nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür ve mevcut nüfus genellikle yaşlılardan oluşmaktadır. Ekonomik faaliyet tamamen tarımsal sektörlere bağlı olarak gelişmiş ve gelir seviyeleri düşüktür. Bu nedenle de temel hizmetlerde yokluklar görülmektedir.¹⁶

Yapılan tanımlamalar ve sınırlandırmalardan da anlaşılacağı üzere kırsal alanın tek ve her unsuru kapsayan bir tanımının yapılması mümkün değildir. Bu hem bilim adamları, politikacılar ve yaşayanlar

---

¹⁶ Turhan, 2005

tarafından istenen bir durum değildir, hem de uygulanabilir değildir. Yaşanan gelişmeler ışığında kırsal alan tanımının nüfus, yaşam tarzı, idari yapı, fonksiyonel özellikler gibi kriterlerle yapılan tanımlamalar bu ayrımın kesin çizgilerle ortaya konulmasını engelleyerek her geçen gün yapılmak istenilen göreve uygun olarak yeniden tanımlanması gerektiği kanaati ortaya çıkmaktadır.^{17 18 19 20}

Birleşmiş Milletlerin çalışmalarında kullandığı kırsal alan tanımlamasına bakacak olursak Ulusların farklı özellikleri sebebiyle kentsel alanları kırsal alanlardan veya kentsel nüfusu kırsal nüfustan kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle ülkeler kendi özelliklerini dikkate alarak ihtiyaçlarına uygun kırsal alan tanımlamaları yapmaktadır. Ancak her farklı tanımlamanın ortak özelliği olarak kırsal alanlar ile kentsel alanlar arasındaki farklı yaşam biçimleri dikkati çekmektedir. Genellikle her ülkenin yada tanımlamanın kabul ettiği özelliğe göre de kentsel alanların daha yüksek bir yaşam standartları sağladığı varsayımı geçerlidir.

Genel bir ayrım olarak sanayileşmiş ülkelerde kentsel ve kırsal alanlar arasındaki temel ayrım nüfusun yoğunlaşma derecesi ile ölçülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından baktığımızda meselenin yaşam biçimi ve yaşam standartları arasındaki farka bağlı olduğu

---

¹⁷ Matthews, A.M. 1988. Variations in the conceptualization and measurement of rurality: conflicting findings on the elderly widowed. *Journal of Rural Studies* 4, 141-150.

¹⁸ Kiper, Özdemir 2012

¹⁹ Başbüyük, 2011

²⁰ Davoudi, Stead, 2002

görülmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı kentleşme olgusu bu ayrımı daha karmaşık hale getirmiştir.

Bununla birlikte yerleşim yoğunluğu pek çok ülke açısından yeterli bir kriter değildir. Özellikle kırsal yaşam tarzının nüfusun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş ülkelerde basit bir şekilde kentsel-kırsal ayrımını yapmak yerine ek kriterler geliştirilerek, ayrımın daha belirginleşmesini sağlayacak ek kriterlere ihtiyaç vardır. Bahsedilen ek kriterler olarak; tarımda istihdam edilen aktif nüfus, elektrik-su kullanımı, tıbbi bakım olanakları, eğitim olanakları gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak uluslararası karşılaştırmalarda kullanılmak üzere geliştirilen en önemli kriter yerleşim yeri nüfusu kriteridir.²¹

Metropol dışı alanlar olarak genelleştirdiğimizde kırsal alanlar, yoğunlaşan rekabet ve yenilikçi üretim tarzlarına ayak uyduramadıkları ölçüde zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların kırsal alanları yoğun bir şekilde etkileme olasılığı ve kırsal faaliyetlerin ekonominin bir bütün olarak bütün sektörlerini etkileme kabiliyeti nedeniyle kendi haline bırakılamayacak kadar önemlidir. Kırsal alanların sağladığı istihdam olanakları, uzmanlaşmış üretim yapısı ve ülkenin tamamı için barındırdığı önem sebebiyle kırsal alan olarak tanımlanan ve metropol dışı alanların tamamı olarak görülen bu alanların yeni ekonomik düzenlere daha hızlı entegrasyonunu sağlayacak, gelirden daha fazla pay almalarını sağlayacak tedbirlerin alınması konusu, bir diğer değişle

---

²¹ <https://unstats.un.org/unsd/demographic/sconcerns/densurb/densurbmethods.htm>

kırsal kalkınmanın sağlanması konusu en önemli güncel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.²²

Krugman (1991) çalışmasında da kırsal toplulukların, üzerinde yaşayan insanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerden sadece bir kısmını üretebilen küçük boyutlu ancak uzmanlaşmış topluluklar olduğunu belirtmiştir. Bu uzmanlaşma verimli bir şekilde üretimi sağlarken, küçük boyut, piyasanın ihtiyaç duyduğu her şeyi üretemeyeceği anlamına gelecektir. Ancak kırsal alanda yaşayan kişilerin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak yapılacak üretimin aşırı uzmanlaşmış hale gelmesi, bu bölgeleri ticaret şoklarına karşı savunmasız hale getirecektir. Burada kırsal alanlarla ilgili bir handikap bulunmaktadır. İhracat açısından bakıldığında uzmanlaşmanın sağlayacağı rekabetçilik ve küçük boyut sebebiyle yaşanacak şoklara maruz kalma tehlikesi kırsal alanların iki konu arasında sıkışıp kalmasına sebep olmaktadır.²³

Buradan da anlaşılacağı üzere kırsal alanlar ekolojik ölçeğe, şehirlerden uzaklığa veya tarımsal modernizasyona göre ülkeler açısından oldukça heterojen yapıdadır. Bu yapısı yanında kırsal alanlardaki nüfusun büyüklüğü ve kapasitesi ile ekonomik faaliyetlerin modeline göre ulusal ve uluslararası ekonomilere entegrasyonu da farklılaşmaktadır.²⁴ Aslında bir ülkedeki kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ayırım nasıl

---

²² Barkley, D.L. 1995. The Economics of Chance in Rural America. Erişim: <https://www.jstor.org/stable/pdf/1243357.pdf?refreqid=excelsior%3A33dd06896bb9fedb6643d9b5e9b51bad>

²³ Krugman, P. 1991. Increasing Returns and Economic Geography. Journal of Political Economy. Vol.99 No.31 Erişim: <https://www.nber.org/papers/w3275.pdf>

²⁴ Ashley, C. Maxwell, S. 2001. Rethinking Rural Development. Development Policy Review, 19 (4): 395-425

tanımlandıklarına bakılmaksızın farklı yaşam tarzlarıyla kendisini belli etmektedir. Buradaki farklılık idari anlamda belirlenmenin dışında kent olarak belirlenmiş alanlarda daha yüksek bir yaşam standardının olduğu görülmektedir. Yaşam standardındaki farklılık gelişmiş ülkelerde daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktayken, gelişmekte olan ülkelerde daha çok tarımsal faaliyetlerin varlığı kırsal alanların belirlenmesinde önemli olmaktadır.

Yaşam standartlarındaki farklılıklar aynı zamanda kentsel/kırsal alanların tanımlanmasını sağlayan istatistiklerinde karmaşık olmasına yol açmaktadır. Çünkü hali hazırda tüm dünyada kullanılan tutarlı ve uyumlu bir istatistiksel yönerge bulunmamaktadır. Her ülke kendine has özellikleri dikkate alarak kentsel ve kırsal alanların tanımını yapacak kriterler kullanmaktadır. Bu nedenle de dünya çağında sayısız coğrafi ve sosyo-ekonomik gerçekleri yansıtan kriterler kullanılarak kentsel/kırsal alan ayrımı yapılmaktadır. Bu durum bölgesel ve küresel düzeyde yapılacak karşılaştırmalar konusunda zorluklar doğurmaktadır. Bu zorlukları bir nebze de olsa aşmak üzere ILO 2018 yılında, 222 ülke ve bölge için kentsel alanların istatistiksel tanımında kullanılan bir dizi özet kriter geliştirmiştir.²⁵

---

²⁵ ILO, 2018. Rural-urban labour statistics. 20th International Conference of Labour Statisticians Geneva, 10-19 October 2018. ICLS/20/2018/Room document 3/Rev.3. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/--stat/documents/meetingdocument/wcms_636038.pdf

Tablo 1. Ülkeler tarafından kentsel alan tanımlamalarında kullanılan kriterler

Kullanılan Kriter	Ülke Sayısı	Ülkeler
İdari Sınıflandırma Kullanan Ülkeler	92	Afganistan, Andorra, Anguilla, Antigua ve Barbuda, Aruba, Bahamalar, Barbados, Belarus, Belize, Bermuda, Bosna Hersek, Brezilya, Britanya Virjin Adaları, Brunei Sultanlığı, Bulgaristan, Burundi, Cabo Verde, Karayip Hollandası, Cayman Adaları, Çad, Kanal Adaları, Çin - Hong Kong SAR, Çin - Makao SAR, Kongo, Cook Adaları, Curaçao, Kıbrıs, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Mısır, Estonya, Faeroe Adaları, Falkland Adaları (Malvinas), Finlandiya, Cebelitarık, Guatemala, Gine, Gine-Bissau, Guyana, Haiti, Holy See, Macaristan, İran (İslam Cumhuriyeti), Irak, Man Adası, Jamaika, Kiribati, Libya, Malavi, Maldivler, Marshall Adaları, Mauritius, Monako, Moğolistan, Karadağ, Montserrat, Mozambik, Nauru, Yeni Kaledonya, Nijer, Niue, Kuzey Mariana Adaları, Pakistan, Palau, Paraguay, Polonya, Kore Cumhuriyeti, Ruanda, Saint Helena, Saint Kitts ve Nevis, Saint Pierre ve Miquelon, Samoa, Sao Tome ve Principe, Sırbistan, Singapur, Sint Maarten (Hollanda kısmı), Güney Afrika, Sri Lanka, Surinam, Svaziland, TFYR Makedonya, Tayland, Togo, Tonga, Trinidad ve Tobago, Türkiye, Turks ve Caicos Adaları, Tuvalu, Birleşik Arap Emirates, Uruguay, Vanuatu, Yemen

Nüfusun boyutu ve çeşitliliği kriteri kullanan ülkeler	10	Amerikan Samoası, Kanada, Fiji, Guam, Porto Riko, Solomon Adaları, Amerika Birleşik Devletleri, Virgin Adaları, Venezuela (Bolivarya Cumhuriyeti), Vietnam
İdari alanlar ve nüfusun büyüklüğü kriteri kullanan ülkeler	52	Arjantin, Avustralya, Bahreyn, Belçika, Benin, Bolivya, Merkez Afrika Cumhuriyeti, Kolombiya, Komor Adaları, Çekya, Danimarka, Dominika, Eritre, Etiyopya, Gabon, Gambiya, Almanya, Gana, Yunanistan, Grönland, Guadeloupe, İzlanda, İrlanda, İtalya, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Liberya, Lüksemburg, Madagaskar, Mali, Martinik, Moritanya, Meksika, Mikronezya, Hollanda, Yeni Zelanda, Nijerya, Norveç, Portekiz, Katar, San Marino, Suudi Arabistan, Senegal, Sierra Leone, Slovakya, Somali, İspanya, Suriye Arap Cumhuriyeti, Tunus, Uganda, İngiltere
Nüfus Yoğunluğu kriteri kullanan ülkeler	9	Angola, Avusturya, Burkina Faso, Şili, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Cibuti, Endonezya, Peru, Romanya
İdari alanlar, Nüfus yoğunluğu ve tarım dışı üstünlük kriterlerini kullanan ülkeler	23	Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Botsvana, Kamboçya, Fildişi Sahili, Hırvatistan, Gürcistan, Hindistan, İsrail, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Tanzanya, Özbekistan, Zambiya, Zimbabve

İdari alanlar, Nüfus yoğunluğu ve altyapı kriterlerini kullanan ülkeler	7	Kamerun, Küba, Honduras, Lao, Umman, Panama, Filistin
Altyapı durumu kriterini kullanan ülkeler	13	Kosta Rika, El Salvador, Ekvator Ginesi, Fransa, Kenya, Namibya, Papua Yeni Gine, Filipinler, Réunion, Güney Sudan, Sudan, İsveç, İsviçre
İdari alanlar, nüfus büyüklüğü, tarım dışı alanların üstünlüğü ve altyapı durumu kriterlerini kullanan ülkeler	7	Cezayir, Bangladeş, Çin, Tayvan, Fas, Nikaragua, Doğu Timor, Batı Sahra
Tarım dışı alanların üstünlüğü ve altyapı kriterlerini kullanan ülkeler	7	Butan, Çin, Japonya, Lesoto, Malezya, Nepal, Slovenya
Kentsel alanı olmayan ülkeler	2	Tokelau, Wallis ve Futuna Adaları

Kaynak: ILO, 2018

Bu tanımlama farklılıkları da dikkate alınarak, gelişmiş ülkelerde kırsal alan olarak tanımlanan bölgelerin, gelişmekte olan ülkelere tanımlanan kırsal alanlardan çok daha fazla gelişmiş veya kentleşmiş olarak kabul edilebilir. Sosyo-ekonomik koşulları da içeren diğer

değişkenler dikkate alındığında kırsallık tanımlaması karmaşık hale gelerek ayırım belirginleşmektedir. Bu ayırım da farklı bilimsel disiplinlerdeki çalışmalara bağlı olarak farklı tanımlamalar geliştirilmesine sebep olmaktadır. Ancak bütün disiplinlerin veya ülkelerin kabul ettiği kırsal alanların temel özellikleri tarım ve orman alanlarının geniş olduğu, nüfus yoğunluğunun az olduğu alanlar olarak kabul edilmektedir. Kırsal alanın dışında kırsallık kavramı dikkate alındığında ise şehirselleşen alanlardan yoksun olan kesimlerin düşük gelir seviyesi ile karakterize olmuş ekonomik faaliyetlerde bulunması temel özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶

Tablo.1 incelendiğinde pek çok ülke ve Türkiye açısından temel sınıflandırma kriteri olarak idari sınıflandırma ve nüfus kriterlerinin kullanıldığı görülmektedir. Az sayıda ülke diğer kriterleri dikkate alarak sınıflandırma yapmıştır. Bu ülkeler ise genellikle coğrafi alan olarak küçük devletler ile bazı gelişmiş ekonomiler olduğu görülmektedir.

2. DÜNYA BANKASI SINIFLANDIRMASINA GÖRE KIRSAL NÜFUS/ALAN İSTATİSTİKLERİ

ILO tarafından farklı değişkenler kullanılarak kentsel/kırsal alan ayırımı yapılmış olsa da, uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan en önemli iki kriterin coğrafi alan ve nüfus kriteri olduğu belirtilmişti. Bu iki kriter dikkate alınarak Dünya Bankası tarafından belirlenen ülkelerin kırsal alanları ve kırsal nüfuslarına ilişkin istatistikler aşağıda verilmiştir.

---

²⁶ Başbüyük, 2011

Bütün istatistiklerde kırsal alanlar 10 yıllık periyotlarda belirlenmiştir. 2020 yılı istatistikleri çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle henüz yayınlanmadığından 2010 yılına ait veriler paylaşılmıştır. Geçmiş dönemlere ilişkin veriler incelendiğinde 1990, 2000 ve 2010 yılı coğrafi alan verilerinin aynı olduğu herhangi bir değişikliğin olmadığı görülmüştür. Bunun yanı sıra kırsal nüfus istatistiklerinde yıllar itibariyle değişiklikler söz konusudur. Bu değişimi yansıtmak üzere kırsal nüfusa ilişkin istatistikler ayrıntılı olarak verilmektedir.

Tablo 2. Bölgesel Olarak Kırsal Nüfus/Kırsal Alan

Ülke	Kırsal Alan	Kırsal Nüfus (%)				
	2010	1990	2000	2010	2015	2018
Arap Dünyası	98,56%	49,60	47,01	43,56	41,97	41,07
Merkezi Avrupa ve Baltık Ülkeleri	92,11%	38,61	38,52	37,97	37,86	37,67
Karayip Denizi Küçük Ülkeler	97,68%	51,20	49,75	49,57	49,22	48,80
Doğu Asya-Pasifik Ülkeleri	96,92%	71,90	63,44	52,38	47,31	44,37
Avrupa ve Merkezi Asya	96,24%	36,97	36,14	34,36	33,57	33,05
Avrupa Birliği	86,24%	29,58	28,23	25,99	24,98	24,33
Ağır Borçlu Fakir Ülkeler	99,52%	74,59	71,27	67,53	65,36	63,99
IBRD Ülkeleri	97,26%	61,61	56,45	49,97	46,84	44,99
IDA Ülkeleri	99,34%	74,27	70,93	66,60	64,39	62,95
Latin Amerika ve Karayipler	97,51%	29,89	24,96	21,75	20,36	19,60
En az gelişmiş Ülkeler	99,52%	78,49	74,98	70,53	68,00	66,43
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	97,60%	48,23	44,55	40,95	39,40	38,41
Kuzey Amerika	95,00%	24,57	20,90	19,21	18,37	17,83
OECD Üyeleri	94,73%	26,78	24,28	20,95	19,99	19,41
Pasifik Adaları	96,20%	68,49	65,46	63,14	61,96	61,22
Güney Asya	93,47%	74,94	72,62	69,18	67,26	66,01
Sahra Altı Afrika Ülkeleri	99,19%	72,64	68,65	64,00	61,41	59,82
Dünya	96,86%	56,97	53,31	48,35	46,09	44,73

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

İstatistikler öncelikle dünya ölçeğinde bölgesel ayrıma tabi tutularak verilmiştir. Sonraki tablolarda ise Dünya Bankasının ülkelerin gelir grupları sınıflandırması dikkate alınarak dört gelir grubuna (Üst, Üst-orta, Alt-orta, Alt) dahil olan ülkelere ilişkin veriler bu sınıflandırmaya tabi olarak paylaşılmaktadır.

Dünya Bankası tarafından yayınlanan Tablo.2'ye göre; ağır borçlu fakir ülkeler, en az gelişmiş ülkeler ve sahra altı Afrika Ülkelerinde toplam coğrafi alanların oldukça büyük kısımlarının kırsal alan olarak tanımlandığı, ancak Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika gibi gelişmiş ülkelerde kırsal alan olarak tanımlanan arazi miktarının nispeten daha az olduğu görülmektedir.

Nüfus kriteri dikkate alınarak yapılan sınıflandırmaya göre Dünya nüfusunun yarısından daha azı kentsel alanlarda yaşamaktadır. Ancak bu istatistik az gelişmiş ülkeler açısından geçerli değildir. Doğu Asya, Sahra Altı Afrika ve Ortadoğu'da bulunan az gelişmiş ülkelerin nüfuslarının %60'lar civarında kırsal alanlarda yaşadığı söylenebilir. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği, Kuzey Amerika ve OECD Ülkelerinde yaşayan nüfusun $\frac{1}{4}$ ancak kırsal alanlarda yaşamaktadır. Tablo.2'de dikkat çeken bir diğer husus 1990'lardan günümüze kırsal nüfusun oranının dünyanın her bölgesi için azalan bir seyir izlemesidir. Bunun sebebi olarak az gelişmiş ülkelerde kente göç hareketlerine dikkat çekilirken, gelişmiş ülkeler açısından tarımsal faaliyetlerde azalma genel olarak gösterilen gerekçeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıdaki Tablo.3, 4, 5 ve 6 da Dünya Bankası Tarafından oluşturulan gelir sınıflandırmasına göre ülkelerin coğrafi kırsal alanları ve kırsal

nüfuslarına ilişkin bir karşılaştırma sunulmaktadır. Burada söz konusu ülke gruplarına ilişkin örnekler verilmekle beraber ek bölümde ülkelerin tamamına ilişkin tablo verilmiştir.

Tablo.3 Üst Gelir Grubuna Dahil Bazı Ülkelerde Kırsal Nüfus/Kırsal Alan²⁷

Ülke Adı	Kırsal Alan	Kırsal Nüfus (%)				
		1990	2000	2010	2015	2018
Belçika	59,43%	3,62	2,87	2,35	2,12	2,00
Kanada	98,63%	23,42	20,52	19,06	18,74	18,59
Almanya	82,39%	26,88	25,04	23,03	22,80	22,69
Finlandiya	93,53%	20,63	17,82	16,23	14,78	14,62
Hong Kong	20,41%	0,48	0,00	0,00	0,00	0,00
İtalya	75,22%	33,27	32,78	31,67	30,44	29,56
Japonya	70,57%	22,66	21,35	9,19	8,62	8,38
Yeni Zelenda	96,90%	15,26	13,98	13,84	13,66	13,46
Singapur	15,48%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Uruguay	97,30%	11,03	7,97	5,59	4,96	4,67
Birleşik Devletler	91,42%	24,70	20,94	19,23	18,33	17,74

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

Tablo.3’de de Dünya Bankasının gelir sınıflandırmasına göre yüksek gelir grubunda bulunan ülkelere ait kırsal nüfus/kırsal alan verileri paylaşılmaktadır. Tabloya göre; 1990’lı yıllardan bu yana kırsal nüfus ülkelerin çoğunluğu açısından azalma eğilimindedir. Ancak Aruba, Andorra, Avusturya, Barbados, Çekya, Estonya, Polonya, Lihtenştayn, Slovakya gibi ülkelerde kırsal nüfusta artış gözlemlenmektedir.

²⁷ Listenin tamamı için Bkz.Ek-1

Tabloda en dikkat çeken husus Hollanda'nın kırsal nüfusunda 1990'dan bu yana önemli miktarda düşüş olmasıdır. Kırsal nüfustaki azalmaların bir kısmı şehirleşme ve göç olgusu ile açıklanabileceken, bir kısmı ise sosyo-ekonomik yapıda sağlanan gelişme ile açıklanabilecektir. Tabloda Hong Kong, Singapur, Monako, Cebelitarık, Cayman Adaları, Bermuda gibi şehir devletlerinde nüfusun tamamının kentsel alanlarda yaşadığı görülmektedir.

Tablo.3 Coğrafi alan açısından incelendiğinde; şehir devleti olarak tanımlanan küçük ülkelerde coğrafi alanın önemli bir kısmının kentsel alan olarak belirlendiği, toplam alan büyüdükçe sahip olunan kırsal alan miktarının da arttığı söylenebilir.

Tablo.4 Üstü-Orta Gelir Grubuna Dahil Bazı Ülkelerinde Kırsal Nüfus/Kırsal Alan²⁸

Ülke	Kırsal Alan	Kırsal Nüfus (%)				
	2010	1990	2000	2010	2015	2018
Arnavutluk	94,05%	63,57	58,26	47,84	42,57	39,68
Arjantin	98,00%	13,02	10,86	9,15	8,50	8,13
Çin	95,88%	73,56	64,12	50,77	44,50	40,85
Cezayir	98,70%	47,92	40,08	32,46	29,15	27,37
Ekvador	95,73%	44,91	39,70	37,31	36,60	36,18
İran	95,71%	43,67	35,96	29,37	26,64	25,10
Malezya	95,26%	50,21	38,02	29,09	25,79	23,96
Rusya	98,86%	26,61	26,65	26,31	25,95	25,57
Tayland	92,84%	70,58	68,61	56,14	52,31	50,05
Türkiye	94,26%	40,80	35,26	29,18	26,39	24,86
Güney Afrika	50,00%	47,96	43,11	37,78	35,17	33,65

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

²⁸ Listenin tamamı için Bkz.Ek-2

Yukarıda verilen Tablo.4’de de Dünya Bankası Gelir Sınıflandırmasına göre Üst-Orta gelir grubunda bulunan ülkelerin kırsal alan ve kırsal nüfusları verilmektedir. Tabloya göre bu grupta yer alan ülkelerin büyük çoğunluğunda kırsal nüfus 1990’lardan bu yana azalma eğilimindedir. Sadece Ermenistan, Belize, Guyana, Moritus, Samoa’da küçük de olsa kırsal nüfus oranlarında artışlar söz konusudur. Bunun yanı sıra Arnavutluk, Botswana, Çin, Kosta Rika, Dominik, Malezya, Gabon, Ekvator Gine’si, Ürdün, Saint Lucia gibi ülkelerde kırsal nüfus 1990’lardan bugün yarıya yakın oranlarda azalmıştır.

Tablo.4 kırsal alan açısından değerlendirildiğinde ülkelerin genellikle toplam alanının %95 ine yakınının kırsal alan olduğu görülmektedir. Maldivler, Marshall Adaları, Tuvalu ülkelerinin coğrafi alanlarının tamamı kırsal alan sınıflandırmasına girdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Güney Afrika’nın toplam alanının yarısının kırsal alan, diğer yarısının kentsel alan olarak tespit edilmiş olduğu görülmektedir.

Tablo.5 Alt-Orta Gelir Grubuna Dahil Bazı Ülkelerde Kırsal Nüfus (%)²⁹

Ülke	Kırsal Alan	Kırsal Nüfus				
	2010	1990	2000	2010	2015	2018
Bangladeş	91,76%	80,19	76,41	69,54	65,69	63,37
Kamerun	99,20%	60,34	54,46	48,44	45,42	43,63
Mısır	97,51%	56,52	57,20	56,98	57,22	57,30
Honduras	96,69%	59,54	54,54	48,12	44,84	42,90
Kenya	99,28%	83,25	80,11	76,43	74,34	72,97
Kırgızistan	--	62,22	64,70	64,69	64,22	63,65
Kamboçya	99,35%	84,45	81,41	79,71	77,81	76,61
Nijerya	98,08%	70,32	65,16	56,52	52,16	49,66
Ukranya	94,51%	33,24	32,86	31,40	30,94	30,65
Vietnam	97,67%	79,74	75,63	69,58	66,19	64,08

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

Tablo.5’de verilen alt-orta gelir grubuna dahil olan ülkeler incelendiğinde kırsal nüfusun 1990’dan bugüne çoğunlukla azalış eğiliminde olduğu sadece Mısır, Mikronezya, Kırgızistan, Moldova ve Papua Yeni Gine’de arttığı görülmektedir. Coğrafi alan açısından tablo değerlendirildiğinde ülkelerin çoğunluğunda coğrafi alanın %99 civarında olduğu görülmektedir. El-Salvador, Mikronezya, Batı-Şeria ve Gazze ile Komorlar’ın %90’ın altında kırsal alana sahip olduğu görülmektedir.

²⁹ Listenin tamamı için Bkz.Ek-3

Tablo.6 Düşük Gelir Grubuna Dahil Bazı Ülkelerde Kırsal Nüfus (%)³⁰

Ülke	Kırsal Alan	Kırsal Nüfus				
	2010	1990	2000	2010	2015	2018
Kongo	99,60%	69,37	64,88	59,99	57,26	55,54
Etyopya	99,54%	87,38	85,26	82,68	80,57	79,24
Haiti	97,16%	71,49	64,40	52,49	47,57	44,72
Nepal	--	91,15	86,60	83,23	81,44	80,26
Kore	98,07%	41,62	40,59	39,62	38,72	38,10
Suriye	93,55%	51,07	48,05	44,40	47,83	45,84
Tajikistan	--	68,34	73,50	73,48	73,26	72,87

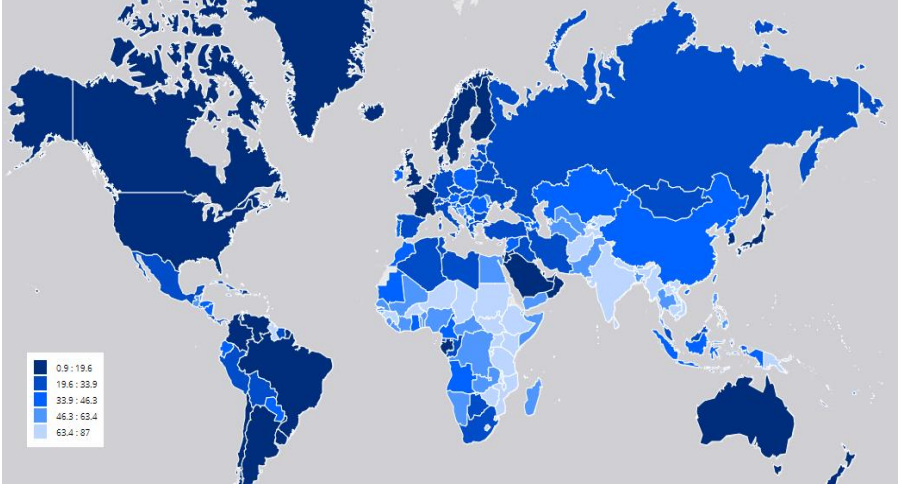
Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

Son olarak Tablo.6’da verilen düşük gelir grubuna dahil olan ülkelere baktığımızda, diğer gelir gruplarında olduğu gibi genel trendin kırsal nüfusun azalması yönünde olduğu söylenebilir. Bu grupta sadece Liberya ve Tacikistan’da kırsal Nüfus 1990’dan bu yana artış göstermiştir. Tablo ’da dikkat çeken bir diğer husus ise bu grupta yer alan ülkelerin tamamında nüfusun %50’sinden fazlasının kırsal alanlarda yaşadığıdır. Hatta çoğu ülkede bu oran %80-90’lar seviyesindedir. Coğrafi alan açısından değerlendirildiğinde de Gambiya ve Suriye dışındaki bütün ülkelerde toplan alanın %97’sinden fazlasının kırsal alan olarak belirlendiği görülmektedir.

Yukarıda ülke bazında gelir gruplarına ayrılarak verilmiş olan kırsal alan ve kırsal nüfus istatistiklerinin Dünya ölçeğinde dağılımı aşağıda verilmiştir.

³⁰ Listenin tamamı için Bkz.Ek-4

Resim.1 Kırsal Nüfus Dağılımı³¹

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

Resim.2 Kırsal Alan Dağılımı³²

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

³¹ 2020 yılı itibariyle Dünya Bankası tarafından ulusal istatistik bürolarının verilerine dayanılarak oluşturulan harita.

³² 2010 yılı itibariyle Dünya Bankası tarafından ulusal istatistik büroları tarafından kabul edilen sınıflandırmaya göre düzenlenmiş verilerle oluşturulan kırsal alan haritası. Km² Olarak

Özet olarak ifade edecek olursak; insanoğlunun yerleştiği tüm alanlar dikkate alındığında iki sınıflandırmaya tabi tutabiliriz. Birincisi kırsal alan, ikincisi kentsel alan. Coğrafi olarak ülkelerin büyük kısmının kırsal alanlardan oluşması yanında, genellikle nüfusun da önemli bir kısmı kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kırsal alanlar ise doğal ve çevresel özellikleri ile öne çıkmakta ve tarımsal üretim merkezleri olarak görülmektedir. Kırsal alanların bu önemli özelliği sanayi devrimi ve özellikle tarımda makineleşmenin başlaması ile birlikte kaybolmaya başlamıştır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan tarımda makineleşme olgusu kırdan kente göçü arttırmış, böylece daha önce kırsal alanlarda var olan istihdam, eğitim, sağlık vb. kamu hizmetlerine ilişkin sorunlar artarak kentsel alanlara kaymaya başlamıştır. Bu sorunları çözmeye yönelik yapılan uygulamalar ise kırsal alanların daha çok ihmal edilmesine ve yaşanan sorunların katlanarak devam etmesine sebep olmuştur.³³

Son olarak; üzerinde anlaşmaya varılmış bir kırsal alan tanımı olmamasına rağmen, kentlerin savunma duvarlarının kentsel ve kırsal alanlar arasında net bir fiziksel sınır ya da ayırım sağladığı ortaçağ dönemlerinden farklı olarak bugünkü kentsel ve kırsal alanların hem fiziksel hem de fonksiyonel sınırlarının her geçen gün daha da arttığı kabul edilmektedir. Gerçekten de kentsel ve kırsal alan arasındaki ayırımın altında yatan ekonomik örgütlenme modelinin karmaşıklığı bu ayırımı zayıflatmaktadır. Bu nedenle de pek çok ülke açısından fiziksel

---

³³ Yenigül, S.B. 2017. Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. Planlama 2017;27(1):16-25

anlamda kırsal alanlar ağırlıkta olmasına rağmen, sosyo-ekonomik anlamda kentsel alanların ezici bir şekilde üstünlüğüne şahit olmaktayız. Bu karmaşıklık pek çok ülkede de fiziksel olarak bozulmalara yol açtığı görülmektedir.³⁴

3. KALKINMA SORUNU VE KIRSAL KALKINMA

3.1. Kalkınma Sorunu

Kalkınma sorunu sanayi devriminden bu yana insanoğlunun gündeminde olan bir sorundur. Sanayi devrimi ile birlikte üretilen mal ve hizmetin miktarı ve çeşidindeki artış insan refahını da arttıran bir unsur olmuştur. Bu refah artışı hem tüketilebilecek mal ve hizmet miktarındaki artıştan hem de üretilen bu mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin artışından kaynaklanmıştır. Ancak gelir ve tüketimde yaşanan bu artış dünyanın her köşesinde, her ulus, bölge ve hatta birey için aynı ölçüde olmamıştır. Çeşitli gerekçelerle refah artışından “birileri” daha fazla pay alırken, “birileri” bu artıştan faydalanamamıştır. Bu da bireyler, aileler, bölgeler ve uluslar düzeyinde gelişmişlik veya kalkınmışlık farklılıkları sorununu ortaya çıkarmıştır. Sanayi devriminin yanı sıra sömürgeci tutumlar ve bu tutumların oluşturduğu dünya savaşları ve krizler bu kalkınmışlık farklarını derinleştirmiştir. Derinleşen bu kalkınmışlık farklılıklarının en temel belirleyicileri ise ülkelerin veya bölgelerin sahip olduğu fiziksel ve beşeri sermaye stoku ile doğal kaynakları gösterilmektedir. Bu farklılıkların azaltılması ve insanların yaşadığı yoksulluğun

---

³⁴ Davoudi, Stead, 2002

sonlandırılması açısından kalkınma kavramı önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır.³⁵

Özellikle II. Dünya savaşının ardından, 1950 li yılları müteakip ortaya çıkan bu kavram, esas olarak ülkeler ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını azaltmaya odaklanmıştır. Böylece ekonomik aktivitelerin tamamı belirlenen kalkınmışlık kriterlerinin daha iyi değerlere ulaştırılması amacıyla yapılmaya başlanmıştır.³⁶

Kalkınmışlık kriterleri literatürde ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş olup uluslararası karşılaştırmalarda pek çok kuruluş tarafından kullanılmaktadır. Literatürde genel olarak kabul gören kriterler; kişi başına düşen milli gelir seviyesi, sanayileşme seviyesi, tarımsal istihdamın toplam istihdama oranı, nüfus yoğunluğu, elektrik şebekesinin yaygınlığı, gecekondu alanlarda yaşayanların toplam nüfusa oranı, temiz su kullanım oranı, göç dengesi, bebek ve çocuk ölüm oranları ile doğum oranları kriterleridir. Bu kriterleri iyileştirmek adına ülkeler sahip oldukları kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanmaya çalışmakta, uluslararası yardım kuruluşları da aynı amaçlarla ülkelere kaynak aktarımında bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar her ülkenin kendi iç dinamiklerine göre değişmektedir. Bazı ülkelerde beklenen etki sağlanarak

---

³⁵ Aktuğ, S. Kavramsal Açından Ekonomik Kalkınma, Ekonomik Büyüme ve Bölüşüm İlişkileri. Erişim: www.sosyalpolitika.info Erişim Tarihi: 30.01.2020

³⁶ Kubar, Y. 2016. Az Gelişmiş ve Kalkınmakta Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010). Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı:4. Pp.65-99

sürdürülebilir bir kalkınma hızı yakalanabilirken, bazılarında kaynakların israf edildiğini düşündürecek sonuçlar alınmaktadır.³⁷

Yukarıda da belirttiğimiz gibi başlangıçta sadece daha fazla miktarda ve çeşitte mal ve hizmet üretmeye yönelik olarak hazırlanan ve uygulanan kalkınma stratejileri ilerleyen zamanlarda çevreye verilen zararların etkisi ve yoksulluğun azaltılamamış olması sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler ışığında kalkınma çabaları ekonomi, toplum ve çevre arasında belirli bir denge kurularak sürekli olmasına yönelik geliştirilmiş ve böylece sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır.³⁸

İlk olarak 1970 yılında Club of Rome tarafından yayınlanan “Büyümenin Sınırları” isimli rapor ile gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma kavramı sonraki yıllarda Birleşmiş Milletlerin çeşitli toplantılarında görüşülmüş ve 2016 yılı itibariyle Binyıl Kalkınma Hedefleri ortaya konulmuştur. Böylece oluşturulan Birleşmiş Milletler 2030 ajandasında sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için 17 hedef belirlenmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için 169 amaç ve 304 kriter tespit edilmiştir.³⁹ Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutta gerçekleşmesini sağlayacak bu 17 hedefin çoğunluğu kırsal alanlardaki sosyo ekonomik ve çevresel düzenlemelerle ilgilidir. Örneğin 1. Hedef: Yoksulluğa son, 2. Hedef:

---

³⁷ Tekin, A. Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. Erişim: www.dergipak.gov.tr/download/article-file/55671 Erişim Tarihi: 05.01.2020

³⁸ Gürlük, S. 2010. Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir mi? Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 5(2) 85-99

³⁹ Binyıl Kalkınma Hedefleri, Amaçlar ve Kriterler Ek-5’de tablo halinde verilmiştir.

Açlığa son, 3. Hedef: Sağlıklı bireyler, 4. Hedef: Nitelikli eğitim, 6.Hedef: Temiz su ve sıhhi koşullar, 7. Hedef: Erişilebilir ve Temiz Enerji, 8. Hedef: İnsana yakışır iş ve ekonomik büyüme, 9. Hedef: Sanayi, Yenilikçilik ve altyapı, 14. Hedef: Sudaki Yaşam, 15. Hedef: Karasal Yaşam.⁴⁰

Genel olarak ekonomilerin yukarıda sayılan binyıl kalkınma hedefleri doğrultusunda kalkınması ve özellikle de kırsal alanlar veya nüfus ile ilgili değişimlerin gerçekleştirilerek sağlanacak ilerlemenin açıklanabilmesi için pek çok etken faktör ileri sürülmüştür. Bu faktörlerden en önemlileri ticaretin ve piyasa işleyişlerinin liberalleştirilmesidir. Herhangi iki topluluk, bölge yada ülke arasındaki serbest ticaret öncelikle uzmanlaşma sağlayarak verimliliği arttıracak, bu verimlilik artışı da üretim hacmini genişletecektir. Artan üretim hacmi daha önce yerel düzeyde mevcut olmayan mal ve hizmetlere erişimi kolaylaştıracaktır. Yoğunlaşan bu ilişkiler son aşamada yeni fikirlerin paylaşılarak mevcut mal ve hizmet stokuna eklemeler yapılmasını sağlayacaktır. Toplam faydalar olarak bahsettiğimiz bu gelişmeler kırsal ekonomiler açısından belirsizdir. Çünkü kırsal alanlar ticaretin serbestleştirilmesinden veya ticari koşulların değişmesinden kaynaklanan olumsuz etkilere maruz kalmakta, kırsal alanları koruyacak mekanizmalar da bulunmamaktadır. Bunun nedeni tam olarak kırsal alanların tanımında mevcuttur. Kırsal alanlar; sadece sakinlerinin tüketmek istediği temel mal ve hizmetlerin küçük bir kısmını üretebilen, hacmen küçük ama uzmanlaşmış ekonomilere

---

⁴⁰ www.tr.undp.org

sahiptir. Burada bahsedilen küçük boyut; piyasaların gerektirdiği bütün mal ve hizmetlerin üretilmemesi yanında üretilen mal ve hizmetlerinde verimli bir şekilde üretilmemesi olarak ta görülmektedir.

Küçük boyutla ilgili algı kalkınma fırsatlarına ilişkin algılar gibi toplulukların geçmiş deneyimlerinden etkilenecek değişmektedir. Bir ülkenin, bölgenin veya topluluğun geçmişinde yaptığı ekonomik faaliyetler, gelecek dönemde yapacağı ekonomik faaliyetler açısından dikkate alınarak değerlendirilmesi gereken bir husustur. Bu strateji uygun görülmeyle birlikte hızlı değişen ekonomik ortamlara uyum sağlamak açısından yetersiz bir strateji de olabilir. Çünkü her geçen gün bilim ve teknolojide sağlanan gelişmeler hem kırsal alanların hem de kentsel alanların etkilendiği alanlarda hızlı değişimleri gündeme getirmektedir. Bu değişimlerin temel sebepleri olarak küreselleşmenin yanı sıra ekonominin tüm sektörlerindeki hızlı teknolojik değişim, firma ve endüstri düzeyinde organizasyonel yapılarıdaki değişiklikler, nakliye maliyetlerindeki düşüş, bilgi ve iletişim sistemlerindeki gelişmeler sayılabilir. Bu faktörlerin her birinin kırsal ekonomiler üzerinde de önemli etkileri vardır ve bu etkiler kırsal alanlarla ilgili sürekli değişen ve gelişen kalkınma stratejilerinin uygulanmasını gerektirmektedir.⁴¹

Geçmiş deneyimlere bakılarak gelecek ekonomik faaliyetlerin organize edilmesi konusu kırsal kalkınma alanında ilk kez 1950'li yıllarda ortaya

---

⁴¹ Rizov, M. 2006. Rural Development Perspectives in Enlarging Europe: The Implications of CAP Reforms and Agricultural Transition in Accession Countries. European Planning Studies Vol. 14, No. 2

çıkmiştir. 1950’li yıllara kadar özellikle düşük gelirli ülkelerde “geleneksel” ya da “geçim tarımcıları” olarak adlandırılan kırsal kesimlerin faaliyetlerindeki gelişmeler ile tarımsal güdümlü kalkınma süreçlerinin başarıya ulaşacağı düşünülmekteydi. Ancak 1950’li yıllarda ulaşılan bilgi birikimi bu görüşten uzaklaşarak çift ekonomili (kırsal ve kentsel) kalkınma teorilerini gündeme getirmiştir. Bu teorilere göre; kırsal diye tanımlayabileceğimiz geçimlik sektörlerdeki üretkenlik ve büyümenin kalkınmayı sağlama konusundaki beklentileri ihmal edilebilir. Çünkü bu beklentiler kalkınma sürecinde sadece pasif bir rol oynamaktadır. Yeterli bir kalkınmanın sağlanması için ekonominin modern sektörlerle bağlı olarak gelişeceği ileri sürülmüştür. Böylece kırsal kalkınma konusunda ilk paradigma değişimi 1960’lı yıllarda gerçekleşmeye başlamıştır.⁴²

Paradigma değişimindeki temel sorun, küçük ve teknoloji içermeyen kırsal ekonomilerin gerçekten de ekonomik büyüme ve kalkınmanın motoru olarak kabul edilip, edilmeyeceği ile ilgilidir. Değişim de tam bu konuda yani büyümenin motoru olarak kırsal ekonomilerin önem kazandığı ya da bir diğer deyişle “köylünün, milletin efendisi” olarak görüldüğü dönemde başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda kalkınma politikalarının evrim geçirmeye başladığı dönemdir. Değişimde temel amaç üretken sektörlerle sosyal sektörler arasında ve piyasa mekanizması ile kamu sektörü arasında bir dengenin sağlanması eksenlerinde olmuştur. Değişim döneminin başlangıcında altyapının

---

⁴² Ellis, F. Biggs, S. 2001. Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s. Development Policy Review, 2001, 19 (4): 437-448

geliştirilmesi ve yeni teknolojilerin benimsenmesine yönelik olarak yapılan devlet yatırımlarının arttığı bir dönemdir. 1970'ler boyunca da devam eden dönemin en temel özelliği kamu kaynağı kullanılarak sosyal yatırımlar yapılması ve bu yatırımların kırsal kalkınma programlarını entegre edecek şekilde geniş çaplı olarak ele alınmasıdır.

Kalkınma politikalarındaki değişim süreci 1980'ler ve 1990'lar boyunca da devam etmiştir. 1980'lerde kalkınma politikalarının yapısal uyum süreçlerinin geliştirilmesi ile uygulanmasına çalışılmış, bu kapsamda kamu kaynağı kullanımında kısıntılara gidilmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise yoksulluğun azaltılması temel amaç olarak belirlendiğini görülmektedir. Aslında 1980'lerden itibaren yaşanan kalkınma politikalarındaki paradigma değişimi ikinci önemli değişim olarak görülmektedir. Bu dönem boyunca değişim plana dayalı ekonomik aktivitelerden ziyade kırsal kalkınmayı önceleyen bir anlayışla ekonomik aktiviteler yönlendirilmiştir. Bu yönlendirme tabandan tavana doğru bir hareketi göstermektedir. Dış teknolojik gelişmelerin içselleştirilmesi ve ulusal düzeyde entegre politikaların uygulanması temel amaçlar olarak kendisini göstermiştir. Bu süreç kırsal alanlarda yaşayanların kendi değişim önceliklerini kontrol etmelerini gerekli kılan katılımcı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³

---

⁴³ Ellis, Biggs, 2001; Ashley, Maxwell, 2001

3.2. Kırsal Kalkınma

Tarım sektörü, gelişen endüstri sektörlerine düşük fiyatlı gıda ve insan gücü sağlayan bir sektördür. Bu sebeple rekabet gücünü arttırarak ekonomik kalkınmayı destekleyen bir yönü vardır. Hatta ekonomik büyümenin sağlanmasında öncü sektör olarak kabul edilmektedir. Tarımın bu şekilde kalkınma stratejisinin öncü sektörü olabilmesi için üç unsurun tamamlayıcı olarak kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Birincisi; küçük çiftçilerin verimliliğinin arttırılmasına yönelik teşviklerdir. İkinci unsur; kentsel kalkınma stratejisinin bir tamamlayıcısı olarak tarımsal üretime olan talep artışının üretimi ve istihdamı arttırması. Üçüncü unsur ise; doğrudan veya dolaylı olarak desteklenen tarım dışı emek yoğun kırsal kalkınma faaliyetleridir.

Böylece tarım sektörünün, ulusal kalkınmada öncü rolünü değerlendirmek için aşağıdaki kritik soruların sorulması gerekmektedir.⁴⁴

1. Kişi başına düşen toplam tarımsal üretim ve verimlilik nasıl arttırılır?
2. Düşük verimli geleneksel çiftliklerin, yüksek verimli ticari işletmelere dönüştürülmesi süreci nasıl işlemelidir?
3. Çiftçilerin bu dönüşüm sürecinde karşılaşacağı riskler nelerdir?
4. Kırsal tarım sisteminde yapısal ve kurumsal değişiklikler gerekli midir?

---

⁴⁴ Todaro, M.P. Smith, S.C. Economic Development. Pearson Education Inc. 2015 USA

5. Kırsal yaşamı iyileştirmek tarımsal verimliliği arttırmak için yeterli midir?

Peki gerçekten de kırsal kesimlerde yaşayan nüfusun ekonomik aktiviteleri, bir diğer deyişle tarımsal faaliyetler kırsal büyümenin ve ekonomik kalkınmanın motoru olabilir mi? Tarımsal faaliyetlerin kırsal yoksulluğu azaltmanın en etkin yolu olduğu görüşü literatürde kabul gören bir görüştür. Bu görüşlere göre çeşitli nedenlerle tarımsal aktivitedeki gelişme veya büyüme, yoksulluğu hem çiftlik düzeyinde hem ulusal düzeyde azaltması beklenmektedir. Bu sebeplere bir örnek vermek gerekirse; tarım sektöründe yaşanacak büyüme gıda fiyatlarını düşürerek, endüstriyel büyümeyi sağlayacak sektörlere ucuz işgücü sağlayabilir. Ancak bu fayda uluslararası serbest ticaret ve rekabet koşulları altında belirli handikaplar içermektedir. Bu handikaplar üç temel başlıkta özetlenebilir. Birincisi; tarımsal büyümenin küçük çiftliklere bağımlı olması. İkincisi; tarımsal emtia fiyatlarındaki uzun vadeli küresel bir düşüşün etkilerinin bu sektörleri çok derinden etkilemesi ihtimali. Üçüncü olarak ta; tarımsal faaliyetlerin doğal kaynakların sınırlarını zorlayacak seviyelere ulaşmış olmasıdır. Her ne kadar kırsal kalkınma küçük çiftliklerde yapılan ekonomik aktiviteye bağımlı gibi görünse de bundan daha fazla özellik gerektiren bir konudur. Kırsal alanlardaki yoksulluk ile ilgili yeni düşünce tarzları geliştirilmeli, kalkınma programları ülke düzeyinde entegre olarak uygulanmalıdır. Bunun dışında liberalleşmenin getirdiği riskler, gelir dağılımında eşitliğin sağlanması, beşeri sermayenin geliştirilmesi ve

sosyal korumanın sağlanması konularının dikkatle ele alınması gereken süreçlerdir.⁴⁵

Daha önce de belirtildiği gibi kırsal alanların temel özelliklerinden birisi yerel halkın temel ihtiyaçlarını giderecek mal ve hizmetlerin üretilmesidir. Yerel pazarlarda üretilen bu mal ve hizmetler dış pazarlara satılarak elde edilen gelir yerel ekonominin büyümesini sağlamaktadır. Çünkü bu yerel işletmeler insanları istihdam eder, vergi öder ve yaşamı mümkün kılan temel mal ve hizmetlerin üretilmesini sağlar. Bunun yanı sıra kırsal alanlar, burada üretilmeyen mal ve hizmetler açısından dış pazarlara bağımlıdır. Tüketicilerin erişebileceği mal ve hizmet çeşidindeki artışlar kırsal alanların dışa bağımlılığını arttırmıştır. Aynı zamanda kırsal alanlar ekonomik faaliyetlerini doğal kaynakların çıkarılması ve işlenmesi olarak yürüttüklerinden dolayı dış pazarlarında kırsal alanlara bağımlılığı bulunmaktadır.⁴⁶

Kırsal alanların sahip olduğu bu handikaplardan etkilenmemesi için yapılacak kamu müdahaleleri konusunda alternatif yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımların en temel özelliği bölgesel veya içsel uygulamaları barındırmasıdır. Herhangi bir ülke açısından uygulanabilecek bu yaklaşımların üç ana özelliği bulunmaktadır.

Birinci özellik; kırsal ekonominin ihtiyaç duyulan belirli sektörlerinden ziyade ihtiyaç duyulan bölgelere odaklanarak yönetilmesi ve sürdürülmesi gerektiğidir. Böylece programların uygulama ölçeği ulus

---

⁴⁵ Ashley, Maxwell, 2001

⁴⁶ Rizov, 2006

ya da bölgeden daha küçük birimleri kapsayacağından başarı şansı da artacaktır.

İkinci özelliğe göre; kalkınmaya ilişkin bütün ekonomik faaliyetlerde yerel dinamiklerin dikkate alınması gereğidir. Yani sahip olunan beşeri ve fiziksel sermaye stokunun değerlendirilerek bunların korunması ve geliştirilmesi temel amaç olmalıdır.

Üçüncü özellik ise; kalkınmaya ilişkin faaliyetler yerel kalkınma ilkesi gözetilerek yerel halkın ihtiyaçları, kapasiteleri ve bakış açıları dikkate alınmak suretiyle yürütülmelidir. Böylece çevresel, kültürel ve toplumsal değerler de benimsenerek korunup geliştirilecek^{47 48} ve kırsal alanlara ilişkin söylem yerel alanlara özgü kaynaklar etrafından yeniden yönlendirilecektir. Bu yönlendirme ile ilk müdahalenin ardından yerel kalkınma hamlesini sürdürecektir yapılar geliştirilerek yerel alanların kalkınma stratejileri üzerinde daha fazla etkisinin olması sağlanacaktır. Kırsal kalkınmanın sağlanması ve sürdürülebilmesi açısından önerilen bu süreç üç boyutta gerçekleşecektir. Öncelikle sermaye birikimi sağlanacak, üretici-tüketici ilişkileri geliştirilecek ve son aşamada düzenlemeler gerçekleşecektir.⁴⁹

Bu özelliklerin yanı sıra tarım sektörü ile özdeşleştirilen kırsal alanlarda ekonomik temelli ve devlet destekli yaklaşımların serbest piyasa ekonomisi varsayımları altında yeterince başarılı olmadığını

---

⁴⁷ Rizov, 2006

⁴⁸ Ray, C. 2002. A mode of production for fragile rural economies: the territorial accumulation of forms of capital. *Journal of Rural Studies* 18 (2002) 225–231

⁴⁹ Ray, 2002

söyleyebiliriz. Bu başarısızlığın sebeplerinden biriside kırsal alanların cazibeli olmamasıdır. Bir bölgede ne kadar çok kamu yatırımı varsa, ne kadar çok iş imkanı, eğitim, sağlık vb kamu hizmetleri varsa o kadar cazip hale gelmektedir. Oysa kırsal alanlar genellikle bu tür hizmetlerden mahrum alanlar olarak görülmektedir. Bu nedenle yaşam kalitesinin düşük olduğu bu alanlardan göç yaşanmakta ve cazibelerini her geçen gün kaybetmektedir.⁵⁰

Kırsal alanlardaki bu cazibe kaybı yeni bir olgu değildir. 1980'lerden itibaren dünyanın pek çok bölgesi için yapılan analizlerde, imalat ve hizmet sektörlerinde istihdam çeşitliliğinin artması sebebiyle tarımsal istihdamın sürekli düşme eğiliminde olduğu, bu durumda kırsal alanlardan göçü hızlandırdığı ortaya koyulmuştur. Bu olumsuz etkilerin en önemli sebebi küreselleşme sürecidir. Küreselleşme sürecinin ana belirleyicileri olan yerel ve küresel güçlerin etkileşimi yerel dinamikleri genellikle olumsuz etkilemiştir.

Aslında kırsal alanların cazibesini kaybetmesi konusunda üç dinamiğin önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu dinamiklerden birincisi yerel dinamiklerdir. Yerel dinamikler kavramı ilk olarak OECD tarafından ortaya koyulmuştur. Bu kapsamda geleneksel olarak girişimciliğe yönelik tutumlar, yerel aktörlerin kamu ve özel sektörle kurduğu ağlar, çalışma etiği, katılım gibi faktörler bölgesel/yerel dinamiklerdir ve kırsal alanları etkiler. İkincisi nüfus dinamikleridir. Burada sadece bir bölge için nüfus artış hızı ile ilgilenilmemektedir. Özellikle kırsal alanlar açısından nüfus artışının yanı sıra göç olgusu da bu alanları etkileyen

---

⁵⁰ Yenigün, 2017

önemli bir değişkendir. Kırsal alanları etkileyen üçüncü dinamik ise küreselleşmedir. Küreselleşme süreci ile birlikte serbest ticaret veya serbest piyasa ekonomisi kuralları ve rekabet sebebiyle kırsal alanlardaki ekonomik faaliyetler olumsuz etkilenmektedir. Bu üç dinamiğin etkisi kırsal alanlardaki cazibe kaybının açıklanması için kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu dinamikler kırsal kalkınmayı sağlayacak dinamikler olarak görölmektedir. Bu dinamikler büyük ölçüde kırsal topluluğun yapısal ve kurumsal yapısını etkileyerek kırsal kalkınmayı sağlayacaktır.⁵¹

Kırsal topluluğun en belirleyici özelliği olarak görölen tarımsal faaliyetin sanayileşmesine rağmen, bu topluluğun diğer özellikleri endüstriyel üretim sistemlerine tam olarak uyum sağlayamamıştır. Bu sonuç ekonomik ilişkilerin sadece üretim ve tüketimden ibaret olmadığı, içinde bir takım sosyal ilişkileri de barındırdığı gerçeğiyle açıklanabilir. Çünkü ekonomik aktiviteler, yapıldıkları toplumun bireyleri tarafından yapılır ve yönetilir. Gelineen noktada görölmektedir ki, gelişen ekonomik ilişkiler tarımsal üretime ve kırsal alanlara istenilen faydalar sağlanamamıştır. Böylece de tarımsal krizler zaman içerisinde kırsal alanların krizlerine dönüşmüştür.

Kırsal alanların önemi konusundaki farkındalık arttıkça bu alanlardaki sosyo-ekonomik faaliyetlerin yeniden düzenlenmesi için bölgesel-yerel müdahaleler başlatılmıştır. Bu müdahaleler daha çok kırsal alanlardaki

---

⁵¹ Terluin, I.J. 2003. Differences in Economic Development in Rural Regions of Advanced Countries: An Overview and Critical Analysis of Theories. Journal Of Rural Studies 19 (2003) 327–344

Üretim tarzının kırsal alanların bölgeselleştirilmesi temelinde yeniden oluşturulmasıdır. Bu faaliyetler üretim biçimleri teorisi ile ortaya konulmaktadır. Üretim biçimleri teorisi, az sayıda üretim yönteminden hangisinin belirli bir toplumu nasıl karakterize edeceği ve faaliyete ilişkin değişkenler arasındaki etkileşimin nasıl ortaya çıkacağı ile ilgilidir. Üretim biçimleri teorisinin amacı ekonomik sistemlerin aslında sosyo-politik güçler tarafından inşa edildiğini söylemektedir.⁵²

Yukarıda sayılan yerel bölgesel politika müdahalelerinin temel sebebi kırsal alanların tarımsal gerilemeden kaynaklanan kalkınma problemi yaşamasıdır. Tarımsal gerileme ise kırsal alanlardaki ekonomik faaliyetlerin temel özelliklerinden olan ekonomik çeşitliliğin yetersizliği, eğitim, sağlık gibi kırsal alanlara canlılık kazandıracak kamusal hizmetlerin azlığı ile karakterizedir. Dünya’da genel olarak kırsal nüfusta artış eğilimi olmasına rağmen, kırsal alanlara yapılan hizmet sunumlarında yeterli artışın olmadığı görülmektedir. Örneğin İngiltere’de 20. Y.Y.’ın sonlarında kırsal alanların 1/3 ünde sağlık ve ulaşım hizmetinin olmadığı, genel mağazaların ve gıda sektöründe faaliyet gösteren firmaların kapandığı rapor edilmektedir. Tabi ki sosyo-ekonomik faaliyetlerdeki bu azalış kırsal kesimde yaşama arzusu ile ilgili ikinci bir fenomeni ortaya koymaktadır. Buda göç olgusudur. Kamu hizmetlerindeki azalma kırsal alanlardan göçü tetiklemekte, göç arttıkça da kamu hizmetleri kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru kaymaktadır.⁵³

---

⁵² Ray, 2002

⁵³ Davoudi, Stead, 2002

Kırsal alanlarda azalan kamu hizmetlerinin aksine kentsel alanlarda özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde iyi ücretli işler yanında kentsel yaşamın cazibesi her geçen gün artan sayıda insanın kırsal alanlardan kentsel alanlara göç etmesine sebep olmaktadır. Bu göç olgusu kırsal alanları her geçen gün marjinalleştirerek bu bölgelerde yaşanabilirlik düzeyini her geçen gün azaltmaktadır. Böylece kırsal alanlardaki cazibe kaybı hem üretim yöntemleri ve serbest piyasa şartlarındaki gelişmeler gibi içsel nedenlerle, hem de kentleşme ve göç gibi dışsal sebeplerle açıklanmaktadır. Bu sebepler aynı zamanda kırsal kalkınmanın boyutlarını oluşturmaktadır. Bir diğer deyişle içerik ve süreçlere ilişkin boyutlar analitik anlamda kırsal kalkınmanın iki boyutunu oluşturmaktadır.⁵⁴

Elbette kırsal alanlarda yaşanan göçün tek sebebi olarak kamu hizmet sunumundaki eksiklikler gösterilemez. Metropol dışı alanlar olarak da tanımlanan kırsal alanlardaki kalkınma için iki endişe alanı vurgulanmaktadır. Bunlardan birincisi kırsal alanlardan yaşanan göçün genellikle metropol alanların bitişiğinde bulunan yakın bölgelere olduğu ve bu bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerin de coğrafi yakınlığa rağmen tarımsal faaliyetin yürütüldüğü belirtilmektedir. İkincisi ise; kırsal alanlardaki ekonomik faaliyetler kentsel alanlarla bire bir aynı olsa bile bu alanlarda verimliliklerin ve ücretlerin düşük olduğu gerçeğidir. İster imalat, ister hizmet sektörü olsun kentsel alanlarda

---

⁵⁴ Elands, Wiersum, 2001

yüksek ücretli işler olarak görülse de, bu işler kırsal alanlarda düşük ücretlerle karakterize edilmektedir.⁵⁵

Kırsal kalkınmanın sağlanması konusunda ortaya konulan politika önerileri genellikle beş söylem etrafında gerçekleşmektedir. Bu söylemler; tarımsal faaliyeti dikkate alan söylemler, hedonist söylemler, faydacı söylemler, toplumun sürdürülebilirliğini sağlayan söylemler ve doğayı korumaya yönelik söylemlerdir. Bu söylemlerin hepsi sürdürülebilir kalkınma kapsamında belirlenen ekonomik, sosyal ve çevresel tüm boyutları içermektedir. Bu içeriği sayesinde kırsal kalkınma kırsal kimlikleri de içeren bir palet oluşturarak çeşitli kültürleri, doğal yapıları ve ekonomik faaliyetleri de içerecek şekilde dönüşüme tabi olacaktır.⁵⁶

Kırsal kalkınma yaklaşımları konusu 1980'li yıllardan sonra önemli değişimlere uğramıştır. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan büyüme ve kalkınma kavramları arasındaki farka yapılan vurgu kırsal kalkınma konusunda da kendisini göstermektedir. Böylece uygulanan politikalar sadece üretimi arttırarak refahı arttırmanın yanı sıra herkesin mutlu olabildiği yaşam tarzlarının geliştirilmiş olması temel kriterlerden biri haline gelmiştir. Yapılan çalışmalara rağmen halen artan yoksulluk ile gelişmiş-az gelişmiş bölgeler arasındaki farklılıkların derinleşmesi yanında ekonomik dengesizliklerde sürekli bir artış ile tükenen doğal kaynaklar konuları sürdürülebilir kırsal kalkınma konusunu sürekli olarak gündemin en tepesinde tutmaktadır.

---

⁵⁵ Barkley,1995

⁵⁶ Elands, Wiersum, 2001

Pek çok ülke uyguladığı ulusal ve bölgesel politikalarla güncel kalkınma yaklaşımlarını benimsemiş olmasına rağmen ülkelerin kendine has ekonomik, sosyal, kültürel ve idari yapıları hem uygulamada farklılıklar ortaya çıkarmakta hem de alınan sonuçları farklılaştırmaktadır.

Dünya Bankasının kendi uygulamaları için belirlediği ve diğer uluslara da tavsiye ettiği yeni kalkınma stratejisinin temelini yoksulluğun azaltılması oluşturmaktadır. Bu temelde yapılacak çalışmaların ise hangi bölgede yaşarsa yaşasın insanların tamamına eşit ve adil ekonomik ve sosyo kültürel fırsatlar sunarak kırsal alanların çekici hale getirilmesi ve bu alanlardaki yaşam standartlarının en az kentsel bölgelerdeki standartlar seviyesine çıkarılması gerektiğini tavsiye etmektedir. Elbette bu çalışmalar yapılırken kırsal alanların çok disiplinli yaklaşımlarla değerlendirilerek katılımcı bir yaklaşımla yerel dinamiklerde dikkate alınarak yapılması gerektiği konusuna vurgu yapılmıştır. Bu önerilere göre kırsal kalkınma kavramının tarımsal faaliyetten çok daha fazlasını içerdiği aşikardır.⁵⁷

Yapılan bütün çalışmalara rağmen kırsal yoksulluğun azaltılamaması yanı sıra kırsal sektörlere yönelik finansman olanaklarının sınırlı olması kırsal alanların sıkıntılı konumlarının sürmesine sebep olmaktadır. Kırsal alanlardaki sıkıntılı durum yoksulluk açısından oldukça önemlidir. Çünkü yoksulluk kırsal alanlarda yaygın olmakla birlikte

---

⁵⁷ Gülçubuk, B. Yıldırak, N. Kızılaslan, N. Özer, D. Kan, M. Kepoglu, A. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri. [Http://Www.Zmo.Org.Tr/Resimler/Ekler/E443d6819ae22b2_Ek.Pdf](http://www.zmo.org.tr/Resimler/Ekler/E443d6819ae22b2_Ek.Pdf). Access: 06.01.2020

çoğu yoksulluk sadece kırsal alanlarda mevcuttur. Oysa kırsal alanların temel faaliyet alanı olan tarımsal faaliyetler konusunda finansman olanaklarının artırılması, katma değerli mal ve hizmetlerin üretilmesi hayati öneme sahiptir. Kırsal alanlarda yaşanacak bu gelişme bu alanlarda demografi ve göç olgusunu da etkileyecektir. Bu nedenle kırsal kalkınma politikaları belirlenirken bu alanlardaki çeşitlilik göz önünde bulundurularak, kırsal alanların geçmiş ve günümüzdeki özellikleri dikkate alınmalıdır.⁵⁸

Kırsal alanların kalkınması için devletin yapacağı müdahalelerin sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Özellikle sosyal konular göz önüne alınarak yeniden dağıtım mekanizmalarının toplumsal eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinden oluşturulmalıdır. Bu süreç aynı zamanda doğal kaynakların kullanımını yani ekosisteme ve gelecek kuşaklara etkilerini de belirleyecektir. Aslında pek çok belgede kabul edilen bu hususlar siyasi savaşlar ve politik güç dengeleri sebebiyle kamu harcamalarının kalkınma programları yerine başka alanlara harcanması ile sonuçlanmaktadır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde araştırma, altyapı harcamaları ile tasarruf politikalarını etkilemektedir. Oysa yerel özellikler dikkate alınarak uygulanacak kalkınma politikalarında ekonomik sinyaller dikkate alınarak farklı müdahaleler geliştirilmelidir. Böylece piyasadaki çarpıklıklar giderilerek verimlilikler arttırılacak ve sosyal hedeflere de ulaşılabilecektir.⁵⁹

---

⁵⁸ Ashley, Maxwell, 2001

⁵⁹ Janvry, A. Key, N. Sadoulet, E. 1997. Agricultural and Rural Development Policy in Latin Amerika: New Directions and New Challenges. California Agricultural

Kırsal alanların kalkındırılması çalışmaları nüfus artışı ile beraber başlamıştır. Bu çalışmalar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı amaçlarla gerçekleştirilmiştir. Gelişmiş ülkeler ekonomik yapılarına uygun olarak endüstriye hammadde sağlama, yeterli gıda arzı ve doğal çevrenin korunması amaçlarına yönelik olarak kırsal kalkınma politikaları uygularken, gelişmekte olan ülkeler, kaynakların verimli kullanılması yoluyla bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldırma ve şehirlerin yükünü azaltmak gibi önceliklerle kırsal kalkınma politikaları uygulamışlardır. Bu açıdan baktığımızda kırsal alan ve tarımsal alan kavramlarını birbirinden ayırarak uygulanacak kalkınma programlarının da kırsal ve tarımsal alanlar açısından ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Çünkü tarımsal alanlar sadece bir ekonomik faaliyet türünü ifade ederken kırsal alanlar sosyal unsurları da içeren yaşam standartlarını temel almaktadır. Bu nedenle de kırsal kalkınma coğrafya, sosyoloji, ziraat, ekoloji, demografi, planlama ve yönetim gibi pek çok alanı ilgilendiren interdisipliner bir alandır.⁶⁰

4. AVRUPA BİRLİĞİ KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Avrupa'da entegrasyon söylemlerinin başladığı tarihten itibaren kırsal alan ve kırsallık kavramları ortak tarım politikası geliştirme çabaları ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkide kırsal alanların mekânsal özelliklerine ve gelişimine dikkat edilmemiştir. Bunun yerine kırsal alanlar tarımsal üretim, ulaştırma ve altyapı olanakları, çevre, turizm ve konut ile ilgili

---

Experiment Station Giannini Foundation of Agricultural Economics Working Paper No.815

⁶⁰ Başbüyük, 2011

sektörel politikalar çerçevesinde geliştirilmiştir. Bu politikaların uygulanması kapsamında bölgesel fonlar tahsis edilmiştir. Böylece geliştirilen bu yaklaşımlar ve politikalarla sektörel vurguyu ön plana çıkaran bir kırsal alan ve kırsallık tanımı coğrafi alan ile ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda ekonomik çeşitliliği arttıracak, altyapıyı iyileştirecek, kırsal mirasın, çevrenin ve peyzajın korunması gibi kırsal alanların gelişimine katkı sağlayacak politikalar ön plana çıkarılmıştır. Bu politikalar aynı zamanda ekonomik ve sosyal ilişkilerinde gelişimine katkı sağlamıştır.⁶¹

Avrupa Birliğinde kırsal kalkınma politikalarının temeli Avrupa Birliğinin kuruluş antlaşması olan Roma Antlaşmasına kadar gitmektedir. Roma Antlaşmasının ardından 1970’li yıllarda oluşturulan Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikaları kapsamında kırsal alanların belirli bir düzeye getirilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması için finansman sağlamak üzere üç fon oluşturulmuştur. Bu fonlar;

1. Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu
2. Avrupa Yapısal Fonu
3. Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu

Her üç fonunda temel amacı kırsal alanlara yapısal düzenlemeler getirilmesi ve altyapının güçlendirilmesi olarak görülmektedir. Bu kapsamda Avrupa Yapısal Fonu ile Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu kaynaklarını daha çok kırsal alanlarda yaşayan kişilerin istihdam edilebilirliklerini artırmak, mesleki gelişimlerini sağlamak gibi genel

---

⁶¹ Hadjimichalis, C. 2003. Imagining Rurality in the New Europe and Dilemmas for Spatial Policy, *European Planning Studies*, 11:2, 103-113

amaçlara hizmet ederken, Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu ise ürün geliştirme, kırsal dokunun bozulmasını engelleme, kırsal alanların rehabilitasyonunun sağlanması gibi amaçlara yönelik olarak kullanılmaktadır.⁶²

Avrupa Birliğinde Kırsal Kalkınma politikalarının 1950'li yıllardaki Ortak Tarım Politikası uygulamaları ile başladığı söylenebilir. Bu politikalar üretkenlik, uzmanlaşma ve serbest ticaret ideolojik yaklaşımları ile yürütülmektedir. Bu ideolojilerle yürütülen kırsal kalkınma programları iki kavramla yakından bağlantılıdır. Bu kavramlar; çeşitlilik ve sürdürülebilirliktir. Çok işlevcilik olarak ta adlandırılan çeşitlilik kavramı kamu yararının sağlanmasını da içermektedir.⁶³ Şöyle ki; tarımın çok işlevciliği kavramı tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan tüm mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Bu nedenle tarımın insan ve çevre arasında önemli bir ara yüz olduğu ve çiftçilerin doğal kaynakların idarecileri olarak önemli sorumluluklara sahip oldukları belirtilmiştir. Sürdürülebilirlik konusu ise Avrupa Tarım Konseyi tarafından Avrupa genelinde uyumlu bir mevzuatı hayata geçirmek için yasalarla tanımlanmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁴

Avrupa Komisyonu tarafından 1988 yılında “Kırsal Toplumun Geleceği” isimli bir tebliğ yayınlanmıştır. Tebliğe göre; kırsal alanlar

---

⁶² Gürlük, S. 2001. Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma. Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı: 4 Kış Dönemi Aralık 2001

⁶³ Rizov, 2004

⁶⁴ Marsden, T. Sonnino, R. 2008. Rural development and the regional state: Denying multifunctional agriculture in the UK. Journal of Rural Studies 24 (2008) 422–431

sadece coğrafi kriterlere göre belirlenmiş metropol dışı alanlar değildir. Kırsal alanlarda ekonomik ve sosyal hayata ilişkin çok çeşitli aktivitelerin gerçekleştiği alanlar olarak dikkate alınıp uygulanacak politikaların buna göre yapılandırılması gerekmektedir. Böyle kırsal alanların bütün fonksiyonları göz önüne alınarak sadece kırsal alanlarda yaşayan insanlara iş ve hayat veren alanlar olmadığı, endüstriye verimli kaynak sağlayan alanlar olarak ta dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Böylece 2000’li yıllara kadar tarım alanlarına ilişkin yapısal uyumu destekleme amacıyla uygulanan kırsal kalkınma politikaları bu tarihten itibaren daha kapsamlı bir çerçevede, kırsal alanların bütün fonksiyonlarını dikkate alan bir kalkınma stratejisine doğru evrilmiştir. Bu doğrultuda çıkarılan tüzük ile sürdürülebilir kırsal kalkınmaya yönelik olarak sağlanacak Avrupa Birliği fonlarının çerçevesi belirlenmiştir.⁶⁵

Aslında 2000’li yıllar Avrupa Birliği açısından pek çok konuda stratejilerin belirlendiği yada değiştirildiği yıllardır. Avrupa Komisyonunun 15 Temmuz 1997’de yaptığı Amsterdam Zirvesinde önümüzdeki yüzyılda Avrupa Birliğinin gündeminde yer alacak bütün konular birlik üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve bütün sorunları ele alan bir metin olan “Gündem 2000”i imzalamışlardır. Bu belge ile Avrupa Birliğinin genişlemesi konusundaki kararın yanı sıra kalkınma, rekabet ve istihdam konularında da önemli kararların alındığı bir

---

⁶⁵ Bulutçu, A.B. 2015. IPARD Programı ile Ulusal Kırsal Kalkınma Programlarının Tamamlayıcılık Açısından Değerlendirilmesi. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB Uzmanlık Tezi. Ankara

belgedir.⁶⁶ Gündem 2000 belgesi Avrupa Birliği kırsal kalkınma politikalarının yasal dayanağını oluşturmaktadır. Belge ile sürdürülebilir kırsal kalkınmaya dair Avrupa Birliği fonlarının uygulama çerçevesi belirlenmiştir. Bu çerçevede tarımsal işletmelerden istihdam olanakları ve sayısına, ürün çeşitlendirmeden pazarlama çalışmalarına kadar pek çok konuda kırsal alanların uyumu ve kalkınması için yapılması gereken çalışmalara yer verilmiştir. Özellikle 2005 yılında yayınlanan Konsey Tüzüğü ile Avrupa Birliği kırsal kalkınma desteklerini yönlendirecek genel kurallar ortaya konulmuştur. Bu kurallar gereğince fonlar öncelikli olarak;

1. Kırsal alanların rekabet edebilirliğini arttıracak yeniden yapılanma çalışmalarına
2. Kırsal alanların gelişmesini sağlayacak arazi yönetimi uygulamalarına
3. Kırsal alanlarda yaşam kalitesini arttıracak ve ekonomik faaliyetleri çeşitlendirecek uygulamalara ayrılacağı belirtilmiştir.

Fonların öncelikli olarak aktarılacağı alanlar dikkate alındığında Avrupa Birliği Kırsal kalkınma politikasının uzun dönemli stratejik hedefleri olarak tarımda rekabetçiliği teşvik etmek, doğal kaynakları korumak ve istihdam yaratmak olduğu görölmektedir. Uzun dönemli bu

---

⁶⁶ Kösecik, S.M. Koçak, Y. 2004. Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar. Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Erişim: http://www.azkurs.org/pars_docs/refs/19/18042/18042.pdf

hedeflere ulaşmak içinse bazı öncelikler belirlenerek üye devletlerinde bu öncelikleri uygulaması istenmiştir.⁶⁷

Avrupa Birliği fonlarının yukarıda sayılan kullanım alanları Avrupa Birliğinin genişleme sürecinden sonra bölgesel kalkınma odaklı olarak devam etmiştir. Geliştirilen bölgesel yaklaşım Avrupa Birliğinde uygulanacak politikaların kırsal etkilerinin dikkate alınması açısından oldukça önemlidir. Nitekim kırsal politika algısı Avrupa Birliği içerisinde son 15 yılda belirgin bir şekilde değişmiştir. Çünkü daha önce uygulanan sektörel politikalar ile son dönemlerde popüler hale gelen bölgesel politikalar farklı kesimlere hitap etmektedir. Bu durumda uygulanan politikalarda karmaşıklığa sebep olmaktadır. Bu karmaşıklığa rağmen Avrupa Birliğinin bölgesel politika öncelikleri devam etmektedir.

Aslında Avrupa Birliğinin en önemli politika öncelikleri olarak çevre kalitesinin artırılması olarak görülmektedir. Çevre ile ilgili kaygılar öncelikle doğal kaynakların korunması, arazi kullanımının planlanması şeklinde ele alınmaktadır. Bunlar aynı zamanda kırsal kalkınma politikalarının uygulaması ile ilgilidir. Politika uygulamaları, OECD ve diğer çalışmalar dikkate alınarak incelendiğinde üç temel kategoride yoğunlaşmaktadır. Bu kategoriler⁶⁸;

---

⁶⁷ Bulutçu, 2015

⁶⁸ Bryden, J.M. 2014. Rural Development Indicators and Diversity in the European Union. Erişim: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.199.4439&rep=rep1&type=pdf>

1. Yaşam kalitesi ve sosyal refahı arttırmaya yönelik olarak yapılan eğitim, sağlık, barınma, yerel yönetim güvenlik gibi alanlarla ilgili politikalar,
2. Ekonomik yapı performansla ilgili olarak işletmeler, işgücü özelliklerinin geliştirilmesi, rekabetin artırılması gibi özelliklere yönelik politikalar,
3. Demografik özelliklere yönelik politikalar karşımıza çıkmaktadır. Demografik özelliklerden kasıt ise nüfus yoğunluğu, işe gidiş geliş kalıpları, göç ve kültürel konuları dikkate alan politikalar.

Avrupa Birliği kırsal kalkınma politikalarını bölgesel olarak belirleyerek yerel katılımı teşvik eden bir anlayışla uygulamaktadır. Gündem 2000 ile oluşturulan kırsal kalkınma yardımlarını da bölgesel kapsamda yapmaktadır. Şöyle ki; Avrupa Birliğine üye devletlerdeki kırsal kalkınmayı desteklemek ve uygulanacak program/projelere bütçe desteği sağlamak üzere “Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi İçin Eylemler Arası Bağlar (LEADER)” programını uygulamaya koymuştur. Bu program hali hazırda üye olan devletlerdeki projeleri desteklemektedir. Bunun yanı sıra halen üye olarak kabul edilmemiş ancak adaylık süreci devam eden ülkelerdeki kırsal kalkınma ve uyum çalışmaları kapsamında da “Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı (SAPARD)” uygulamaya koyulmuştur. Her iki programda da temel amaç kırsal ve kentsel alanlar arasında oluşan dengesizlikleri ve kalkınmışlık farklılıklarını ortadan kaldırarak, serbest piyasa ekonomisi koşullarında rekabetçi, verimli ve kalkınmış

kırsal alanların ve kırsal nüfusların oluşmasını sağlamaktır. Bunu yaparken de doğrudan merkezi hükümet müdahaleleri yerine yerel dinamiklerin harekete geçirilerek kalkınmanın en küçük birimlerden başlamasına özen gösterilmektedir. Böylece kırsal alanda yaşayan insanların yaşam kalitesi arttırılacak, doğal kaynaklar korunmuş olacak ve hem kırsal hem de kentsel alanlar için sürdürülebilir kalkınma hamlesi gerçekleştirilmiş olacaktır.⁶⁹

Son dönemler itibariyle Avrupa Birliği coğrafyasının %90'ı kırsal alanlardan oluşmaktadır. Bu alanda ise Avrupa nüfusunun yarısı yaşamaktadır. Bu nedenle kırsal kalkınma sorunsalı her açıdan Avrupa Birliği için önemini her geçen gün arttırmaktadır. Bu perspektiften baktığımızda ortak tarım politikalarının en önemli amacı olarak gıda güvenliğinin sağlanması ve kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesi en fazla dikkati çeken konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal kalkınmanın artan bu önemi sebebiyle politikalarda sürekli revizyonlar yapılarak hedefler güncellenmekte, ekonomik faaliyetler çeşitlendirilerek birleştirilmeye çalışılmaktadır.⁷⁰

5.TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA

Tarım sektörü, kırsal kalkınmanın öncü rolü ve sürdürülebilirlik konsepti içerisinde kalkınma stratejilerinin temel taşı olmuştur. Türkiye'de de 20. Y.Y.ın başından itibaren kalkınma stratejileri

---

⁶⁹ Çelik, Z. 2006. Türkiye'de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi. İzmir

⁷⁰ Akın, O. 2015. Kırsal Kalkınma Politikalarının AB Politikaları Çerçevesinde İncelenmesi: Denizli İli Örneği. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi

uygulanmış ve sektörel gelişmeleri destekleyecek istikrar politikası uygulamaları ortaya konulmuştur. Bu politikaların etkilerinin değerlendirilmesi ve günümüz kalkınma stratejileri açısından tarım sektörünün rolü ve öneminin anlaşılması için öncelikle tarihsel bir perspektiften Türkiye'nin kırsal kalkınma serüvenine bakmak gerekecektir.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye'nin nüfusu 13 milyonun biraz üzerindeydi ve bu nüfusun 2/3'ünden fazlası kırsal alan olarak tanımlanmış yerlerde yaşamaktaydı. Yine bu nüfus toplam ekilebilir arazilerin %10'unda yürüttükleri faaliyetlerle geçimlerini sağlamaya çalışmaktaydı. Kırsal alanların temel özellikleri olarak dış dünyayla bağlantısı olmayan, aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tarımsal faaliyetlerde bulunan ve pazar olanakları sanayisi gelişmemiş bir tarımsal kırsal alan profili çizilmekteydi. Bu dönemde kırsal/tarımsal kalkınmanın sağlanması için önemli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin; İzmir İktisat Kongresinde tarımsal kalkınmanın sağlanması için yapılması gerekenler konuşularak bir dizi kararlar alınmış ve bu kararlar uygulamaya geçirilmiştir. Bu kararlardan en önemlileri; Aşarın kaldırılması, Köy Kanunu, Medeni Kanun, İskan ve Toprak Kanunu gibi kanunların kabul edilmesi, Köy Enstitülerinin kurulması, Millet Mektepleri ve Halkevleri açılarak kırsal yaşamın geliştirilmeye çalışılması ve Tarımda Makineleşmenin teşvik edilmesi uygulamalarıdır.⁷¹

---

⁷¹ Çelik, 2006

Tarıma dayalı üretim yapısı cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı İmparatorluğundan miras alınmıştır. Azınlıkların ve yabancıların sahip olduğu sermaye birikimi sanayi, ticaret, bankacılık gibi alanlarda bir sermaye birikimine sebep olsa da tarım sektörünün yoğunluğu ve ilkel yapısı cumhuriyetin ilk yıllarında kendisini göstermektedir. Bu ilkel yapı tarımsal ürün fazlası elde edememeye, elde edilen fazlanın ise sanayiye aktarılamamasına sebep olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluş yılları ile birlikte ekonomik ve sosyal alanlarda önemli bir yeniden yapılanma dönemi başlatılmıştır. Tarımsal üretimin artırılması için özel mülkiyeti yaygınlaştıran yasalar çıkartılmış, vergiler azaltılmış kırsal alanlarda yaşayan nüfusa toprak tahsis edilmiştir. Ancak sektörün ilkel yapısı nedeniyle tarımsal üretim çoğunlukla geçimlik düzeyde kalmıştır. Bu dönemde kırsal kalkınmayı sağlamak üzere yapılan en önemli atılımlar olarak Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulması, Tarım Teknik Okullarının açılması, çiftlikler ve deney istasyonları kurularak yeni üretim teknolojilerinin geliştirilmesi olarak görülebilir. Ancak hala tarımsal üretim kapalı pazarlarda, organik güce dayalı ve hava koşullarına bağlı olarak yapılabilmekteydi.⁷²

Türkiye ekonomisinin bugünkü yapısını da belirleyen devletçi ekonomik uygulamaların yapıldığı 1930 sonrası dönemde genellikle sanayileşme yönünde önemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Nüfusun büyük bir kısmının tarım sektöründe istihdam edildiği ve milli gelirin önemli bir kısmının yine tarım sektöründen sağlandığı bu

---

⁷² Kepenek, Y. Yentürk, N. *Türkiye Ekonomisi*. Remzi Kitabevi. Ocak 2000 İstanbul

dönemde tarımsal gelişmeye özel bir önem verilmiştir. Tarım sektörü ile ilgili de yerel ve bölgesel tarım sanayilerinin kurularak katma değerin artırılması planlanmış ancak dönemin geneline bakıldığında toprak mülkiyeti dahil olmak üzere kırsal kalkınmayı sağlayacak politikalar uygulanamamıştır.⁷³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulanan politikalar ekonominin bugünkü yapısını anlamak için özellikle önemlidir. Bu dönemde ABD, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin az gelişmiş ülkelerin kalkındırılmasına yönelik çalışmaları dikkati çekmektedir. Uygulanan politikaların temel özelliği tarımını makineleştirilmesi ve tarımsal ürünlerin ihracatını arttırmaya yönelik uygulamaların geliştirilmesidir. Bu dönemdeki önemli gelişmelere bakılacak olursa; toprak reformu yapılarak toprak sahibi olmayan köylülerin toprak sahibi yapılması, Tarım Bakanlığı, Ticaret Borsaları, Ziraat Yüksek Enstitüleri, Toprak Mahsulleri Ofisi, Devlet Üretim Çiftlikleri, Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri gibi kurumların kurulması, Köy ve ziraat kongrelerinin yapılması gibi çalışmalar yürütülmüştür.⁷⁴

Türkiye açısından II Dünya Savaşı sonrası dönemin belirleyici özelliği kırsal kesimin pazara açılması, hızlı kentleşme ve yeni tüketim kalıplarının ortaya çıkması olarak görülebilir. Özellikle Demokrat Parti döneminde alınan Marshall yardımları ile tarım sektöründe traktör kullanımının artması sağlanmış böylece yeni tarımsal alanlar üretime açılmış, fiyat destekleriyle birlikte iç pazar genişleyerek tüketim

---

⁷³ Deliveli, Ö. Türkiye Ekonomisi. Adalet Yayınları. 2002 İstanbul

⁷⁴ Çelik, 2006

kalıplarında değişikliklere sebep olmuştur. Bu gelişmeler; savaş sonrası dönemde Avrupa'nın yeniden inşası ve tarımsal üretimin arttırılması çabaları kapsamında Marshall planı gereğince alınan dış yardımlarla sağlanmıştır. Bu politika uygulamaları tarım sektöründeki değişimi hızlandırmıştır. Bu değişim sadece işlenen tarımsal alan ya da kullanılan makine sayısındaki değişiklik değildir. Bunun yanında ürün dokusu, üretim tekniği gibi konularda da köklü bir değişim yaşanmıştır. Bu dönemde tarımda işlenen alan %83 oranında artmıştır.

Hem traktör sayısının artması hem de ekilen arazi miktarının artması sınırlı bir verim artışı sağlamıştır. Kullanılan diğer girdiler uygun nitelik ve miktarda arttırılmadığı için verimlilik artışı da sınırlı kalmıştır. Bir diğer değişle tarım sektöründe azalan verimler kanunu işler hale gelmiştir.

Planlı kalkınma döneminin başladığı 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de her sektörün eşit oranda kalkınması çalışmaları sona erdirilmiş, artık sanayi sektörü öncülüğünde kalkınma hamlesi başlatılmıştır. Bu tarihten sonra uygulanan bütün politikalar sanayi sektörünün geliştirilmesine yönelik olarak yapılmıştır.⁷⁵ Bu dönemde tarım sayımı yapılarak Türkiye'nin tarımsal envanteri çıkarılmıştır. Aynı zamanda Marshall yardımları kapsamında tarımda makineleşme arttırılmış, Uluslararası kuruluşların destek ve yönlendirilmesi ile ekonomik faaliyetler serbestleştirilmeye çalışılmıştır.

---

⁷⁵ Şahin, H. Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitapevi. 2000 Isparta

Böylece II dünya savaşı sonrası dönemde başlayan kalkınma çabalarının ilk evresi sanayi ve teknolojideki değişikliklere uygun olarak öncelikle mevcut yapının modernize edilmesi olarak kendini göstermiştir. Modernizasyonun ardından beklenen hızda sektörel gelişmeleri elde etmek üzere devletin aktif müdahalesinin gerekli olduğu fikri kabul edilmiştir. Ancak yaşanan iç ve dış ekonomik ve politik gelişmeler sebebiyle sonraki yıllarda serbest piyasa ekonomisi kurallarına işlerlik kazandırılarak kırsal ve kentsel kalkınmanın sağlanacağı fikri kabul görmüştür. 1990'lardan itibaren ise uluslararası kuruluşlarında etkisi ile sürdürülebilir kalkınma kavramı kapsamında faaliyetler yürütülmektedir.⁷⁶

Bu faaliyetler kırsal alanlarla ilgili olarak farklı hükümetler döneminde farklı politik yaklaşımlarla yürütülmüştür. Örneğin, farklı dönemlerde uygulanan örnek köy, çok yönlü kırsal alan planlamaları, köy-kent, tarım-kent gibi program uygulamaları farklı politik argümanlarla uygulamaya konulmuştur. Bütün bu yazına rağmen kırsal kalkınma planları 8. ve 9. Kalkınma planları dışında pek fazla kendine yer bulamamıştır. Kalkınmanın temeli olarak sanayileşme ve şehirleşme olgusu baskındır.⁷⁷

442 sayılı Köy Kanununa göre nüfusu 20.000'in altında olan yerler olarak tanımlanan kırsal alanlar Devlet Planlama Teşkilatının yaptığı tanıma göre; yaşam ve ekonomik faaliyetlerin doğal kaynaklara bağımlı

---

⁷⁶ Giray, F.H. Akın, A. Gün, S. 2004. Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler. 6. Tarım Ekonomisi Kongresi. Tokat. S.161-168

⁷⁷ Akın, 2015.

olarak belirlendiği, geleneksel değerlerin baskın olduğu ve her alanda ilerlemenin yavaş olduğu kentsel alanlar dışındaki yerler olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama açısından bakıldığında Türkiye açısından kırsal kalkınma da kırsal alanlarda bu yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kentsel alanların sahip olduğu ekonomik, sosyal, kültürel şartların bu alanlara da sağlanması olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda halen devam eden kırsal kalkınma politikalarının temel amaçları olarak doğal kaynakların en iyi şekilde değerlendirilerek tarımın geliştirilmesi, verimliliğin arttırılması ve kalifiye işgücünün yetiştirilmesi olarak görülmektedir.⁷⁸

Türkiye’de bölgesel kalkınmayı sağlamak üzere yapılan çalışmaların üç ana başlık altında toplandığı görülmektedir. Bunlar sektörel destekler, ifti teşvikleri ve diğer kalkınma uygulamalarıdır. Buradaki diğer kalkınma uygulamalarından kasıt bölgesel kalkınma projeleridir. Türkiye’de coğrafi alan olarak belirlenmiş bir bölge için çok sayıda bölgesel kalkınma projesinin uygulandığı görülmektedir. Bölgesel kalkınma politikalarından en fazla bilinenler; Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel kalkınma projeleridir. Bölgesel kalkınma projeleri sadece ulusal hkmetin ayırdığı btce kullanılarak yapılmamaktadır. Pek çok uluslararası kuruluşta dünyanın çeşitli ülkelerinde kırsal kalkınma politikaları uygulamaktadır. Birbirine benzer özellikler sergileyen bu proje uygulamalarına örnek olarak; Yaş Sebze ve Meyve

---

⁷⁸ kten, ř. eken, H. 2008. GAP Projesi’nin Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve nemi. Tarım Ekonomisi Dergisi 2008; 14 (1): 13 – 22

Geliştirme Projeleri, Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım ve Eğitim Projesi gibi projeler sayılabilir.⁷⁹

Bu proje uygulamaları ile bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına çalışılmaktadır. Türkiye açısından en önemli husus olarak tarımsal ürünlerin işlenmesi ve tarımsal üretimin sanayi yapısı ile entegre edilmesi çalışmalarıdır. Bu yolla gıda güvenliğinin sağlanması, işsizliğin azaltılması, göçün önlenmesi gibi amaçlarla kırsal alanlardaki eğitim, sağlık ve altyapı tesislerinin güçlendirilmesine çalışılmıştır. Burada temel amaç sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda mevcut yapının envanterinin çıkarılarak ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu envanter çalışması kapsamında pek çok kuruluş tarafından raporlamalar yapılmaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Dünya Bankası tarafından yapılan çok sayıda kırsal kalkınma raporu ile Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında kırsal kalkınmasını sağlayacak öncelikler tespit edilerek proje uygulamaları geliştirilmektedir.⁸⁰

Genel tanımlamalara uygun olarak Türkiye'nin kalkınma hamlesini gerçekleştiren kuruluş olarak Devlet Planlama Teşkilatı kırsal alanların kalkınması sorununun ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları olan bir süreç olarak ifade etmiştir. Evrensel eşitlik ve denge ilkeleri

---

⁷⁹ Ekim, R.M. 2006. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları Ve Türkiye'nin Uyumu. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

⁸⁰ Can, M. Esengün, K. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2007, 24 (2), 43-56

kapsamında yürütülmesi gereken bu süreçte kırsal toplumun ülkenin genel zenginliğinden eşit pay almasını sağlayacak çalışmaların yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bu amaçla da kırsal emeğin üretken olduğu alanlarda istihdam olanaklarının artırılması, kaynaklara ulaşımın sağlanması, yoksulluk ve kötü beslenmenin yok edilerek kırsal mekanların modernize edilmesi gerektiği hususlarına dikkat çekilmektedir. Uygulanacak program ve projelerde bu ilkelerle kır-kent arasındaki farklılık veya dengesizlikleri en aza indirecek politikalar desteklenmektedir.⁸¹

6.TÜRKİYE’DE KALKINMA PLANLARI VE KIRSAL KALKINMA

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarındaki zor günlerin ardından uyguladığı planlar sayesinde iktisadi hayatında önemli ve başarılı sonuçlar almıştır. Ancak bu sonuçlar toplumun kalkınma isteğini tam olarak tatmin edebilmiş değildir. Plansız davranışların sebep olabileceği olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak ve dünyada yaşanan gelişmelerle aynı yönde olmak üzere planlı kalkınma dönemine girilmiştir. Bu dönemin yapılandırılmasında 1962 yılında uygulanan yıllık kalkınma planı uygulamaları yol gösterici olmuştur. Ancak dönem boyunca hazırlanan planlar 15’er yıllık perspektiflerde 5’er yıllık dönemler halinde iktisadi ve toplumsal hayatın bütünü göz önüne alınarak oluşturulmuştur.

---

⁸¹ DPT, 2000

Benzer yaklaşımlarla Türkiye’de 11 kalkınma planı yapılmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu bölümde uygulanan kalkınma planlarında yer alan kırsal/tarımsal kalkınma çabalarına değinilerek sağlanan gelişmeler ortaya konulacaktır.

6.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) Kırsal Kalkınma⁸²

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı “*Türk Milletinin Anayasamızda ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatın keyfi ve plansız davranış tecrübelerine son vererek, adalete, tam çalışma esasına ve herkesin insan haysiyetine uygun bir yaşayış seviyesine ulaştırılması amacına uygun olarak*” hazırlanmış ve 1 Ocak 1963 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Plan döneminin başlangıcında nüfus artış hızı yüzde 3 gibi çok yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Ancak nüfusun önemli bir kısmı kötü hayat şartları içerisinde yaşamaktadır. Nüfusun yarısından fazlası içme suyundan, %69’u ise elektrik hizmetlerinden faydalanamaz haldeydi. 1927 yılında 13.648.000 olan nüfus 1960 yılında 27.830.000 seviyesine ulaşmıştır. Mevcut nüfusun %71,3’lük kısmı kırsal alanlarda yaşamakta ve milli gelirin %42’sini üretmektedir. Döneme ilişkin veriler bize nüfusun yüksek bir hızda arttığı gerçeğinin yanı sıra köyden kente göç hareketlerinin de yoğun olarak yaşandığını göstermektedir.

---

⁸² Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ocak 1963. Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967). Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf>

Planlı kalkınma dönemi öncesi yıllara ilişkin bazı veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7. Planlı Kalkınma Dönemi Öncesi Seçilmiş Bazı Değişkenlere İlişkin Veriler

Yıllar	Toplam Nüfus (Bin)	Kırsal Nüfus (Bin)	Tarımsal Gelir (1961 Fiyatları ile Milyon TL)	Sanayi Geliri (1961 Fiyatları ile Milyon TL)	Ticaret Geliri (1961 Fiyatları ile Milyon TL)	Ulaştırma Geliri (1961 Fiyatları ile Milyon TL)
1950	20.947	16.409	12106,8	4051,3	2275,8	1167,1
1951	21.536	16.712	14613,4	4390,1	2695,9	3273,8
1952	22.142	17.014	15557,2	4756,1	2877,4	1559,2
1953	22.765	17.314	17033,8	5238,0	3155,2	1664,9
1954	23.406	17.612	13675,6	5486,9	2668,5	1999,4
1955	24.065	17.906	14916,6	5706,3	2882,0	2207,9
1956	24.775	18.387	16212,6	6078,3	3118,7	2291,4
1957	25.506	18.672	16621,2	6519,8	3228,9	2451,9
1958	26.258	19.059	16621,2	6976,0	3699,7	2430,7
1959	27.033	19.450	17618,5	7321,6	3701,3	2632,8
1960	27.830	19.845	18376,4	7302,0	3863,5	2953,8

Tablo incelendiğinde 1950’li yıllar boyunca nüfusun arttığını ancak kırsal nüfusun, toplam nüfustan daha düşük oranda arttığını görebiliriz. Bu veriler 1950’li yıllarda kırdan kente göçün varlığı hakkında ipucu vermektedir. Sektörel bazda incelendiğinde milli gelirdeki en düşük artışların tarım sektöründe yaşandığı görülmektedir. Bu genişlemenin en önemli sebebi olarak yeni arazilerin tarımsal faaliyete açılması ve tarım sektörüne yönelik dış yardımların varlığı olarak gösterilmiştir.

Ancak ekilebilir arazilerin artışının sınırına gelindiği varsayımı ile plan döneminde tarımsal verimliliğin arttırılmasına yönelik çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bir diğer deyişle tarımsal üretim artışlarının yaygın tarım uygulamaları ile sağlandığı oysa yoğun tarım uygulamalarının yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda sulama, gübreleme, yem sağlanması konularında köklü reformlara ihtiyaç duyulmaktadır.

15 yıllık perspektifle hazırlanmış olan birinci kalkınma planında uzun dönemli kalkınma stratejisi sanayileşme yönünde olmuştur. Ancak sanayinin gelişmesi için tarım sektöründe de ileri hedeflere ulaşılması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü hem nüfus artışı hem de sanayi sektörünün sağlıklı beslenmesinin sağlanması için tarım reformunun yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu reformlar ise toprak mülkiyet düzeninin ıslahı temelinde oluşturulmuştur.

Dönemin başlangıcında 52,7 milyon TL olan GSMH, I.Plan dönemi sonunda 73,9 milyon TL'ye, tarımsal hasılanın ise 23,1 milyon TL'den 28,3 milyon TL'ye çıkması hedeflenmiştir. Bu artışlara rağmen dönem sonunda tarımsal hasılanın GSMH içerisindeki payının %43,8'den %38,3 TL'ye düşeceği öngörülmüştür. Aynı dönemde tarım sektöründe çalışan nüfusun oranının %77,4'den %58,1'e düşeceği öngörülmüştür.

Böylece 1963-1967 yıllarını kapsayan I.Kalkınma Planı döneminde belirlenen tarım politikalarının amaçları şu şekilde belirlenmiştir.

1. Tarımsal üretimin arttırılarak, milli gelirden %7 lik büyüme hedefini sağlayacak şekilde sanayinin artan hammadde ihtiyacını karşılayarak tarımsal ürün ihracatını arttırmak,
2. Sağlıklı beslenme seviyesini arttıracak şekilde ihtiyaç duyulan ürünlerin üretimini arttırılması,
3. Arazi kullanımında uzun süreli dengeyi sağlayacak şekilde kaynakların etkin kullanımını sağlamak.

Planın bütünü incelendiğinde tarım kesiminin yaşadığı sorunlara veya kırsal kalkınma sorununa çözüm getirecek köklü ve somut değişikliklerin yapılamadığı görülmüştür. Plan daha çok hedef ve ilkeler gibi niyetlerden bahsedilerek özellikle ürün bazlı olarak üretim hedefleri ortaya koyulmuştur.

6.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972) Kırsal Kalkınma⁸³

İkinci kalkınma planının temel özelliği sanayinin GSMH içerisindeki payının %25,5'den %30,7 çıkarılması ve tarımsal faaliyetle uğraşan nüfusun oranının azaltılmasıdır. Bu hedeflere ulaşılabilmesi içinse sanayileşmenin hızlandırılmasının yanı sıra tarımda modern teknolojilerin kullanımının arttırılmasına çalışılmıştır.

Planını amaçları açıklanırken Türkiye Ekonomisinin tarımsal bir karaktere sahip olduğu kabul edilerek bu karakterin sanayi sektörünün

---

⁸³ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf>

hakim olacağı bir düzene geçilmesi gerektiği belirtilmiştir. Tarım sektöründeki en önemli sorun olarak ta tarımsal üretimin hava şartlarına bağımlılığının azaltılması olarak belirtilmiştir. Bu bağımlılığın azaltılması kalkınmayı istikrarlı hale getirmenin yanı sıra özellikle kırsal alanlarda yaşayan nüfusun yaşam standartlarındaki dalgalanmaların da ortadan kaldırılacağı belirtilmiştir.

Plan dönemi için GSMH'nın yıllık %7 oranında büyümesi gerektiği belirtilerek, I Kalkınma Planı döneminde belirlenen genel hedeflere ulaşılamamış olduğunun altı çizilmiştir. Ancak tarım sektörü için olumlu hava koşullarının varlığı altında %4,2 olarak belirlenen büyüme hedefinin %7,6 olarak gerçekleştiği belirtilmiştir.

Türkiye ekonomisinin tarımsal üretimin etkisi altında olmasının bir diğer sonucu olarak, tarımsal üretimde yaşanan istikrarsızlıkların çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlara yol açtığı belirtilmiştir. Bu sorunların yaşanmaması için fiyat ve üretim istikrarsızlıklarını ortadan kaldıracak şekilde tarımsal organizasyonların güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda özellikle küçük toprak sahipleri kooperatifler altında birleşmelidir.

Planda nüfus konusuna özel önem verilerek nüfusun niceliksel ve niteliksel olarak kalkınmanın temel unsurlarından biri olduğu vurgulanmıştır. 1955 yılında nüfusun %82lik kısmı kırsal alanlarda yaşarken, 1965 yılında bu oran %75'ye kadar düşmüştür.

Ekonomik sistem içerisinde bütün sektörler birbiriyle bağlantılıdır. Bu bağlantı nedeniyle kalkınma sorunu hem sektörel bazda hem de kırsal

ve kentsel alanlarda bir bütün olarak ele alınmak durumundadır. Sanayileşme stratejilerinin benimsendiği dönemlerde dahi sektörün gıda ihtiyacını karşılamak üzere tarım sektörü ağırlığını korumuştur. Bu anlamda şehirleşme ve sanayileşme bu dönemde hızla artmış olmasına rağmen ekilebilir arazi miktarı da sürekli artmıştır. 1945 yılında 1.270.000 hektar olan ekilebilir arazi miktarı, 1965 yılına gelindiğinde bu miktar 23.840.000 hektara çıkarılmıştır. Bu artış Türkiye’de ekilebilir arazilerin tamamının tarımsal üretimde kullanıldığı anlamına gelmektedir. Bundan sonraki strateji ise yoğun tarım uygulamalarına geçilerek tarımda makineleşmenin artırılması, ürün çeşitliliğinin sağlanması olarak belirlenmiştir.

Köylerin başlıca taleplerinin içme suyu, yol ve okul olduğu belirlenmiştir. İmece gibi geleneksel yardımlaşma kurumlarının işlerliğini kaybetmesi sebebiyle bu hizmetlerin devlet veya ilgili kamu kuruluşu tarafından sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Kamu kurumlarının yapacağı bu çalışmaların temelini ise kırsal alanlardaki fakirliği sonlandırmak olduğu belirtilmektedir.

Tarım sektörü için dönem boyunca öngörülen büyüme hızı %4,1’dir. Artan nüfus ve sağlanacak gelir artışı birlikte değerlendirildiğinde artması muhtemel gıda talebinin enflasyona sebep olmadan, yurtiçi üretim ile karşılanmasını zorunlu kılmaktadır.

Dönemin kırsal alanlarla ilgili en önemli atılımlarından birisi kırsal nüfusun eğitimi konusunda yapılan çalışmalardır. Bu kapsamda bölgesel yatılı okullar açılarak eğitime ulaşma imkanı olmayan kırsal nüfusun eğitim alması amaçlanmıştır. Bunun dışında Yükseköğretim

getirilen yeniliklerin yanı sıra, Hayvan Sağlık Okulları, Bölge Tarım Okulları ve Orman Teknik Okulları açılmıştır.

Türkiye’de kırsal alanlarda yaşayan nüfus için planda şu tespit yapılmıştır: *“Gerçekten, büyük bir çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen; eğitim imkanlarından, sınırlı olarak yararlanabilen; düşük üretim seviyesinde olan; yıllık geliri hava şartlarına bağlı, pazarlama düzeninin yetersizliğinden gelir kaybına uğrayan; gelir seviyesi düşük; ölüm oranı yüksek; beslenme imkanları sınırlı; alt yapı imkanları yetersiz; çalışma ve kaynaklarını kullanma imkânlarını kısıtlayan olumsuz sosyal ve ekonomik şartlarla karşı karşıya bulunan ve toplam nüfusumuzun büyük bir çoğunluğunun yaşamakta bulunduğu köyleri ve köylü nüfusunu insanlık haysiyetine yaraşır asgari yaşama düzeyine kavuşturmaya yönelmiş politikalar yurt gerçeklerine dayandığı ölçüde anlamlı ve yararlı olacaktır.*

Kırsal alanların yukarıda sayılan sorunlarının çözümü için küçük çiftçilerin topraklandırılması, tohum ve gübre erişim imkanlarının arttırılması, kooperatifleşme gibi uygulamaların geliştirilmesi, tarımda makineleşmenin arttırılması gibi tedbirler öngörülmüş ancak bu tedbirlerle ilgili somut atılması gereken adımlardan bahsedilmemiştir.

Planın en belirgin özelliği kalkınmanın sanayileşme ve şehirleşmenin getirdiği sorunların çözülmesi ve ihtiyaç duyulan gıda maddelerinin üretilmesi ekseninde gerçekleştirilmesidir. Özellikle oluşturulan kalkınma fonunun görevleri arasında milli gelirin %7 oranında büyümesini sağlamak üzere sanayileşmenin desteklenmesi olarak belirtilmiştir. Anlaşılan o ki; kırsal alanlara ve kırsal alanlarda yaşanan

sorunlara sadece gıda arzı açısından bakılmıştır. Kaynakların daha çok sanayileşme ve kentleşme çalışmalarında kullanıldığı görülmektedir.

6.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) Kırsal Kalkınma⁸⁴

Birinci ve ikinci kalkınma planları anayasal bir gereklilik olarak hazırlanmışken, üçüncü planın artık milletçe benimsenen bir siyaset belgesi olma özelliği kazandığı vurgulanmıştır. İlk iki dönem için milli gelir artış hedeflerine ve tarım sektörü büyüme hedeflerine yaklaşıldığı ancak sanayi sektöründe beklenen iyileşmenin sağlanamadığı ortaya koyulmaktadır.

Planın ilkelerinin belirlenmesi konusundaki öncü göstergeler artan nüfus artışı ile Avrupa Birliği üyelik sürecinde yapılması gereken çalışmalar olarak belirlenmiştir. Artan nüfusun büyük kısmının artık kırsal alanlarda tutmanın imkansız olduğu ön kabulü ile sanayileşme ve kentleşme çalışmalarına önem verileceği anlaşılmaktadır. Yine 1963 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan üyelik anlaşması doğrultusunda 22 yıl içerisinde birliğe üye olunacağından buna uygun reformların yapılması gereği ortaya koyulmuştur. Yani önümüzdeki dönemin başarı kriteri olarak Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılım ve Gümrük Birliğini gerçekleştirmek olarak benimsenmiştir. Bu yeni strateji ile kişi başına gelir 5.000TL iken, entegrasyon süreci sonunda 1995 yılında

---

⁸⁴ Devlet Planlama Teşkilat Müsteşarlığı. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf>

gümrük birliği anlaşması imzalandığında kişi başı gelirin 4 kat artarak 20.000 TL düzeyine çıkacağı belirtilmiştir. Bu kalkınmanın da sanayileşerek yapılacağı özel olarak belirtilmiştir.

Birinci ve ikinci plan dönemlerinde GSMH büyüme hızı hedefi %7 olarak belirlenmiş, dönem gerçekleşmesi birinci plan dönemi için %6,7 ikinci plan dönemi için %6,8 olmuştur. Ancak GSMH'daki bu gelişmelere rağmen kalkınmanın sağlanamadığı kabul edilerek yeni bir kalkınma hızı kavramı belirlenmiştir. Aslında milli gelirdeki bu artışların kaynağı olarak yapısal değişiklikler olarak hedeflenmiştir. Ancak dönem sonuna gelindiğinde yapısal değişimin özellikle öncü sektör olarak belirlenen sanayi sektöründe gerçekleşmediğı, daha çok hizmet sektöründe yapısal değişikliklerin meydana geldiğı ve tarım sektörünün mevcut yapısının korunduğı görülmüştür. Bu dönemde sektörlerin GSMH ya oranı şöyle gerçekleşmiştir.

Tablo.8 Sektörlerin GSMH'ya oranı

	1963	1967	1971	1972 Hedef
Tarım	35,7	30,2	26,2	25,9
Sanayi	14,6	16,7	17,1	20,5
Hizmetler	36,4	38,6	39,8	36,9

Türkiye'nin kırsal yerleşme dokusu tarihsel olaylarla biçimlenmiş, daha sonrasında ise ekonomik, sosyal ve fiziksel koşullarla biçimlenmiş, birbirinden bağımsız çok sayıda dağınık birimden meydana gelmiştir. Bu yapı kırsal kalkınma çabalarının yanı sıra milli kalkınma çabalarını da olumsuz etkilemektedir. Bu dağınık yapı ve kaynak yetersizliğı

sebebiyle pek çok kırsal yerleşim yerine yol, içme suyu, elektrik ve benzeri hizmetler götürülemediği için.

Olumsuz şartlar içerisinde yaşayan kırsal nüfusun şehirlere göç talebi artarak devam etmektedir. 1972 yılında nüfusun %62'si kırsal kesimde yaşarken bu oranın 1977'de %53'e, 1987'de %38'e ve 1995'de %25'e düşeceği öngörülmektedir.

Üçüncü kalkınma planı 15 yıllık uzun bir stratejinin bir parçasıdır. 1963 yılında başlayan bu uzun dönemli stratejinin sonuna gelinmiştir. Stratejinin temelinde ise sosyal meselelerin çözümü ve genel refah seviyesinin artırılması olarak belirlenmiştir. Ancak bunu sağlamak üzere bütün kaynakların aynı hedefe yönlendirilmesinin genel amaçlara ulaşmayı geciktireceğinden bahisle kısa dönemde bazı fedakarlıklarda bulunularak, uzun dönemli hedeflere ulaşmayı temel amaç edinmek gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle gelecek dönemler için yeni bir strateji geliştirme gereği ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda Türk toplumunun temel hedefi sosyal adalete, tam istihdama ve dış ödemeler dengesi ile yüksek bir gelir seviyesine ulaşmak olarak belirlenmiştir. Böylece üçüncü plan 1995'e kadar uzanana 22 yıllık bir perspektif ile hazırlanmıştır. Burada önceki planlardan farklı olarak en önemli etken Avrupa Birliğine üyelik kapsamında yapılacak çalışmalar olarak belirlenmiştir. Bu perspektifle GSMH'nın bileşimi şu şekilde belirlenmiştir.

Tablo.9 Faktör Fiyatları ile GSMH'nın Bileşimi

	1972	1977	1987	1995
Tarım	28	23	16	12
Sanayi	23	27	34	37
Hizmetler	49	50	60	61

Üçüncü plan dönemi öncesinde toprak ve sulama imkanlarının yüksek seviyede bulunduğu Trakya, Marmara, Ege, Çukurova bölgeleri ile kıyı şeritlerinde verimli toprakların varlığına da bağlı olarak kırsal nüfus yoğunlaşmalarının şehirlerle birlikte geliştiği görülmüştür. Buna karşılık iklim koşulları ve düşük toprak verimliliği sebebiyle iç ve doğu Anadolu bölgelerinde kırsal nüfusun sürekli azalma eğiliminde olduğu, bu bölgelerden başlayan göç hareketlerinin, geleneksel ticaret yollarının kesişim noktalarında bulunan şehirlere doğru olduğu tespitinde bulunulmuştur. Bu göç hareketinde önemli etkenlerden biriside artan kırsal nüfusa rağmen ekilebilir arazilerin sınırına gelinmesi ve tarımda makineleşmenin artması da gösterilmektedir. Yani topraksız köylüler gelişen kara ulaşım ağlarını kullanarak sanayileşmenin getirdiği yeni olanaklardan faydalanmak için şehirlere göç etmiştir.

Plandaki önemli tespitlerden birisi de kırsal yerleşimin mevcut yapısının kalkınma çabalarında kullanılacak kaynakların israfına yol açtığı ve etkinliğini azalttığıdır. Bu nedenle yerleşme sisteminin kırsal ve kentsel alanlarda bir bütün olarak kalkınma ihtiyaçlarına uygun mal ve hizmetlerin akışını sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması gereği ortaya koyulmuştur.

Türkiye’de kırsal alanların ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasının temeli olarak tarım işletmelerinin yapısının ve bu yapının oluşturduğu ilişkilerin yeniden düzenlenmesi olarak belirlenmiştir. Geçmiş dönemlerde toprak ile insan arasındaki ilişkilerin yeterince geliştirilememiş olmasından bahisle mevcut toprak dağılımının hem problemlere yol açması hem de tarımsal üretimin artırılmasının önünde engel olduğu belirtilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana toprak insan ilişkilerinin düzenlenmesi için bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılarak topraksız çiftçilere toprak dağıtılmıştır. Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde hem hızlı nüfus artışı hem de mevcut mevzuat düzenlemeleri tarımsal işletmelerin hızla parçalanmasına yol açmıştır. Bu parçalı yapı tarımsal ürünlerden bazılarının üretim miktarı arttırılabilirken bazı ürünler açısından planlarda öngörülen gelişim sağlanamamıştır. Kırsal gelişimi sağlamak üzere ortaya konulan temel hedefler olarak; tarım ve toprak reformunun yapılması, tarımsal üretimin genişletilmesi, kooperatifleşme, kredi ve pazar imkanlarının geliştirilmesi ile altyapı ve sosyal hizmetlerin bir bütün halinde kırsal kesimlere ulaştırılması gibi reformlar dikkate alınmıştır.

Söz konusu reform önerilerinden en dikkat çekenini merkez köylerin oluşturulması çalışmalarıdır. Böylece kırsal yerleşim düzeni yeniden oluşturularak sağlık merkezleri, eğitim merkezleri, köy okulları, tohumlama istasyonları Karakollar, P.T.T. teşkilatı, Pazar yerleri gibi hizmetler götürülerek kırsal alanların sosyo ekonomik kalkınmasının gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. Ayrıca tarımsal fiyat ve gelirlerde

istikrarı korumak, pazarlama kolaylıkları sağlamak, ekilebilir arazilerin özelliklerine uygun bir üretim yapısına ulaşmak ve verimliliğin artırılması için destekleme politikaları uygulamaya koyulmuştur.

Bu ilkelerle hazırlanan toprak ve tarım reformunda; belirli bir büyüklüğün üstündeki araziler ile verimli olarak işletilmeyen topraklar kamulaştırılarak, devlete ait diğer topraklarla birlikte ıslah edilecek ve topraksız çiftçilere dağıtılacaktır. Yöresel olarak uygulanacak bu reformda amaç yeterli gelir elde eden aile işletmeleri kurmak ve bunları korumaktır.

Planın uygulanmasında ise doğal kaynak, beşeri kaynak, şehirleşme, ulaşım-haberleşme gibi özellikler dikkate alınarak kalkınmada öncelikli yöreler belirlenmiş ve plan dengelerini gözetecek şekilde bu yörelerin öncelikli olarak desteklenmesi çalışmaları ile başlatılmıştır.

6.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979-1983) Kırsal Kalkınma⁸⁵

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlandığı dönemde Türkiye ağır ekonomik koşullar ve önemli siyasal bunalımlarla karşı karşıyadır. Petrol piyasalarındaki gelişmeler, Avrupa Birliğinin politika uygulamaları, doğal kaynakların yeterince değerlendirilememesi, sanayide ve enerjide dışa bağımlılık, bölgeler arası gelir ve kalkınma eşitsizliklerinin artarak devam etmesi, süregelen enflasyon, kamu

---

⁸⁵ Devlet Planlama Teşkilatı. Nisan 1979. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983. DPT Yayın No:1664. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/D%C3%B6rd%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1979-1983%E2%80%8B.pdf>

yönetiminde aksaklıklar, ekonomi yönetimindeki başarısızlıklar dönemin olumsuz koşullarının temel gerekçeleri olmuştur.

Bu olumsuzlukların bertaraf edilerek ekonomik kalkınmanın sağlanmasının temel unsuru olarak sanayileşme ve teknolojik gelişim olarak belirlenmiştir. Uygulamaya konulan programlarda temel amaçlar sanayinin geliştirilmesi ve şehirleşmenin getirdiği olumsuzlukların giderilmesi ekseninde değerlendirildiği görülmektedir.

Dördüncü kalkınma planının ayrıntılarına geçmeden önce Üçüncü kalkınma Planı döneminde GSMH ve sektörlerle ilişkin hedef ve gerçekleştirmeler şöyledir:

Tablo.10 GSMH'nın ve Sektörel Katma Değerlerin Büyüme Hızları

	3.Plan Hedefi	1973	1974	1975	1976	1977	1978	Dönem Ort.	4.Plan Hedefi
GSMH	7,4	5,4	7,4	8,0	7,7	4,0	6,5	2,7	8,0
GSYİH	7,6	4,4	8,5	8,9	8,5	4,4	6,9	3,2	8,2
Tarım	3,7	10,1	10,3	10,9	7,6	0,5	3,3	2,2	5,3
Sanayi	11,4	11,3	8,3	9,0	10,3	10,8	9,9	6,8	9,9
Hizmet	6,8	11,4	8,0	7,7	8,8	6,8	7,9	4,4	8,5

Üçüncü kalkınma planında ortaya konulan ekilebilir arazilerin dağıtılmasını içeren reform yasası Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. Bu sebeple arazi dağılımı üzerindeki sorunlar artarak devam etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi 3. Plan döneminin en temel özelliklerinden birisi Avrupa Birliği ile ortaklık ilişkilerinin başlamış olmasıdır. İmzalanan antlaşmada Türkiye'ye özellikle tarımsal ürünlerde bir takım

ayrıcılıklar tanınmıştı. Ancak Birliđin siyasal tutumu gerekçesi ile antlaşma hůkũmlerine uyulmamış ve tarımsal ũrũnlere sağlanan ayrıcalıklar ortadan kaldırılmıştır.

Plan dũneminde tarımsal altyapının geliştirilmesi, sulamanın yaygınlaştırılması, modern girdi kullanımının ũzendirilmesi ve ũrũn fiyat desteği uygulamaları devlet dũzenlemelerinin ve desteklerinin temelini oluşturmaktadır. Bu destekler sayesinde tarımsal ũretim 1978 yılına geldiğinde 1963'deki dũzeyinin 1,5 katına ıktığı gũrũlmektedir.

Anayasa'da da ifadesini bulan tarımda kooperatifleşme planlı dũnem boyunca nicel olarak artmıştır. Ancak aynı artışın nitelik olarak sağlandığı sũylenemez. Özellikle kũçük ıftıçilerin ve dar gelirli bũlgelerin ihtiyaçlarını gidermek aıısından oldukça yetersiz kalmışlardır. Dolayısıyla kooperatiflere yũklenen kamu gũrevleri zamanla azaltılarak diğer kamu kuruluşlarına devredilmıştir.

Plan dũnemi aıısından kırsal alanlara yũnelik uygulanacak politikalar şyledir:

1. Etkili bir toprak reformunun gerçekteştirilmesi: Tarımdaki toprak ve gelir adaletsizliğini gidermek ũzere hazırlanacak toprak reformu ile toprak-insan arasındaki ilişkiler yeniden dũzenlenecektir.
2. Kooperatifleşme: Tarımsal ũretim, girdi, kredi, pazarlama ve tũketim alanlarında faaliyet gũsterecek gũçlũ, etkin ve demokratik kooperatifleşmenin ũzendirilmesi gereği ortaya

koyulmuştur. Böylece arttırılacak gelirlerin aracıya gitmesi engellenerek doğrudan tarım kesimine aktarılması hedeflenmiştir.

3. Köylüye yönelik devlet düzenlemesi ve desteği: Tarımsal kredilerin kullanılması, tarım teknolojilerinin yaygınlaştırılması, sulama imkanlarının arttırılması, stratejik ürünlerin üretiminin özendirilmesi konularında devlet destekleyici ve yol gösterici uygulamalarda bulunacaktır.
4. Köykentler: İlk üç maddede belirtilen reformlar, altyapının yoğunlaştığı, köylünün dağınık gücünün birleştiği, yeni iş alanlarının yaratıldığı bir iş birliği, kamu hizmeti ve örgütlenme merkezi olarak köykentler kurulacaktır. Bu merkezler aynı zamanda kırsal alanların elektrik, yol, su gibi kamu hizmetlerine ulaşımını da kolaylaştıracaktır.

Planda bölgesel kalkınma sorununa ayrıca önem verildiği görülmektedir. Nüfus artışı, şehirleşme, yoksulluk gibi sorunlar ve uygulanan sanayileşme politikaları bazı bölgelerin aleyhine gelişmelere sebep olmuştur. Bu nedenle bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları her geçen gün artmıştır. Bu nedenle belirlenen Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi geri kalmış bölgeler için bölgesel özelliklere bağlı olarak özel kalkınma programları yapılması gereğine vurgu yapılmış ve kalkınmada öncelikli yöreler kalkınma fonu oluşturulmuştur.

Dönemin önemli kararlarından birisi de kamu hizmeti veya savunma amaçlı ayrılan topraklarda tarım ve hayvancılık yapılmasına izin verilmesidir.

6.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989) Kırsal Kalkınma:⁸⁶

Beşinci kalkınma planı Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yapısında gerçekleşen önemli değişikliklerden sonra ortaya çıkmıştır. 1980 yılında ortaya konulan 24 Ocak kararları ile Eylül ayında yaşanan askeri darbenin ardından Türkiye'nin ekonomik ve idari yapısı yeniden şekillenmiştir. Kalkınma planları ile ilişkilendireceğimiz en önemli değişiklik 24 Ocak kararları ile ithal ikameci sanayileşme politikalarının terk edilerek ihracata yönelik sanayileşme politikalarının benimsenmesi olarak görülmektedir.

Tablo.11 Plan döneminde GSYİH'nın Yapısı

	Planlanan Büyüme Hızı	1984 GSYİH payı	1989 GSYİH Payı
GSYİH	6,3		
Tarım	3,6	17,7	15,5
Sanayi	6,5	31,9	33,7
Hizmetler	7,5	50,4	50,8

Belirlenen hedeflere ulaşabilmek için oluşturulacak politikaların temel hedefi verimliliği arttırmaktır. Verimlilik artışı sağlayabilmek için fiyat dışı destekleme araçlarına da yer verileceği belirtilmiştir. Bu araçlar tarımsal eğitimler, tarımsal teşkilatlanmalar, teknolojik yenilik gibi desteklerdir. Ayrıca temel felsefe olarak belirlenen ihracata yönelik

⁸⁶ Devlet Planlama Teşkilatı. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989. DPT Yayın No:1974. Erişim: [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be% C5%9Finci-Be% C5%9F-Y% C4% B1ll% C4% B1k-Kalk% C4% B1nma-Plan% C4% B1-1985-1989.pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf)

sanayileşme politikası tarım sektöründe de uygulanmış ve ihraç edilecek tarım ürünleri için fiyat destek politikaları uygulamaya koyulmuştur. Ayrıca hava şartları sebebiyle meydana gelebilecek tarımsal üretim dalgalanmalarına karşın üreticiyi korumak amacıyla tarım sigortası geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Tarımda verimliliğin artırılması amacına uygun olarak ileri teknolojilerin uygulanması önemlidir. Bu nedenle de sulama yatırımlarının arttırılacağı belirtilmiştir. Yine kooperatifçilik uygulamalarının tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması konularında yoğunlaştırılması gereği sanayileşme politikalarına uygun olarak ortaya koyulmuştur.

Plan döneminde özel bir vurgu Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kalkınması için uygulanacak projelerde koordinasyon sağlanması ve entegre bir proje anlayışı içerisinde yatırımların gerçekleştirilmesidir. Bu kapsamda uygulamaya konulan “Tarımsal yayım ve uygulamalı araştırma projesi 16 ilde tarımda teknolojik gelişme ve modernleşme çabalarını desteklemek üzere hayata geçirilmiştir. Bu proje ile çiftçilere teknoloji transferi sağlanması için yeni bir sistem kurulmaktadır. Model içerisinde hizmetler köy seviyesinde organize edilerek sorunların çözümü için araştırmalar yapılacaktır.

Özellikle sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu tarımsal ürünlerin üretiminin planlaması yapılmıştır. Bu çerçevede ürün bazında hedefler, desteklemeler ortaya koyulmuştur. Bunun dışındaki kamu yatırımlarının çoğunlukla sulama gibi altyapı hizmetlerine ayrılması ve toprak sorunlarının anayasal sınırlar içerisinde çözülmesi için toprak

reformunun tarımsal büyüme temelinde ele alınması gerektiği belirtilmektedir.

Planda vurgu yapılan bir diğer politika ise insan kaynağının eğitimi konusunda olmuştur. Tarımsal mekanizasyon araçlarında ihtiyaç duyulan insan gücünün yetiştirilmesi ve teknik bilgi seviyesinin geliştirilmesi için tarımsal eğitim ve yayım sistemi kurulması öngörülmüştür.

Kırsal alanların altyapı hizmetlerindeki eksiklik kabul edilmiş olup, başta içme suyu, elektrik, haberleşme, sağlık ve eğitim olmak üzere köy ve şehirler arasındaki yaşam standardı farklılıklarının ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiş ve ilgili alanlarda yapılacak yatırımların miktarları belirlenerek planda deklare edilmiştir.

Önemli bir husus olarak Türkiye’de köylerin tamamında okul bulunduğu belirtilerek özellikle ilkokullarda kalitenin iyileştirilmesi ve yatılı bölge okullarının açılması gereği ortaya koyulmuştur. Kamu hizmetinin kalitesi konusu sadece okullara özgü değildir. Diğer kamu hizmetlerinde de yeterli koordinasyonun sağlanamamış olması bu hizmetlerin etkinliğini ve verimliliğini azaltmaktadır. Oysa kırsal kesimde yaşayan insanların refah seviyesinin arttırılması ve buldukları yerde kalmalarını sağlamak üzere kırsal kesime götürülen sosyal ve ekonomik hizmetlerin bir entegrasyonda yapılması gerektiği belirtilmiştir. Burada ki ağırlık ise kırsal kesimde yaşayan insanların geçim kaynaklarının çoğunlukla çiftçilik olduğu göz önüne alınarak bu

hayat tarzının desteklenmesine yönelik hizmetlerin sağlanması esas alınmıştır.

Beşinci planda görülen önemli bir farklılık yaşam standartlarına yapılan vurgudur. Önceki planlarda tarımsal ürün bazında analizler yapılarak bunların miktarlarının arttırılması, fiyatlarının düzenlenmesi ve yeterli üretimin sağlanması konularına odaklanılmışken, beşinci planda kırsal kesimde yaşayan insanların buralardaki yerleşikliklerinin sürdürülmesi için gerekli altyapı hizmetlerinin götürülmesi konusuna odaklanılmıştır.

Planın bir diğer önemli unsuru bölgesel planlara verilen önemdir. Özellikle gelişmekte olan bölge ve sektörler açısından gelişmenin hızlandırılması ve kaynakların etkin kullanımının sağlanması için gerekli tedbirleri içeren bölgesel planların yapılacağı belirtilmiştir. Burada Türkiye’de yerleşim merkezleri kademelendirilerek 16 bölgeye ayırımı kullanılacaktır. Bölge ayırımı ile beraber kalkınmada öncelikli yöre olarak belirlenmiş olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin kalkınmasını sağlayacak özel projeler uygulanacaktır.

6.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994) Kırsal Kalkınma:⁸⁷

Altıncı kalkınma planının tarım sektörü ile ilgili temel amacı üretim metotlarının modernleştirilerek üretimin hava şartlarına bağımlılığını

---

⁸⁷ Devlet Planlama Teşkilatı. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). DPT Yayın No:2174. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf>

azaltmak, artan nüfusun ihtiyaç duyacağı gıda maddelerinin üretiminin gerçekleştirilmesi ve tarımsal ürün ihracatının artırılması olarak benimsenmiştir.

Plan döneminde ana sektörler itibariyle GSYİH'daki katma değer artış hedefleri şöyledir.

Tablo.12 Ana sektörler İtibariyle Sektörel Gelişim

	1989 Yılı GSYİH Payı	1994 Yılı GSYİH Payı	1989-1994 arası değişim	Plan döneminde katma değer artışı
Tarım	15,8	13,9	4,1	9,0
Sanayi	36,7	39,0	8,1	44,7
Hizmetler	47,5	47,1	6,7	46,3

Tarım reformu uygulamaları konusunda önceki planlarda benimsenen hedefler tekrarlanmıştır. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği üyelik çalışmaları kapsamında mevzuat ve yapısal uyum için gerekli çalışmaların yapılacağı belirtilmektedir.

Tarımsal arazilerin küçük parçalı yapısı tarım sektörü ile ilgili önemli bir sorun olarak ele alınmaktadır. Bu küçük yapı sulama ve üretim maliyetlerini arttırdığı için arazi toplulaştırılmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca tarımsal ve hayvansal açıdan önem taşıyan İç Ege, Orta Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ovalarının sulamaya açılması ve sulamanın verimli bir şekilde yapılması için çalışmalar yapılması gereği vurgulanmıştır.

Şehirleşmenin devam ettiği tespiti ile dönem sonunda kırsal alanlarda yaşayan nüfusun azalarak toplam nüfusun %43,25'ini oluşturacağı öngörülmektedir. Şehirleşmedeki bu artış tedbirlerin de çoğunlukla şehir hayatını düzenlemeye yönelik olarak alınmasını gerekli kılmıştır. Kırsal alanlarla ilgili olarak sadece tarihi ve doğal dokuyu koruma vurgusu yapılarak teknoloji, insan ve doğa arasındaki üretim ilişkilerinin doğal kaynaklara zarar verdiği belirtilmiştir.

Bölgesel gelişmeye özellikle metropol alanlardaki nüfus ve sanayi yoğunluklarını azaltma kapsamında bakılmıştır. Bu amaçla göçleri yönlendirmek ve kontrol etmek için metropol altı şehirler oluşturulması, orta büyüklükte yerleşim merkezlerinin kurulması, az gelişmiş bölgelerdeki kırsal yerleşim birimlerinin tespit edilerek gelişimlerinin desteklenmesi amaçlanmıştır.

Plan ile kırsal alanlar ile ilgili yapılacak çalışmalarda bu alanların çağdaş ihtiyaçlara uygun hizmetleri alabilmesinin sağlanması temel ilke olarak belirlenmiştir. Bu amaçla götürülecek hizmetlerinde merkez köy ve kasabalara yönlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu yerlerde ekonomik faaliyet çeşitliliğinin artırılarak sadece tarıma dayalı gelir beklentilerinin değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

6.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000) Kırsal Kalkınma:⁸⁸

Önceki plan döneminde tarım sektörünün GSYİH içerisindeki payı 1990 yılında %17,5 iken dönem sonunda %15'e kadar düşmüştür. Sektör payındaki bu düşüşün yanı sıra tarım sektöründeki istihdamın payı %45 civarlarındadır. Yani ekonomik değer olarak tarım sektöründe bir düşüş yaşanırken bu sektörden gelir elde edilen kişilerin sayısı artmıştır.

Yine dönem boyunca tarım arazilerinin tarım dışı faaliyetlerde kullanımının artması, erozyon ve tarımsal arazilerin mülkiyet yapısındaki bozukluk sebebiyle küçük işletmelerin payı sürekli artmaktadır. Bu ise kırsal alanlardaki olumsuz koşullar ağırlaşmakta, kırsal ile şehir hayatı arasındaki farklar belirginleşerek artmaktadır. Tarım sektöründeki gelirlerin düşük olmasının yanı sıra sektördeki gelir dağılımında da önemli adaletsizlikler mevcuttur.

Uygulanan destekleme politikalarının istikrar sağlama niteliğinin olmaması ve tarımsal faaliyet gerçekleştiren kurumların koordineli çalışmamaları sebebiyle kaynakların rasyonel kullanımı sağlanamamış ve maliyetlerin artmasına sebep olmuştur. Ayrıca önceki dönemlerde hedeflenen araştırma, eğitim ve yayım faaliyetleri de

---

⁸⁸ Devlet Planlama Teşkilatı. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf>

gerçekleştirememiştir. Bütün bu olumsuzlukların en önemli sebebi kamu kesiminde yetki dağınıklığı ve koordinasyon yetersizliğidir.

Tarımsal arazi kullanımı ile ilgili yapılan hatalı uygulamalardan biriside hayvancılık için hayati öneme haiz olan mera alanlarının tarımsal faaliyet için kullanılmasıdır. Bu tutum kırsal kesimin geçim kaynaklarından birisi olan hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.

Tarımsal faaliyetlerle ilgili düzenlemelerin temelinde önceki plan dönemlerinde olduğu gibi artan nüfusun ihtiyaç duyacağı gıda maddelerinin yetiştirilmesini temin etmek ve üretim ve ihracatın arttırılarak üretici gelirlerinde istikrarlı artışların sağlanması amacı yer almıştır. Bu amaçlar tarımsal alanların kullanımının marjinal sınırlara ulaşması sebebiyle ancak tarımsal verimliliğin arttırılması suretiyle sağlanabilecektir. Burada da öncelikli sulanabilir arazi miktarını arttırmak, yani sulama projelerine ağırlık vermek ve tarımsal uygulamalarda modernleşmeyi sağlamak amaçlanmıştır.

Bu dönemden itibaren tarım politikaları Dünya Ticaret Örgütü anlaşmaları ve Avrupa Birliği ortak tarım politikası kapsamında oluşturulması hedeflenmiştir. Bu çerçevede tarımsal ürün fiyatlarına yapılan devlet destekleri azaltılacaktır.

Bu plan döneminin bir diğer özelliği de hayvancılık alanında alınan tedbirler olmuştur. Özellikle hayvansal protein tüketiminin bir kalkınmışlık göstergesi olduğu göz önüne alınarak Türkiye’de hayvan varlığının arttırılması ve hayvancılığın modern yöntemlerle

geliştirilmesi için tedbirler alınmıştır. Bu kapsamda Başbakanlığa bağlı Hayvancılık Müsteşarlığı kurulması planlanmış ve tarımda yeniden yapılanma kurulu oluşturulmuştur. Bunların dışında Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görevlerinin yeniden yasa ile düzenlenmesi, Arıcılık Araştırma Enstitüsü kurulması, Tarım Satış Kooperatifleri kanununda gerekli değişikliklerin yapılması, Yeni bir Mera Kanununun yapılması, Ziraat odalarının yapılarının değiştirilmesi, Üretici Birlikleri Yasasının çıkarılması gibi kırsal alanda yürütülen faaliyetlerin düzenlenmesine yönelik pek çok yasal çalışma yapılacağı belirtilmiştir.

Toprak ve su kullanımına ilişkin belirlenmiş bir politika yoktur. Kırsal alanlarda kalkınmayı sağlamak üzere özel program ve projelere öncelik verileceği belirtilmiştir. Bu projelerin önemli çoğunluğu içme ve sulama suyuna ulaşımın kolaylaştırılması, su kullanımının kaynakları koruyacak şekilde organize edilmesi konularına odaklanmaktadır.

Kalkınma sorununa bölgesel olarak baktığımızda plan öncesi dönemde getirilen kalkınmada öncelikli yörelerle ilgili tedbirlere rağmen bölgesel kalkınmada istenilen düzeyde gelişme sağlanamamıştır. Özellikle en az gelişmiş bölgeler olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki huzursuzlukları azaltmak, göçü durdurmak ve yeni yatırımları gerçekleştirmek üzere bölgesel kalkınma planlarına özel önem verileceği belirtilmiştir. Özellikle bu bölgeleri kapsayan acil destek programları uygulamaya konulmuş, Atatürk Barajı tamamlanmıştır.

Planla dikkati çeken bir diğer husus yerleşim planları ile ilgilidir. Küçük ve dağınık yerleşimlerde yaşayan kırsal nüfus göç hareketleri ile ara

kademeleri atlayarak doğrudan metropol şehirlere göç etmişlerdir. Bu hareketlilik önemli sosyal ve ekonomik sorunları doğurmuş ve kırsal alanların kalkınma sorunu yanında kentsel yatırım ihtiyaçlarını da doğurmuştur. Çünkü kente göç edenler yeterince kentleşmemekte, kentin sunduğu bilgi, sermaye ve teknolojinin uzağında kalarak yeni sorunlara sebep olmuştur.

6.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001-2005) Kırsal Kalkınma:⁸⁹

Sekizinci kalkınma planı bütün dünyada önemli gelişmelerin ve dönüşümlerin olduğu bir dönemde hazırlanmıştır. Bu anlamda plan 2001-2023 dönemini kapsayan uzun vadeli gelişme stratejisinin bir parçası olarak hazırlanmıştır. Bu dönemde Avrupa Birliği üyelik sürecinde olan Türkiye’de yasal, kurumsal ve yapısal dönüşümler hedeflenmiş ve bu dönüşümlerin bölge ve dünyanın barış ve refahına katkı sağlayacak yönde yapılması kararlaştırılmıştır.

Dikkat çeken bir hedef ulaşım altyapısıdır. Sekizinci planda ulaşım altyapısının bölgesel gelişmeye katkı sağlayacak şekilde geliştirileceği belirtilmiştir. Plan dönemi boyunca sektörel gelişmelere ilişkin hedefler şöyledir:

---

⁸⁹ Devlet Planlama Teşkilatı. 2000. Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. Ankara. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1llık-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf>

Tablo.13 Sekizinci Kalkınma Planı Döneminde Sektörel Gelişme Hedefleri

	2001 Yılı GSYİH Payı	Plan dönemi ortalama Artış	2005 Yılı GSYİH Payı	2023 Hedeflenen Pay
Tarım	14,8	3,8	13,9	5
Sanayi	34,2	4,4	33,0	30
Hizmetler	51,0	5,2	53,1	65

Türkiye’de kırsal alanlarda idari örgütlenme merkezi yönetimin taşra teşkilatı, yerel yönetimler, birlikler, kooperatifler, ortaklıklar, vakıflar ve sivil toplum örgütlenmeleri şeklinde oluştuğu görülmektedir. Ancak bu yapının çağın gereklerine uygun olarak kırsal kalkınmayı yaygınlaştırılarak hızlandırılmasını sağlayacak şekilde revize edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu yapının etkin çalışmaması tarım sektöründe verimsizliklere de sebep olmaktadır.

Sekizinci kalkınma planında sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk olarak yer almıştır. Gelir ve istihdamın her sektör için sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak artırılması gereğine vurgu yapılmıştır.

Önceki plan dönemlerinde uygulanan destekleme politikalarının beklenen sonuçları doğurmadığı gerekçesi ile üretici gelirlerinde istikrar sağlanması için 2000 yılından itibaren doğrudan gelir desteği uygulamalarına başlanmıştır. Pilot uygulama olarak başlanılan bu destek programından beklenen sonuçların alınması halinde ülke geneline yayılması kararı alınmıştır.

Bu dönemde daha önceki plan dönemlerinde de hedef olarak belirlenen ancak gerekli düzenlemelerin yapılmadığı bazı konularda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin Mera Kanunu çıkarılmış, Tarımda

Yeniden Yapılanma ve Destekleme Kurulu oluşturulmuş, Ürün Borsalarında vadeli işlem yapabilme olanağı getirilmiş, Toptancı halleri ve tarım satış kooperatiflerinin işleyişinde yasal düzenleme yapılmıştır. Yine Çiftçi Kayıt Sistemi, Coğrafi Bilgi Sistemi, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı gibi teknolojik altyapılar geliştirilmiştir.

Planın önemli farklılıklarından birisi de kırsal alanlarda tarım dışı faaliyetlerinde yapıldığını kabul ederek, bu faaliyetlere ilişkin kırsal sanayinin geliştirilmesi ve tarımdan çekilen nüfusa yeni iş imkanlarının sağlanması için çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir.

Bu dönemde tarım ve sanayi sektörleri ayrı ayrı değerlendirilmemiş, tarım-sanayi entegrasyonunu geliştirerek, tarımsal sanayiye uygun ve nitelikli hammadde geliştirilmeye çalışılacaktır.

Yine kamu tarafından yürütülmekte olan bazı görevler üretici birliklerine devredilirken, Çaykur, Türkiye Toprak Mahsulleri Ofisi, Şeker Fabrikaları gibi önemli kuruluşların işlevleri yeniden gözden geçirilerek kalkınma planı amaçlarına uygun olarak yapılandırılacağı belirtilmiştir.

Tarımsal veya kırsal kalkınmaya ilişkin uygun hedef ve projeler olmasına rağmen, mevcut imkanlar ve altyapı ihtiyacı karşılaştırıldığında bu yatırımların arzulanan düzeyde gerçekleştirilemeyeceği kabul edilmiştir. Plan hedeflerine ulaşmayı engelleyen bir diğer sorun olarak köylerin büyük bir kısmının yüksek, eğimli, engebeli alanlarda kurulmuş olması gösterilmiştir. Bu sorunlar

sebebiyle kırsal alanların tamamına elektrik ve yol götürülebilmişken, %75'ine sağlık ve %14'üne içme suyu götürülebilmştir.

6.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2007-2013) Kırsal Kalkınma:⁹⁰

Dokuzuncu kalkınma planı hem nicelik hem de nitelik açısından diğer kalkınma planlarından farklıdır. Önceki planlarda her sektör açısından ürünler tek tek ele alınarak planlama yapılırken bu yaklaşım dokuzuncu planda terk edilmiştir. Bu plan ile her alanda detaylı planlamalar yapılması anlayışı terkedilerek belirlenen vizyon çerçevesinde makro dengeleri gözeterek kurumsal ve yapısal düzenlemeleri öne çıkaran bir yaklaşım belirlenmiş ve uygulamaların izleme ve değerlendirilmesi mekanizmalarına yer verilmiştir.

Dünyada ve Türkiye'de değişen ekonomik ve sosyal koşullar çerçevesinde, devletin ekonomideki rolünü yeniden tanımlayacak bir şekilde dokuzuncu kalkınma planı; "istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonu ile hazırlanmıştır."

Plan sadece kamu kesimini bağlayıcı nitelikte değildir. Hedeflere ulaşılması açısından özel sektör, sivil toplum ve bütün kesimlerle işbirliği içerisinde yürütülecektir. Aynı zamanda plan Avrupa Birliği

---

⁹⁰ Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı. 1 Temmuz 2006 Tarihli Mükerrer Resmi Gazete. Sayı:26215. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>

üyelik sürecinde temel strateji dökümanı olarak tasarlanmış ve AB Mali takvimi dikkate alınarak 7 yıllık dönem için yapılmıştır.

Kırsal alanlarda tarımsal faaliyetler ile hayvancılık bir arada yapılmaktadır. Bunun yanında küçük ölçekli ve çok parçalı arazi yapısı bu ikili üretim yapısında verimsizliklere yol açmaktadır. Bu yapıyı değiştirmek üzere miras hukukuna ilişkin hükümlerde düzenleme yapılarak yeterli tarımsal varlığa sahip olmayan tarımsal işletmelerin paylaşım dışında bırakılmıştır. Bu düzenleme ile parçalanmış arazi sorununun ağırlaşmasının önüne geçilmiştir.

2006-2010 dönemine ilişkin tarım strateji belgesi kabul edilmiştir. Bu belge ile üreticilerin üretim planlaması yapması ve risklere karşı korunması sağlanmıştır. Bunun dışında Organik Tarım Kanunu, Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Hakların Korunması Kanunu, Tarımsal Üretici Birlikleri kanunları çıkarılmıştır.

Bu dönemde bölgesel kalkınmaya özel önem verilmiştir. Bütün dünyada yaşanan küreselleşme sürecinin yerel ve bölgesel düzeyde kalkınma fırsatları sunduğu belirtilerek yerel dinamiklerini ve potansiyellerini değerlendiren bölgelerin bu süreçten yararlanacağı belirtilmiştir. Bölgesel kalkınma konusu ayrıca Avrupa Birliği tarafından da desteklenen bir konudur. Bu kapsamda üyelik sürecinde kullanılan fonların merkezi ve yerel düzeyde gerekli altyapıların oluşturulması için fırsat doğuracaktır. Yine bölgesel kalkınmada sağlanacak ilerleme ile şehirlere olan göçü durdurarak hem kırsal kalkınmanın sağlanacağına hem de şehirleşmeden kaynaklanan sorunların azalmasına imkan sağlayacaktır. Bu kapsamda yapılan

çalışmalardan biri olan kalkınmada öncelikli yöreler genişletilerek bu bölgelerdeki yatırımların ve istihdamın hızının artırılarak yeni teşvik tedbirlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Tarımsal alanlarda yapılan bu düzenlemelere ek olarak kırsal kesimde gerekli kalkınmanın sağlanması için, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği gibi uluslararası organizasyonlar ile imzalanan antlaşmaların gerektirdiği yükümlülükler doğrultusunda Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi yürürlüğe konulmuştur. Bu strateji kapsamında daha önce merkezi hükümet tarafından sağlanan pek çok kamu hizmetinin yerel yönetimlere devredilmiştir. Bunun yanı sıra KÖYDES ve BELDES gibi uygulamalarla kırsal kesimin kalkınmasını sağlayacak yerel projelere destekler sağlanmıştır.

Türkiye ekonomisi bu dönemde yapısal reformları kararlılıkla uygulamak suretiyle istikrar ortamı sağlamış ve hedeflerine ulaşmasa dahi kırsal kalkınma konusunda önemli gelişmeler sağlamıştır. Plan dönemi sonunda tarım kesiminin GSYİH'daki payı %7,8'e kadar düşmüştür. Bu performansın sağlanmasında toplam faktör verimliliğinde yaşanan gelişmelerin önemli katkısı olmuştur.

Dönemin dikkat çeken iki önemli makroekonomik performans göstergesi büyüme ve enflasyon rakamlarıdır. Plan döneminde ekonomi ortalama yıllık %7 büyüyerek istikrarlı ve düşük enflasyon oranlarını tecrübe etmiştir.

6.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2014-2018) Kırsal Kalkınma:⁹¹

Onuncu kalkınma planında kalkınma konusu genel olarak sürdürülebilirlik konsepti içerisinde ele alınmıştır. Kalkınmanın amacı insan refahının artırılması ve hayat standartlarının yükseltilmesi olarak belirtilmiş ve bunun kalıcı kılınmasının önemine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda plan dört önemli başlıkta ele alınmaktadır.

1. Nitelikli İnsan Güçlü Toplum,
2. Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Büyüme
3. Yaşanabilir Mekanlar, Sürdürülebilir Çevre
4. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği

Planın etkin bir şekilde uygulanabilmesi için orta vadeli programların yapılması, yıllık programlar, kurumsal stratejik planlar, bölgesel gelişme ve sektörel stratejilerin kalkınma planı dikkate alınarak hazırlanmasını ve kamu kuruluşlarının politika ve yatırımlarını bu çerçevede tespit etmesi gerektiği belirtilmiştir.

Kırsal kalkınma politikalarının etkinliğinin artırılması için plan döneminde ilk defa Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Kırsal Kalkınma Planları uygulamaya koyulmuş ve planların uygulanması yerel kurumlara devredilmiştir. Devredilen hizmetlerin etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamak üzere Yerel kapasiteler Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Kalkınma Ajansları, Belediyeler, İl

---

⁹¹ Kalkınma Bakanlığı. 2013. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>

Özel İdareleri, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri gibi kuruluşların desteğiyle güçlendirilmiştir.

Tarımda sağlanan gelişmelere rağmen kırsal yoksulluk sorunu çözüme kavuşturulamamıştır. Bu dönemde tarımsal istihdamda artış sağlanmasına ve kırsal alanlarda yeni iş imkanları açılmış olmasına rağmen kırsal yoksulluk sorunu önemini korumaktadır. Bu sorunun üstesinden gelebilmenin en önemli yolu eğitim imkanlarının artırılması ve bilgiye erişimin kolaylaştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda taşınmalı eğitim uygulamaları yapılarak kırsal kesimin teknolojik altyapısının iyileştirilmesi çalışmaları yapılmıştır. Dönem boyunca bilgisayar sahipliği ve internete erişim kolaylıklarının artırılmış olmasına rağmen kırsal alanlar ile kentsel alanlar arasında halen ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

Plan döneminde kalkınma planının etkin uygulanabilmesi için uluslararası kuruluşlarla ilişkiler geliştirilmiştir. Bu ilişkiler sadece Türkiye'nin yardım alması yönünde değil, komşularına az gelişmiş yörelere yardım yapması yönünde de gelişmiştir. Gerçekleşen bu uluslararası işbirlikleri de dikkate alınarak plan döneminde 25 adet öncelikli dönüşüm programı uygulamaya koyulmuştur. Bu programlar sadece kırsal kalkınmanın desteklenmesine yönelik değildir. Üretimden kamu bütçesine, Finans sektöründen istatistik altyapısına, kayıt dışı ekonomiden teknolojiye, Aile yapısından rekabetçiliğe pek çok sektörlü ve alanı kapsayan programlar geliştirilerek uygulamaya koyulmuştur.

6.11. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2019-2023) Kırsal Kalkınma:⁹²

On birinci kalkınma planı Türkiye’de gerçekleştirilen yönetim sisteminin ardından 15 yıllık bir perspektifin ilk dilimi olarak tasarlanmıştır. On beş yıllık perspektifin temelini ise topyekûn bir değişim ve atılım oluşturmaktadır. Plan her alanda verimliliğin arttırılarak milli teknoloji hamlesinin gerçekleştirilmesi ve rekabet gücü kazanılması üzerine inşa edilmiştir. Plan diğer program/proje ve politika dokümanlarının hazırlanmasında rehber niteliğindedir.

On birinci kalkınma planı beş önemli eksen etrafında oluşturulmuştur. Bu eksenler;

1. İstikrarlı ve Güçlü Ekonomi
2. Rekabetçilik, Üretim ve verimlilik
3. Nitelikli insan ve güçlü toplum
4. Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre
5. Hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetim

Planın tarımsal kalkınma konusundaki temel amacı; nüfusun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlayacak üretim miktarının sağlandığı, ileri teknolojiye sahip, altyapı problemini çözmüş, verimliliği yüksek ve sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasıdır.

---

⁹² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. On birinci Kalkınma Planı 2019-2023. Erişim: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf

Bu amaçla yapılacak çalışmalar önceki planların genel çerçevelerine uygundur. Yani sulamanın yaygınlaştırılması, atıl arazilerin kullanılması, arazi büyüklüklerinin geçim sağlayacak şekilde ayarlanması veya gerekirse arazi toplulaştırılması gibi önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Önceki planlardan farklı özelliği ise tarım sayımının yapılarak, tarımsal verilerin araştırma geliştirme faaliyetlerinin gelişimine olanak sağlayacak şekilde derleneceğini ve tarımsal desteklerin etki analizlerinin yapılacağını belirtmektedir.

On birinci planın tarım ürünleri ile ilgili bölümlerini diğer planlardan ayıran bir özelliği ise üretimin sadece miktar olarak artırılmasına odaklanılmamıştır. Ürünlerin tek tek sayılarak miktar tespitlerinin yapılması yerine özellikle endüstriyel ürünler gibi özelliği olan bazı ürünlerin üretiminin nasıl destekleneceği, nasıl işleneceği, depolama-pazarlama-lojistik vb konularındaki destekler veya yapılması gerekenler ayrıntılı olarak belirlenmiştir.

Tarımsal faaliyetler dışında kırsal kalkınma konusunda bütüncül bir anlayışla baktığımızda sürdürülebilir kırsal kalkınma kavramının planın her bölümüne egemen olduğunu görebiliriz. Bu anlayışla kırsal kalkınma konusunda aile işletmelerinin üretim kapasitelerinin artırılması, kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam standartlarının yükseltilmesi, yoksullukla mücadele edilmek suretiyle kırsal alanlarda yaşayan nüfusun bu alanlara bağlılıklarının artırılması amaçlanmıştır.

Nüfusun yer değiştirmemesi için yani kırsal kesimden göçün önlenmesi için bu alanlardaki sosyal ve fiziki altyapının

iyileştirilmesi gerekir. İşte bu konudaki ihtiyacın tespit edilerek giderilmesi çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda KÖYDES kapsamında Kırsal Altyapı Projesi (KIRDES) uygulamaları ile köylerin ve beldelerin yol, içme suyu, atık su tesisi, sulama işleri için finansal destekler sağlanmıştır.

Kırsal kalkınmanın sağlanması için oluşturulan bütün desteklerin eşgüdüm içerisinde yönetilmesi gerekmektedir. Bu eşgüdümü sağlamaya yönelik olarak Kırsal Kalkınma Yatırımları Destekleme Programı (KKYDP) ile Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Destek Programı (IPARD) uygulamalarının gözden geçirileceği belirtilmiştir. Özellikle bu iki program ile kırsal tarım, kırsal ekonomik altyapı yatırımları ile çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesi, kırsal turizm, el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamaları desteklenmektedir. Bütün desteklerde kadınlara ve genç çiftçilere pozitif ayrımcılık yapılacağı belirtilmiştir.

Kırsal toplumdaki yoksulluğun azaltılması çalışmalarında beşeri sermayenin gelişimi önemsenmiştir. Kırsal toplumda yaşayan bireylerin beşeri sermayelerinin geliştirilmesi içinse aile işletmelerine yönelik çiftçi eğitimi uygulamaları, tarım danışmanlığı, eğitim kursları ve mesleki eğitimler programlanmıştır. Bu programlarda iş sağlığı ve güvenliği konuları dahil edilmek suretiyle kadın ve gençlere öncelik tanınmıştır.

Kırsal kesimdeki yaşam biçimlerinin korunması amacıyla tabiat ve kültür varlıklarının da korunmasını sağlayacak tedbirler alınmıştır. Bu kapsamda köylere özgü el sanatları, agro-turizm, coğrafi işaretli

ürünler, geleneksel üretim ve saklama yöntemleri konuları başta olmak üzere pek çok alanda çalışmalar yapılmıştır.

7. TÜRKİYE'DE TARIM POLİTİKALARI

Türkiye'nin tarımsal yapısının temel özelliklerinden birisi, Demokrat Parti döneminde başlayan ve 1960'lı yıllarda etkilerini gösteren tarımda makineleşme ve bu makineleşmenin sağladığı avantajlarla ekilebilir alanlardaki genişlemedir. Bu genişleme ile Türkiye'de tarımsal üretim anlamında bir takım gelişmeler sağlansa da uygulanan tarımsal kalkınma politikalarından istenilen sonuçların alınmış olduğunu söylemek güçtür. İstenen sonuçlara ulaşılamamasının en önemli sebebi olarak ise tarım sektörünün elinde bulunan insan kaynağı, sermaye ve toprağı etkin ve verimli bir şekilde kullanamaması olarak görülmektedir.⁹³

Aslında Türkiye kırsal kalkınmasıyla özdeşleşmiş olan tarımsal kalkınmasında uzun dönemler boyunca süregelen sorunlarla uğraşmaktadır. Bu sorunları beş başlık altında toplayabiliriz;⁹⁴

1. Küçük işletmelerin varlığı: Türkiye'deki tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu 50 hektarlık alanın altındadır. Oysa ölçek ekonomileri dikkate alındığında verimli bir işletme için belirli bir toprak büyüklüğüne ulaşılması gerekmektedir. Bu küçük yapı üretimi pazardan çok tüketime yönelik hale getirmekte dolayısıyla sermaye birikimi de sağlanamamaktadır.

---

⁹³ Bayaner, A. 2014. Türkiye Tarımı: Gelişmeler ve Beklentiler. Nobel Yayınları. Ankara

⁹⁴ Turhan, 2005

2. Teknolojik gerilik: 1950’li yıllardan itibaren tarımda makineleşme hamlesi başlatılmış olmasına rağmen tarım sektörünün teknolojik gelişmelere adapte olduğu söylenemez. Bu durum etkinlik ve verimlilikleri azaltan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece ürün kalitesi düşük, meteorolojik gelişmelere bağlı bir üretim sistemi egemen olmaktadır.
3. Üretim ve Pazarlama ağlarının yetersizliği
4. Taşıma ve depolama sistemlerinin geleneksel yapısı
5. Dış sorunlar ve kısıtlar: Özellikle serbest ticaret teşvik edilmesine rağmen konulan kotalar ve tarımsal teşvikler sebebiyle ticaret yapan ülkelerdeki tarım sektörleri birbirinden etkilenmektedir.

Bu sorunların varlığı altında Türkiye ekonomisinde planlı dönemlerde hedeflenen ve gerçekleşen büyüme hızlarına sektörel olarak bakacak olursak:

Tablo.14 Plan Dönemlerinde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları⁹⁵

Plan Dönemi	Hedef- Gerçekleşme	GSYİH	GSMH	Tarım	Sanayi	Hizmetler
I.Plan 1963-1967	Hedef	--	7,0	4,2	12,3	6,8
	Gerçekleşme	6,4	6,6	3,0	10,9	7,2
II.Plan 1968-1972	Hedef	--	7,0	4,1	12,0	6,3
	Gerçekleşme	5,4	6,3	1,8	9,1	6,6
III.Plan 1973-1977	Hedef	8,0	7,9	3,7	11,2	7,7
	Gerçekleşme	5,9	5,2	1,2	8,8	7,3
IV.Plan 1979-1983	Hedef	5,2	8,0	5,3	9,9	8,5
	Gerçekleşme	2,0	1,7	0,3	2,4	2,6
V.Plan 1985-1989	Hedef	6,3	6,3	3,6	7,5	6,5
	Gerçekleşme	4,6	4,7	0,8	6,5	5,0
VI.Plan 1990-1994	Hedef	6,8	7,0	4,1	8,1	6,7
	Gerçekleşme	3,6	3,5	1,6	3,8	4,1
VII.Plan 1996-2000	Hedef	5,0-6,6	5,5-7,1	2,9-3,7	6,0-7,7	5,1-6,8
	Gerçekleşme	3,9	3,8	1,7	4,0	4,5
VIII.Plan 2001-2005	Hedef	6,5	6,7	2,1	7,0	7,5
	Gerçekleşme	4,3	4,1	1,0	4,9	4,8
IX.Plan 2007-2013	Hedef	7,0	--	3,6	7,8	7,3
	Gerçekleşme	4,7	--	2,5	5,2	4,7

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim: www.sbb.gov.tr

Tablodan da görüleceği üzere plan dönemlerinin hiçbirinde hedeflere ulaşılamamıştır. Ayrıca 1978-1984-1995-2006 yıllarında yıllık programlar düzenlenmiştir. Bunun en önemli sebebi ekonomik ve politika yaşantımızda meydana gelen önemli değişiklikler sebebiyle planlara farklı bakış açıları getirilmesidir. Ayrıca onuncu ve on birinci kalkınma planlarında gerçekleştirilen vizyon değişikliği sebebiyle hem makro büyüklükler açısından hem de ürünler açısından plan hedefleri getirilmemiştir. Bütün çalışmalara rağmen tarım sektöründeki büyüme hızının her dönemde %2'nin altında kaldığı görülmektedir. Tarım

⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim: www.sbb.gov.tr

sektörünün ilk plan döneminde tespit edilen sorunlarının halen devam ettiği ve getirilen çözüm önerilerinin de özellikle dokuzuncu kalkınma planı dönemine kadar süregeldiği görülmüştür. Onuncu plandan sonra sorunların çözümü için Avrupa Birliği müktesebatının da kabulü ile farklı bir vizyon getirilmiştir.

Bu sorunlara çözüm sağlamak ve Türkiye’de kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek üzere 2000’li yıllardan itibaren çeşitli belgelerle Türkiye’nin tarım ve kırsal kalkınma politikaları ortaya konulmuştur. Bu kapsamda ilk önemli belge olarak AB üyelik sürecinde 2004-2006 dönemi için sağlanacak mali yardımlara temel olması açısından Ön Ulusal Kalkınma Planı oluşturulmuştur. Bu plan ile Ulusal Düzeyde Bölgesel Kalkınma Stratejisi ortaya koyularak Türkiye’nin orta vadeli amaçları ve öncelikleri belirlenmiştir. 2010 yılından itibaren ise Dünya genelinde ortaya çıkan yeni eğilimler ışığında Türkiye’nin kendi has koşulları dikkate alınarak kırsal kalkınma planları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu planlar ile kırsal alanda yaşayan insanların iş ve yaşam koşullarının en az kentsel alanlarda yaşayan insanların seviyesine ulaştırılması ve sürdürülebilir kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi temel amaç olarak ortaya konulmuştur. 2014 yılından itibaren ise Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi belirlenerek, yeni gelişmeler, AB uyum süreci ve ulusal deneyimler ışığında kırsal kalkınma faaliyetleri bütüncül bir politika ile özel amaçlara yönelik olarak belirlenmiştir. Bu özel amaçlar şunlardır:⁹⁶

---

⁹⁶ Bulutçu, 2015

1. Kırsal kalkınmayı sağlayacak politika uygulamalarını merkezi hükümet ve yerel otoriteler düzeyinde güçlendirmek,
2. Kırsal göçün özellikle tarım sektörü üzerindeki olumsuz etkisini gidermeye yönelik tedbirlerin alınması,
3. Avrupa Birliğine katılım öncesinde birlik müktesebatının tam olarak uygulamaya konulması çalışmalarına öncelik vermek,
4. Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki kalkınmışlık farklılıklarını en aza indirmek,
5. Kırsal kalkınmayla ilgili bütün kurumlar açısından kapasitenin güçlendirilmesi ve kırsal alanların rekabet gücünün arttırılmasına yönelik uygulamalar yapılması gibi amaçlardır.

Aslında bu amaçlar aynı zamanda Avrupa Birliği tarafından 2007-2013 dönemine ilişkin rekabet gücünün geliştirilmesi, arazi yönetimi ve kırsal kalkınmanın sağlanması çalışmalarında alınması gereken tedbirlerle de uyumludur. Çünkü Avrupa Birliğinde de öncelik olarak belirlenen mikro işletmelerin ve genç çiftçilerin desteklenmesi, çiftlik yönetimi servislerinin kurulması, tarım ve ormancılık altyapısını geliştirilmesi, tarımsal ürün kalitesinin iyileştirilerek tarımsal ürün pazarlarının oluşturulması ve kırsal mirasın korunması önlem alınması gereken konular olarak belirtilmiştir. Bu amaçlara yönelik uygulamaların desteklenmesi konusundaki yaklaşım Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Sekizinci beş yıllık kalkınma planında da ifadesini bulmaktadır.⁹⁷

---

⁹⁷ Işık, Baysal, 2011

Devlet Planlama Teşkilatınca hazırlanan sekizinci beş yıllık kalkınma planına göre,⁹⁸

- Kırsal alanlarda insan gücü kaynağı geliştirilerek istihdam olanaklarının artırılması gerekmektedir. Böylece kırsal nüfusun gelirden alacağı pay artırılarak yaşam kalitesi arttırılacak ve kırsal alanlar cazip hale gelecektir.
- Kırsal alanlardaki örgütlenme süreçleri desteklenerek sivil toplum örgütlerinin kalkınma faaliyetlerine katılarak desteklerinin alınması önemlidir.
- Kırsal altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi için merkezi hükümet, yerel otoriteler ve sivil toplum örgütlerinin birlikte çalışması gerekmektedir.
- Kırsal alanlardaki ekonomik faaliyetler çeşitlendirilerek, tarımsal sanayinin ve Pazar olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Benzer amaçlar Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Avrupa Birliği uyum çalışmaları kapsamında hazırlanan Kırsal Kalkınma Eylem Planlarında da görülmektedir. Planda Türkiye'nin geniş kırsal coğrafya ve yüksek kırsal nüfusa sahip olması nedeniyle ulusal kalkınmaya önemli bir ivme kazandırabilecek ekonomik ve beşeri kaynak potansiyeline sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak bu potansiyelin harekete geçirilmesi için

---

⁹⁸ DPT, 2000

kamu kaynaklarının aşağıda belirtilen öncelikler doğrultusunda kullanılması önemlidir.⁹⁹¹⁰⁰

1. Tarım sektörünün uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek bir verimlilik yapısına ulaştırılması gerekmektedir.
2. Kırsal alanlarda yapılan ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, atıl kaynak kullanımının engellenmesi gerekmektedir.
3. Kırsal alanlardaki yerleşimlerin geliştirilmesi için altyapı, sağlık, eğitim gibi kamu yatırımlarının arttırılması gerekmektedir.
4. Çevreci uygulamaların geliştirilerek tarım, orman, balıkçılık gibi doğal kaynaklar kullanılarak yapılan ekonomik faaliyetlerde sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir.
5. Yoksullukla mücadele kapsamında dezavantajlı gruplara eşit fırsatlar sağlayacak uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de 2014-2023 dönemini kapsayan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde kırsal alanlarda kalkınmanın hızlandırılması özel bir başlık olarak ele alınmıştır. Bu stratejide öncelikle kırsal alanların küçük ve parçalı yapısının kırsal kalkınma programlarının etkilerini azaltan bir unsur olduğu bu nedenle öncelikle kırsal alanlardaki mekânsal problemlerin çözülmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu amaçla

---

⁹⁹ Yüksek Planlama Kurulu (YPK), 2015. Kırsal Kalkınma Eylem Planı: 2015-2018 Ankara. Erişim: <https://kkp.tarim.gov.tr/KKEP2015-2018.pdf>

¹⁰⁰ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı. 1 Temmuz 2006 Mükerrer Resmi Gazete Sayı:26215

yeterli nüfusun yaşadığı alanlarda yeterli ekonomik ölçeğe sahip yerleşimlerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁰¹

Türkiye'nin tarımsal yapısı parçalanmış arazilerin işletmesini yürüten küçük aile işletmelerinden oluşmaktadır. Bu parçalı ve küçük yapı tarımsal yatırımların yönünü ve etkisini belirlemektedir. Öyle ki yeni teknoloji kullanımının yüksek maliyeti küçük işletmeler tarafından karşılanamayacak düzeyde olduğunda üretimde verimlilik sağlanamamaktadır. Verimsiz bir üretim süreci hem uzmanlaşmayı hem de sermaye birikimini etkilemektedir. Yine bu küçük üretim yapısından gelir elde eden nüfus sayısının çok olması göz önüne alındığında Türkiye'de tarımını geçimlik işletmeler düzeyinden öteye gidemediği gerçeği karşımıza çıkmaktadır.¹⁰²

Türkiye açısından değerlendirdiğimizde bir diğer önemli hususta kırsal kesimde yaşayan nüfusun büyüklüğüdür. Kırsal alanların genişliği ve üretim potansiyelinin yanında istihdam olanakları sebebiyle bu durum kalkınma politikalarının oluşturulmasında dikkate alınması gereken önemli bir sorundur. Çünkü bu geniş alanlarda yaşayan kişi sayısının fazlalığı kendine zor yeten bir üretim hacmi yanında düşük verimlilikle üretim ve gelir azlığı bu alanlardaki kalkınma sorunlarını derinleştirmektedir. Bu sorunları aşmak üzere kullanılan kamu kaynağı ise genellikle yoksulluğu azaltmaya yönelik kamu yardımları şeklinde yapılmakta bu da kaynakların üretim faaliyetleri için kullanılmasını engellemektedir.

---

¹⁰¹ Bulutçu, 2015

¹⁰² Bayaner, 2014

Aslında idari sınıflandırma nedeniyle Türkiye’de kırsal alanlar ve bu alanda yaşayan nüfus istatistiklerinde 2000’li yıllardan itibaren önemli azalmalar görülmüştür. Ancak bu azalma daha önce yapılan kırsal alan tanımları dikkate alındığında kırsal kalkınmanın sağlandığı anlamına gelmemektedir. Kırsal kalkınma sorunu kentsel alanlara taşınarak yoksulluğun farklı boyutlarda yaşanmasına sebep olmaktadır. Öyle ki kırsal alanlardan ayrılan bu nüfus kentsel alanlardaki işler için yeterli beceriye sahip olmadığından istihdam olanakları sınırlı olmakta, dolayısıyla üretim ve gelir düşüklüğü yoksulluğu daha derinleştirmektedir.¹⁰³ Bu sorun kırsal kalkınmaya yönelik güncel politikalarda da kendini göstermekte, kırsal alanlardaki ekonomik gelişmenin tarımsal geliri arttırmak dışındaki faaliyetlerle de desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir. Ancak bu şekilde küresel sistemle rekabet edebilecek bir üretim kalıbının oluşturulabileceği düşünülmektedir. Böylece günümüz kırsal alanlar ilgili ekonomik yapının sadece devlet teşvikleri ile değil özel sektör yatırımlarını sağlayacak fiziki ve sosyal altyapılarında yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu şartlar altında bölgesel ve yerel kalkınmanın sağlanabileceği açıktır.¹⁰⁴

Şayet kırsal kalkınma sosyal açıdan ele alınmadan sadece tarımsal faaliyetler ve tarımsal alanlar üzerinden yürütülecek olursa anarşi, terör, göç gibi pek çok olumsuzlukta ülkelerin gündemine gelecektir. Bu

---

¹⁰³ Bulutçu, 2015

¹⁰⁴ Yenigül, S.B. 2017. Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. Planlama 2017;27(1):16–25

nedenle kırsal kalkınmanı çeşitli amaçlar ve fonksiyonlar dikkate alınarak yürütülmesi gereken bir süreç olarak görülmesi gerekmektedir. Bu şekilde kırsal kaynaklar yeniden düzenlenecek ve kırsal istihdamla birlikte kırsal gelir seviyeleri de arttırılarak bu tür sosyal ve toplumsal sorunların ortaya çıkması da önlenecektir. Nitekim İngiltere’de uygulanan politikalar kapsamında kırsal kalkınmanın sektörel yapıdan ziyade bölgesel yapıda ele alınması sayesinde çok işlevli bir şekle dönüşmüştür.¹⁰⁵

Türkiye’de de başlangıçta kırsal alanlara götürülmeyen kamu hizmetlerinin bu alanlara da götürülmesi uygulamaları ile başlayan tarımın kalkındırılması çalışmaları dünyadaki gelişmelerinde etkisiyle daha sonra tarımsal faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve tarımla uğraşan nüfusun yaşam standartlarının arttırılması uygulamalarına yerini bırakmıştır. Bu kapsamda kırsal kalkınmaya yönelik modeller oluşturulmuş, planlar yapılmış ve projeler uygulanmıştır. Yapılan çalışmalara örnek vermek gerekirse; Örnek köy, Köy-Kent, Tarım-Kent modelleri geliştirilmiş, Kalkınma planlarında AB’ne uyum sürecinde yapılacak çalışmalara yönelik politikalar belirlenmiş ve Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi, Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi gibi lokal projeler yanında Doğu Anadolu Projesi (DAP), Güneydoğu Anadolu

---

¹⁰⁵ Işık, N. Baysal, D. 2011. Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme. C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, 2011

Projesi (GAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP) gibi bölgesel kalkınma projeleri uygulamaya konulmuştur. ¹⁰⁶

SONUÇ

Bir problemin çözülmesi için öncelikle problemin tanımının yapılması gerekmektedir. Kalkınma sorunu da bütün boyutlarıyla ele alınıp tanımlanması gereken bir sorundur. Literatürdeki genel eğilim kalkınma sorununu kırsal kalkınma ile eşdeğer görmektedir. Buna göre kırsal alanlarda kalkınma sağlanmadan, tarımsal üretimin etkin, verimli bir şekilde yapılmadan diğer sektörlerin iyileştirilmesi ve ulusal kalkınmanın sağlanması zor görülmektedir.

Bu açıdan baktığımızda öncelikle her ülke veya bölge için kırsal alanın ne anlama geldiğinin tanımlanması gerekmektedir. Çalışmada uluslararası kriterler gözetilerek tanımlamalar yapılmıştır. Burada dikkati çeken husus her ülke veya bölgenin kendine has özellikleri ile kırsal alanların tanımlanması gereğidir. Örneğin Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş bölgelerde kırsallık tanımı pek çok sosyo ekonomik ve sosyo kültürel özellik taşıırken, Sahra altı Afrika veya Ortadoğu bölgelerinde kırsallık insanların yaşamsal ihtiyaçlarını dahi karşılayamadıkları bir sosyoekonomik konuma işaret etmektedir. Yine aynı şekilde gelişmekte olan pek çok ülkede aslında kentsel olarak belirlenmiş alanlarda yaşayan insanların kırsal alanların standartlarında yaşam sürdürdükleri gerçeği ile karşılaşmaktayız.

---

¹⁰⁶ Çelik, 2006

Sorunun yani kırsal alanların tanımlanması, bu alanlara yönelik uygulanacak olan sosyo ekonomik kalkınma program/projelerinin uygulanması açısından önemlidir. Sosyo ekonomik kalkınma programları gerek ulusal hükümetler gerekse uluslararası kuruluşlar tarafından oldukça yüksek miktarda kamu kaynağının harcandığı alanlardır. Bu harcamaların amaca uygun olarak etkin ve verimli bir şekilde kullanılması mikro ölçekte kırsal alanların tanımlanması ve özelliklerinin belirlenmesi ile mümkün olacaktır.

Türkiye açısından konuya baktığımızda kırsal alanların idari sınıflandırmaya tabi olarak belirlendiği görülmektedir. Oysa metropol alanların çok yakınlarında periferi denilen bölgelerde yaşayan insanların yaşam standartlarının pek çok ülkede kırsal alanda yaşayan insanların standartlarından çok düşük oldukları görülmektedir. Bu karmaşık yapı dikkate alındığında kalkınma stratejilerinin küçük yerleşim yerleri açısından dinamiklerinin belirlenerek yerel olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir. Oysa tarihsel olarak baktığımızda Türkiye’de genellikle merkezi hükümet tarafından açıklanmış genel tarım politikaları ile kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır. Bu politikalarda genellikle Türkiye’de kırsal alanda yaşayan nüfusun fazlalığı sebebiyle politikacılar açısından oy potansiyeli olarak görülmüş ve çoğu zaman popülist söylemlerden öteye gidememiştir.

Nitekim 1970 yılında Türkiye Nüfusunun %70’inden fazlası kırsal alanlarda yaşarken 2019 yılına gelindiğinde bu oran %7’lerin altına düşmüştür. Bu değişimi açıklayan tek olgu göç veya kalkınma değildir. Kırsal alanların tanımlarında yapılan düzenlemeler ile de bu nüfusun

düştüğü söylenebilir. Ancak bu nüfus azalışı Türkiye’de yaşayan insanların %93’ünden fazlasının yaşam şartlarının gelişmiş olduğunu söyleyemeyiz. Bu nüfus halen kırsal alanlarda yaşamaktadır.

Bu nedenle kırsal alanlardaki ekonomik faaliyetlerin, yöresel özellikler dikkate alınarak, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla değerlendirilip kendine has ve küçük ölçekli program/proje uygulamaları geliştirilerek yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, O. 2015. Kırsal Kalkınma Politikalarının AB Politikaları Çerçevesinde İncelenmesi: Denizli İli Örneği. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi
- Aktuğ, S. Kavramsal Açından Ekonomik Kalkınma, Ekonomik Büyüme ve Bölüşüm İlişkileri. Erişim: www.sosyalpolitika.info Erişim Tarihi: 30.01.2020
- Ashley, C. Maxwell, S. 2001. Rethinking Rural Development. *Development Policy Review*, 2001, 19 (4): 395-425
- Barkley, D.L. 1995. *The Economics of Chance in Rural America*. Downloaded from: <https://www.jstor.org/stable/pdf/1243357.pdf?refreqid=excelsior%3A33dd06896bb9fedb6643d9b5e9b51bad>
- Başbüyük, A. 2011. Coğrafi Açından Türkiye’de Kırsal Kalkınma Sorunu / The Problem Of Rural Development In Turkey In The View Of Geography. *Doğu Coğrafya Dergisi*. 9 (12)
- Bayaner, A. 2014. *Türkiye Tarımı: Gelişmeler ve Beklentiler*. Nobel Yayınları. Ankara
- Bryden, J.M. 2014. Rural Development Indicators and Diversity in the European Union. Erişim: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.199.4439&rep=rep1&type=pdf>
- Bulutçu, A.B. 2015. IPARD Programı ile Ulusal Kırsal Kalkınma Programlarının Tamamlayıcılık Açısından Değerlendirilmesi. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB Uzmanlık Tezi. Ankara
- Can, M. Esengün, K. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği GOÜ. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2007, 24 (2), 43-56
- Cloke, P.J. 1977. An index of rurality for England and Wales. *Regional Studies*. 11:1, 31-46
- Cloke, P. Edwards, G. 1986. Rurality in England and Wales 1981: A replication of the 1971 index. *Regional Studies*. 20:4, 289-306, DOI: 10.1080/09595238600185271
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı. 1 Temmuz 2006 Mükerrer Resmi Gazete Sayı:26215
- Çelik, Z. 2006. Türkiye’de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi. İzmir
- Davoudi, S. and Stead, D. 2002. Urban-Rural Relationships: an introduction and a brief history, *Built Environment*: 28(4): 269-277
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ocak 1963. Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967). Erişim:<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%20C5%9F-Y%20C4%B1l%20C4%B1k-Kalk%20C4%B1nmaPlan%20C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf>
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%20C4%B0kinci-Be%20C5%9F-Y%20C4%B1l%20C4%B1k-Kalk%20C4%B1nmaPlan%20C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf>

- Devlet Planlama Teşkilat Müsteşarlığı. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf>
- Devlet Planlama Teşkilatı. Nisan 1979. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983. DPT Yayın No:1664. Erişim:<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/D%C3%B6rd%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1979-1983%E2%80%8B.pdf>
- Devlet Planlama Teşkilatı. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989. DPT Yayın No:1974. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf>
- Devlet Planlama Teşkilatı. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). DPT Yayın No:2174. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf>
- Devlet Planlama Teşkilatı. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf>
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 2000. Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Beş-Yıllık-Kalkınma-Planı-2001-2005.pdf>
- Deliveli, Ö. Türkiye Ekonomisi. Adalet Yayınları. 2002 İstanbul
- Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı. 1 Temmuz 2006 Tarihli Mükerrer Resmî Gazete. Sayı:26215. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>
- Ekim, R.M. 2006. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları Ve Türkiye'nin Uyumunu. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Elands, B.H.M. Wiersum, K.F. 2001. Forestry and rural development in Europe: an exploration of socio-political discourses. Forest Policy and Economics (3) 2001. 5-16
- Ellis, F. Biggs, S. 2001. Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s. Development Policy Review, 2001, 19 (4): 437-448
- Giray, F.H. Akın, A. Gün, S. 2004. Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler. 6. Tarım Ekonomisi Kongresi. Tokat. S.161-168
- Gülçubuk, B. Yıldırak, N. Kızılaslan, N. Özer, D. Kan, M. Kepoglu, A. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri. [Http://Www.Zmo.Org.Tr/Resimler/Ekler/E443d6819ae22b2_Ek.Pdf](http://Www.Zmo.Org.Tr/Resimler/Ekler/E443d6819ae22b2_Ek.Pdf). Access: 06.01.2020
- Gürlük, S. 2001. Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma. Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı: 4 Kış Dönemi Aralık 2001

- Gürlük, S. 2010. Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir mi? Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 5(2) 85-99
- Hadjimichalis, C. 2003. Imagining Rurality in the New Europe and Dilemmas for Spatial Policy, *European Planning Studies*, 11:2, 103-113
- Halfacree, K.H. 1993. Locality and Social Representation: Space, Discourse and Alternative Definitions of the Rural. *Journal of Rural Studies*, Vol.9 No.1 pp.23-37
- ILO, 2018. Rural-urban labour statistics. 20th International Conference of Labour Statisticians Geneva, 10-19 October 2018. ICLS/20/2018/Room document 3/Rev.3. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/meetingdocument/wcms_636038.pdf
- Isobel M. L. Robertson (1961) The occupational structure and distribution of rural population in England and Wales, *Scottish Geographical Magazine*, 77:3, 165-179, DOI: 10.1080/00369226108735839
- İşik, N. Baysal, D. 2011. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme. C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, 2011
- Janvry, A. Key, N. Sadoulet, E. 1997. Agricultural and Rural Development Policy in Latin Amerika: New Directions and New Challenges. California Agricultural Experiment Station Giannini Foundation of Agricultural Economics Working Paper No.815
- Kalkınma Bakanlığı. 2013. Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Erişim: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>
- Kepenek, Y. Yentürk, N. Türkiye Ekonomisi. Remzi Kitabevi. Ocak 2000 İstanbul
- Kiper, T. Özdemir, G. 2012. Tourism Planning in Rural Areas and Organization Possibilities, *Landscape Planning*, Dr. Murat Özyavuz (Ed.), ISBN: 978-953-51-0654-8, InTech, Available from: <http://www.intechopen.com/books/landscape-planning/tourism-planning-in-rural-areas-and-organization-possibilities>
- Kösecik, S.M. Koçak, Y. 2004. Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar. Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Erişim: http://www.azkurs.org/pars_docs/refs/19/18042/18042.pdf
- Krugman, P. 1991. Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*. Vol.99 No.31 Erişim: <https://www.nber.org/papers/w3275.pdf>
- Kubar, Y. 2016. Az Gelişmiş ve Kalkınmakta Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010). *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı:4. Pp.65-99
- Marsden, T. Sonnino, R. 2008. Rural development and the regional state: Denying multifunctional agriculture in the UK. *Journal of Rural Studies* 24 (2008) 422–431
- Matthews, A.M. (1988) Variations in the conceptualization and measurement of rurality: conflicting findings on the elderly widowed. *Journal of Rural Studies* 4, 141-150.

- Ökten, Ş. Çeken, H. 2008. GAP Projesi'nin Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi. *Tarım Ekonomisi Dergisi* 2008; 14 (1): 13 – 22
- Ray, C. 2002. A mode of production for fragile rural economies: the territorial accumulation of forms of capital. *Journal of Rural Studies* 18 (2002) 225–231
- Rizov, M. 2006. Rural Development Perspectives in Enlarging Europe: The Implications of CAP Reforms and Agricultural Transition in Accession Countries. *European Planning Studies* Vol.14, No. 2
- Şahin, H. Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitapevi. 2000 Isparta
- Tekin, A. Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. Erişim: www.dergipak.gov.tr/download/article-file/55671 Erişim Tarihi: 05.01.2020
- Terluin, I.J. 2003. Differences in Economic Development in Rural Regions of Advanced Countries: An Overview and Critical Analysis of Theories. *Journal Of Rural Studies* 19 (2003) 327–344
- Todaro, M.P. Smith, S.C. Economic Development. Pearson Education Inc. 2015 USA
- Turhan, M.S. 2005. Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Tedbirleri Uygulama Süreci. Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi. Ankara
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. On birinci Kalkınma Planı 2019-2023. Erişim: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf
- Yavuz, H.B. 2019. Etki Değerlendirmesi: Sürdürülebilir Kalkınmada İzleme ve Değerlendirme Perspektifi. Pelikan Yayınevi. Ankara
- Yenigül, S.B. 2017. Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. *Planlama* 2017;27(1):16–25
- Yüksek Planlama Kurulu (YPK), 2015. Kırsal Kalkınma Eylem Planı: 2015-2018 Ankara. Erişim: <https://kcp.tarim.gov.tr/KKEP2015-2018.pdf>
<https://unstats.un.org/unsd/demographic/sconcerns/densurb/densurbmethods.htm>
<https://data.worldbank.org/indicator>
www.tr.undp.org

EKLER

Ek-1

Tablo.15 Üst Gelir Grubuna Dahil Ülkelerde Kırsal Nüfus/Kırsal Alan

Ülke Adı	Kırsal Alan	Kırsal Nüfus (%)				
	2010	1990	2000	2010	2015	2018
Aruba	4,95%	49,68	53,28	56,94	56,89	56,59
Andorra	--	5,29	7,61	11,18	11,66	11,94
Birleşik Emirlikleri	89,17%	20,95	19,76	15,91	14,33	13,48
Antigua ve Barbuda	38,67%	64,57	67,87	73,76	75,00	75,40
Avustralya	99,52%	14,57	15,77	14,82	14,30	13,99
Avusturya	--	37,04	39,79	42,60	42,29	41,70
Belçika	59,43%	3,62	2,87	2,35	2,12	2,00
Bahreyn	17,33%	11,86	11,63	11,37	11,00	10,71
Bahamalar	96,64%	20,16	17,99	17,57	17,25	16,98
Bermuda	37,11%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Barbados	3,40%	62,63	66,17	68,13	68,75	68,85
Brunei	82,34%	33,56	28,84	25,04	23,34	22,37
Kanada	98,63%	23,42	20,52	19,06	18,74	18,59
İsviçre	79,26%	26,07	26,62	26,39	26,28	26,20
Kanal Adaları	--	68,61	69,54	68,95	69,04	69,09
Şili	98,33%	16,73	13,93	12,93	12,64	12,44
Curacao	--	15,32	9,25	10,10	10,65	10,86
Cayman Adaları	28,64%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Kıbrıs	75,29%	33,22	31,35	32,45	33,05	33,19
Çekya	--	24,78	26,01	26,75	26,52	26,21
Almanya	82,39%	26,88	25,04	23,03	22,80	22,69
Danimarka	78,05%	15,16	14,90	13,21	12,47	12,13
İspanya	86,09%	24,65	23,74	21,56	20,40	19,68

Estonya	93,94%	28,77	30,63	31,91	31,58	31,12
Finlandiya	93,53%	20,63	17,82	16,23	14,78	14,62
Fransa	84,12%	25,94	24,13	21,63	20,35	19,56
Faroe Adaları	80,44%	69,41	63,66	59,07	58,36	57,94
Birleşik Krallık	75,78%	21,86	21,35	18,70	17,37	16,60
Cebelitarık	33,61%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Yunanistan	85,88%	28,53	27,28	23,71	21,95	20,94
Grönland	99,99%	20,30	18,40	15,62	13,93	13,18
Guam	6,03%	9,20	6,87	5,90	5,47	5,22
Hong Kong	20,41%	0,48	0,00	0,00	0,00	0,00
Hırvatistan	90,58%	48,96	46,57	44,85	43,85	43,05
Macaristan	--	34,16	35,43	31,09	29,50	28,65
Man Adası	57,96%	48,25	48,18	48,01	47,76	47,41
İrlanda	91,82%	43,07	40,85	38,46	37,46	36,83
İzlanda	98,86%	9,25	7,60	6,43	6,30	6,19
İsrail	70,94%	9,64	8,80	8,17	7,82	7,58
İtalya	75,22%	33,27	32,78	31,67	30,44	29,56
Japonya	70,57%	22,66	21,35	9,19	8,62	8,38
Kitts ve Nevis	13,59%	65,39	67,22	68,68	69,17	69,22
Kore	77,87%	26,16	20,38	18,06	18,37	18,54
Kuveyt	77,30%	2,03	1,00	0,00	0,00	0,00
Linhestayn	--	83,07	84,87	85,54	85,70	85,66
Litvanya	92,79%	32,42	33,01	33,24	32,77	32,32
Lüksemburg	69,00%	19,05	15,78	11,45	9,82	9,02
Latviya	94,83%	30,75	31,93	32,16	32,02	31,86
Monako	20,10%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Malta	9,45%	9,62	7,63	5,93	5,59	5,39
Kuzey Mariana Adaları	77,76%	10,27	9,85	9,05	8,64	8,38

Yeni Kaledonya	98,89%	40,42	38,08	32,90	30,62	29,32
Hollanda	62,58%	31,32	23,21	12,87	9,83	8,51
Norveç	93,51%	28,04	23,98	20,90	18,91	17,75
Yeni Zelenda	96,90%	15,26	13,98	13,84	13,66	13,46
Umman	98,20%	33,90	28,43	24,84	18,65	15,46
Panama	96,12%	46,10	37,80	34,86	33,30	32,29
Palau	93,58%	30,41	29,66	25,18	21,84	20,07
Polonya	90,11%	38,73	38,28	39,11	39,72	39,94
Porto Riko	5,13%	7,06	5,61	6,18	6,38	6,42
Portekiz	85,98%	52,09	45,60	39,43	36,49	34,79
Fransız Polinezyası	94,08%	42,15	43,95	39,68	38,32	38,17
Katar	86,74%	7,21	3,69	1,50	1,06	0,86
Suudi Arabistan	97,89%	23,42	20,15	17,92	16,82	16,16
Singapur	15,48%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
San Marino	6,07%	9,60	6,56	4,26	3,26	2,77
Slovakya	--	43,51	43,77	45,32	46,11	46,27
Slovenya	87,57%	49,61	49,25	47,34	46,22	45,46
İsveç	92,61%	16,90	15,97	14,94	13,45	12,57
Seyşeller	60,54%	50,73	49,57	46,66	44,60	43,31
Türks ve Caicos Adaları	98,22%	25,66	15,45	9,77	7,81	6,90
Trinidad ve Tobago	55,73%	45,88	44,10	45,98	46,68	46,82
Uruguay	97,30%	11,03	7,97	5,59	4,96	4,67
Birleşik Devletler	91,42%	24,70	20,94	19,23	18,33	17,74
İngiliz Virgin Adaları	67,48%	62,19	58,23	55,19	53,42	52,28
Amerikan Virgin Adaları	17,36%	12,32	7,41	5,41	4,65	4,28

Ek-2**Tablo.16 Üstü-Orta Gelir Grubuna Dahil Ülkelerinde Kırsal Nüfus/Kırsal Alan**

Ülke	Kırsal Alan	Kırsal Nüfus (%)				
	2010	1990	2000	2010	2015	2018
Arnavutluk	94,05%	63,57	58,26	47,84	42,57	39,68
Arjantin	98,00%	13,02	10,86	9,15	8,50	8,13
Ermenistan	--	32,58	35,33	36,56	36,92	36,85
Amerikan Samoası	43,00%	19,05	11,41	12,41	12,76	12,85
Azerbeycan	--	46,25	48,61	46,59	45,29	44,32
Bulgaristan	93,96%	33,62	31,10	27,70	26,01	24,99
Bosna Hersek	96,63%	60,75	57,62	54,44	52,83	51,76
Belarus	96,22%	34,02	30,03	25,33	22,82	21,41
Belize	97,67%	52,54	54,60	54,77	54,59	54,28
Brezilya	98,39%	26,08	18,81	15,67	14,23	13,43
Botswana	--	58,07	46,78	37,59	32,85	30,55
Çin	95,88%	73,56	64,12	50,77	44,50	40,85
Kolombiya	96,79%	30,52	26,04	22,04	20,24	19,22
Kosta Rika	91,98%	50,00	40,95	28,26	23,14	20,66
Küba	91,30%	26,64	24,68	23,40	23,10	22,96
Dominik	66,72%	36,92	34,74	31,91	30,42	29,52
Dominik Cumhuriyeti	89,37%	44,77	38,25	26,25	21,43	18,93
Cezayir	98,70%	47,92	40,08	32,46	29,15	27,37
Ekvador	95,73%	44,91	39,70	37,31	36,60	36,18
Fiji	90,78%	58,39	52,09	47,83	45,27	43,75
Gabon	99,68%	30,86	21,12	14,47	11,88	10,63
Gürcistan	94,74%	44,96	47,36	44,47	42,55	41,37
Ekvator Ginesi	99,64%	65,26	50,91	34,06	29,38	27,86

Granada	47,52%	66,57	64,30	64,14	64,00	63,73
Guatemala	96,16%	58,01	54,67	51,60	50,03	48,95
Guyana	99,70%	70,42	71,31	73,37	73,56	73,39
İran	95,71%	43,67	35,96	29,37	26,64	25,10
Irak	97,09%	30,29	31,50	30,90	30,08	29,53
Jamaika	72,76%	50,56	48,19	46,26	45,17	44,33
Ürdün	96,22%	26,71	21,73	13,91	9,74	9,02
Kazakistan	--	43,73	43,90	43,17	42,81	42,57
Lübnan	77,72%	16,88	14,00	12,67	11,89	11,41
Libya	99,38%	24,28	23,61	21,95	20,73	19,90
Saint Lucia	42,87%	70,65	72,23	81,55	81,49	81,32
Sri Lanka	93,83%	81,47	81,62	81,77	81,74	81,52
Maldivler	100,00%	74,16	72,29	63,57	61,47	60,19
Meksika	94,70%	28,58	25,28	22,19	20,72	19,84
Marshal Adaları	100,00%	34,95	31,42	26,43	24,19	22,97
Kuzey Makedonya	89,17%	42,21	41,45	42,91	42,59	42,04
Montenegro	--	51,96	41,46	35,86	34,19	33,19
Mauritius	36,32%	56,10	57,33	58,45	59,00	59,21
Malezya	95,26%	50,21	38,02	29,09	25,79	23,96
Namibya	99,70%	72,34	67,63	58,38	53,10	49,97
Nauru	45,60%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Peru	98,71%	31,10	26,96	23,57	22,64	22,09
Paraguay	--	51,31	44,67	40,74	39,25	38,42
Romanya	93,35%	46,78	47,00	46,17	46,11	46,00
Rusya	98,86%	26,61	26,65	26,31	25,95	25,57
Sırbistan	--	49,61	47,23	45,01	44,30	43,91
Surinam	99,51%	34,29	33,56	33,66	33,94	33,94

Tayland	92,84%	70,58	68,61	56,14	52,31	50,05
Türkmenistan	--	54,93	54,09	51,51	49,68	48,41
Tonga	75,23%	77,30	76,99	76,61	76,73	76,87
Türkiye	94,26%	40,80	35,26	29,18	26,39	24,86
Tuvalu	100,00%	59,34	53,98	45,20	40,27	37,61
Saint Vincent ve Grenadinler	74,28%	58,59	54,81	51,04	49,04	47,80
Venezuela	96,19%	15,72	12,44	11,92	11,85	11,79
Samoa	96,21%	78,80	78,02	79,92	81,09	81,76
Güney Afrika	50,00%	47,96	43,11	37,78	35,17	33,65

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

Ek-3

Tablo.17 Alt-Orta Gelir Grubuna Dahil Ülkelerde Kırsal Nüfus (%)

Ülke	Kırsal Alan	Kırsal Nüfus				
	2010	1990	2000	2010	2015	2018
Angola	99,89%	62,86	49,91	40,22	36,55	34,49
Bangladeş	91,76%	80,19	76,41	69,54	65,69	63,37
Bolivya	--	44,42	38,21	33,57	31,61	30,58
Bhutan	--	83,61	74,58	65,21	61,32	59,11
Fildişi Sahili	98,91%	60,66	56,85	52,67	50,56	49,22
Kamerun	99,20%	60,34	54,46	48,44	45,42	43,63
Kongo	99,68%	45,68	41,31	36,74	34,46	33,08
Komorlar	88,28%	72,13	71,92	72,03	71,53	71,04
Cabo Verde	95,59%	55,88	46,57	38,18	35,70	34,27
Cibuti	99,31%	24,04	23,47	23,00	22,58	22,22
Mısır	97,51%	56,52	57,20	56,98	57,22	57,30
Mikronesya	68,03%	74,18	77,67	77,70	77,54	77,30
Gana	97,30%	63,56	56,07	49,29	45,91	43,94

Honduras	96,69%	59,54	54,54	48,12	44,84	42,90
Endonesya	97,76%	69,42	58,00	50,09	46,69	44,68
Hindistan	93,05%	74,45	72,33	69,07	67,22	65,97
Kenya	99,28%	83,25	80,11	76,43	74,34	72,97
Kırgızistan	--	62,22	64,70	64,69	64,22	63,65
Kamboçya	99,35%	84,45	81,41	79,71	77,81	76,61
Kiribati	99,63%	65,01	57,04	52,61	48,38	45,94
Lao PDR	99,55%	84,56	78,02	69,94	66,89	65,00
Lesoto	--	86,03	80,45	75,20	73,09	71,85
Morokko	98,21%	51,61	46,67	41,98	39,19	37,55
Moldova	92,29%	53,24	55,41	57,38	57,51	57,37
Myanmar	98,95%	74,76	72,98	71,12	70,14	69,42
Mongolya	--	42,97	42,87	32,43	31,77	31,56
Moritanya	99,93%	60,68	61,91	53,41	48,91	46,33
Nijerya	98,08%	70,32	65,16	56,52	52,16	49,66
Nikaragua	97,57%	46,93	44,82	43,08	42,11	41,48
Pakistan	95,45%	69,42	67,02	65,00	63,97	63,33
Filipinler	96,32%	53,01	53,87	54,67	53,72	53,09
Papua Yeni Gine	99,57%	85,01	86,80	86,98	86,99	86,83
Batı Şeria ve Gazze	58,40%	32,29	28,03	25,85	24,63	23,84
Sudan	99,74%	71,39	67,51	66,91	66,11	65,36
Senegal	99,08%	61,10	59,68	56,23	54,14	52,81
Solomon Adaları	99,75%	86,32	84,19	79,95	77,64	76,25
El Salvador	81,96%	50,73	41,09	34,55	30,30	27,98
Sao Tome ve Principe	93,19%	56,35	46,58	35,05	29,83	27,20
Esvatini	95,38%	79,80	77,31	77,52	76,70	76,20
Timor-Leste	97,59%	79,16	75,74	72,27	70,51	69,42

Tunus	93,60%	42,05	36,57	33,34	31,94	31,06
Ukranya	94,51%	33,24	32,86	31,40	30,94	30,65
Özbekistan	--	58,64	53,87	49,04	49,25	49,52
Vietnam	97,67%	79,74	75,63	69,58	66,19	64,08
Vanuatu	99,21%	81,29	78,33	75,54	75,04	74,73
Zambiya	--	60,59	65,20	60,65	58,09	56,48
Zimbabve	--	71,01	66,24	66,80	67,62	67,79

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

Ek-4

Tablo.18 Düşük Gelir Grubuna Dahil Ülkelerde Kırsal Nüfus (%)

Ülke	Kırsal Alan	Kırsal Nüfus				
	2010	1990	2000	2010	2015	2018
Afganistan	--	78,82	77,92	76,26	75,20	74,51
Burundi	--	93,73	91,75	89,36	87,92	86,97
Benin	98,75%	65,52	61,67	56,91	54,31	52,69
Burkina Faso	--	86,19	82,16	75,37	72,47	70,64
Orta Afrika Cumhuriyeti	--	63,18	62,36	61,10	59,72	58,64
Kongo	99,60%	69,37	64,88	59,99	57,26	55,54
Eritre	99,70%	81,10	73,41	64,83	--	--
Etyopya	99,54%	87,38	85,26	82,68	80,57	79,24
Gine	99,40%	71,97	69,13	66,32	64,86	63,86
Gambia	95,91%	61,69	52,13	44,34	40,77	38,73
Gine-Bissau	99,10%	69,17	63,76	59,89	57,88	56,64
Haiti	97,16%	71,49	64,40	52,49	47,57	44,72
Liberya	99,55%	44,58	55,67	52,19	50,18	48,85
Madagaskar	99,61%	76,43	72,88	68,06	64,81	62,81
Mali	99,77%	76,68	71,64	64,00	60,01	57,64

Mozambik	99,65%	75,00	70,90	68,17	65,60	64,01
Malavi	98,08%	88,44	85,39	84,46	83,69	83,06
Nijer	--	84,63	83,81	83,78	83,75	83,58
Nepal	--	91,15	86,60	83,23	81,44	80,26
Kore	98,07%	41,62	40,59	39,62	38,72	38,10
Ruanda	--	94,58	85,07	83,07	83,00	82,79
Siera Lone	99,02%	66,75	64,37	61,14	59,17	57,95
Somali	99,94%	70,34	66,75	60,69	56,76	55,03
Güney Sudan	--	86,72	83,50	82,14	81,15	80,39
Suriye	93,55%	51,07	48,05	44,40	47,83	45,84
Çad	--	79,19	78,36	78,02	77,49	76,94
Togo	97,09%	71,41	67,09	62,47	59,90	58,30
Tajikistan	--	68,34	73,50	73,48	73,26	72,87
Tanzanya	99,62%	81,12	77,69	71,89	68,38	66,22
Uganda	--	88,92	85,21	80,62	77,94	76,23
Yemen	98,87%	79,07	73,73	68,22	65,22	63,36

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

Ek-5

Tablo.19 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri

Tema	Alt Tema	Temel Gösterge	Diğer Gösterge
Yoksulluk	Gelir Yoksulluğu	Ulusal yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus	Günde 1 \$'ın altında geliri olan nüfus
	Gelir eşitsizliği	Milli gelir bölüşümünde en yüksek ve en düşük dilimlerde yer alanların	

		gelirlerinin Milli Gelire oranı	
	Kanalizasyon sistemi varlığı	Gelişmiş, sağlıklı kanalizasyon sistemi kullanan nüfusun oranı	
	İçme suyu	Temiz içme suyuna ulaşabilen nüfusun oranı	
	Enerji Ulaşımı	Elektrik veya diğer modern enerji sistemlerine ulaşabilen nüfus	Enerji olarak katı yakıt kullanan hane sayısı
	Yaşam Şartları	Gecekonuda yaşayan nüfus	
Yönetim	Yozlaşma	Rüşvet ve yolsuzluk oranı	
	Suç İşleme	Her 100.000 nüfus için kasıtlı cinayet	
Sağlık	Ölüm oranları	Beş yaş altı çocuklarda ölüm oranı	
		Doğumda yaşam beklentisi	Doğumda sağlıklı yaşam beklentisi
	Sağlık Hizmetleri sunumu	Birinci kademe sağlık hizmeti alabilen nüfus	Gebelik önleyici uygulamaların oranı
		Bulaşıcı hastalıklara karşı aşılama	

	Beslenme	Çocukların beslenme durumu	
	Hastalıkların yapısı ve riskler	HIV, AIDS, Sıtma, Tüberküloz gibi hastalıkların yaygınlığı	Tütün kullanımının yaygınlığı
			İntihar oranı
Eğitim	Eğitim seviyesi	İlköğretim son sınıfına kayıt oranı	Hayat boyu öğrenme
		İlköğretime net kayıt oranı	
		Ortaokullaşma oranı	
	Okur yazarlık	Yetişkinlerde okur yazarlık oranı	
Demografi	Nüfus	Nüfusun büyüme oranı	Toplam doğurganlık oranı
		Bağımlılık oranı	
	Turizm		Önemli yerler için turistlerin yerleşiklere oranı
Doğal afet tehlikesi	Doğal afet tehlikesine karşı güvenlik açığı	Doğal afet tehlikesi bulunan alanlarda yaşayan nüfusun oranı	
	Doğal afetlere hazırlık ve cevap		Doğal afetler sonucu yaşanan

			insan ve ekonomik kayıtlar
Atmosfer	İklim değişikliği	Karbon dioksit salınımı	Sera gazı salınımı
	Ozon tabakasının erozyonu	Ozon tabakasını erozyona uğratan maddelerin tüketimi	
	Hava kalitesi	Kentsel alanlarda hava kirliliğine yol açan maddelerin yoğunluğu	
Arazi	Arazi kullanımı ve durumu		Arazi kullanımında değişiklik
			Arazi bozulması
	Çölleşme		Çölleşmeden etkilenen arazi
	Tarım	Ekilebilir arazi ve tarla alanı	Gübre kullanım verimliliği
			Tarımsal ilaç kullanımı
			Organik tarım alanı
	Orman	Ormanlarla kaplı arazi	Yaprak dökümü sebebiyle zarar gören ormanlar
Sürdürülebilir olarak yönetilebilir orman alanı			

Okyanuslar, denizler ve kıyılar	Kıyı bölgeleri	Kıyı bölgesinde yaşayan toplam nüfusun oranı	Banyo suyu kalitesi
	Balıkçılık	Güvenli biyolojik sınırlar içerisinde balık stokları	
	Deniz ortamı	Korunan deniz alanlarının oranı	Deniz gıda endeksi
			Mercan resif ekosistemlerinin alanı
Temiz su	Su miktarı	Kullanılan toplam su kaynaklarının oranı	
		Ekonomik aktivite için kullanılan su yoğunluğu	
	Su kalitesi	Tatlı suda atık varlığı	Su kütlelerinde biyokimyasal oksijen ihtiyacı
			Atık su arıtma
Bioçeşitlilik	Ekosistem	Ekolojik bölge olarak korunan toplam karasal alan	Korunan alanların yönetim etkinliği
			Seçilen anahtar ekosistem alanları
			Doğal yaşam bölümleri

	Türler	Tehlike altındaki türlerin varlığı	Seçilmiş ana türlerin bolluğu
			İstilacı yabancı türlerin bolluğu
Ekonomik Gelişme	Makroekonomik performans	Sermaye başına gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)	Brüt tasarruf
		Yatırımların GSYİH'ya oranı	Gayri safi milli gelirin yüzdesi olarak net tasarruflar
			Enflasyon oranı
	Sürdürülebilir kamu finansmanı	Borçların Milli Gelire oranı	
	İstihdam	İstihdam-Nüfus oranı	Korumasız istihdam
		Emek verimliliği ve birim işgücü maliyetleri	
		Tarım dışı sektörlerdeki ücretli istihdamda kadınların payı	
	Bilgi ve İletişim Teknolojileri	Her 100 nüfus başına internet kullanımı	Her 100 nüfus başına sabit telefon hatları
			Her 100 nüfus başına mobil telefon aboneliği

	Araştırma ve Geliştirme	GSYİH'nın % si olarak AR-GE harcamaları	
	Turizm	Turizm'in GSYİH'ya katkısı	
Global Ekonomik İlişkiler	Ticaret	Cari açığın GSYİH'ya oranı	Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden yapılan ithalatın payı
			Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden yapılan ihracatta uygulanan tarife engelleri
	Dış Finansman	Milli gelirin yüzdesi olarak alınan dış kalkınma yardımları	GSYİH'nın yüzdesi olarak, doğrudan yabancı yatırımların girişi ve çıkışı
			GSYİH'nın % si olarak dövizler
Tüketim ve Üretim Kalıpları	Malzeme tüketimi	Ekonominin malzeme yoğunluğu	Evsel malzeme tüketimi
	Enerji kullanımı	Toplam ve temel kullanıcı kategorilerine göre yıllık enerji tüketimi	Yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji kullanımındaki payı

		Toplam ve ekonomik aktivitelerde enerji kullanım yoğunluğu	
	Atık üretimi ve yönetimi	Tehlikeli atık üretimi	Atık Üretimi
		Atık arıtma ve imhası	Radyoaktif atıkların yönetimi
	Taşımacılık	Yolcu taşımacılığının tipik bölümleri	Yük taşımacılığının tipik bölümleri
			Taşımacılıkta enerji yoğunluğu

Kaynak: Yavuz, H.B. 2019. Etki Değerlendirmesi: Sürdürülebilir Kalkınmada İzleme ve Değerlendirme Perspektifi. Pelikan Yayınevi. Ankara

ISBN: 978-625-7897-06-8